

11901

Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA

ANTALYA

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan:
Hasan MOĞOL

Danışman:
Prof.Dr. Mustafa KAFALI

11901

Ankara - 1990

V. G.
Yükseköğretim Kurulu
Bekümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	3
KISALTMALAR.....	6
KAYNAKLAR.....	9
GİRİŞ.....	13

I. BÖLÜM ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANTALYA'NIN İDARİ DURUMU

1. Antalya Sancağı'nın İdarî Taksimatı	28
a. İskân Yerleri.....	29
b. Antalya Sancağı'na Bağlı Kazalar.....	32
c. Antalya Sancağı'na Bağlı Nahiyeler	33
ç. Antalya Sancağı'na Bağlı Köyler	33
2. Antalya Sancağı'nın İdarî Teşkilatı	43
a. Mutasarrıf.....	43
b. Mütesellim	49
c. Muhassıl.....	55
ç. A'yân-ı Vilâyet	58
d. Şehir Kethüdası.....	59
e. Emin-i Beyti'l-mâl.....	61
f. Cebeci Başı.....	62
g. Kal'a Teşkilatı 64	
1. Antalya Kal'ası	64
2. Kale Dizdarı (Kale Müstahfızı, Kale Serdarı).....	68
3. Kale Kethüdası	70
4. Kale Erieri	71
5. Kale Mühimmat Müdürü	71
h. Derbenciler.....	72
1. Adî Teşkilât	72
1. Kadı	72
2. Muhtazır Başı ve Muhtazırlar	75
3. Mahkeme Kâtibleri.....	76
4. Mahkeme Masrafları.....	77

II. BÖLÜM
ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA
ANTALYA'NIN
İKTİSADİ DURUMU

1. Üretim.....	80
2. Vergiler.....	85
a. Mâl-ı Mukâta'a.....	87
b. Cizye.....	88
c. Agnâm Bedeli.....	91
ç. İmdâd-ı Seferiyye.....	94
d. İmdâd-ı Hazeriyye.....	96
e. Avâriz Bedeli.....	98
f. Nüzül Bedeli.....	99
g. Mesârif-i Sancak.....	100
h. Askerî Bedeliyye.....	102
ı. Diğer Vergiler.....	103
3. Antalya Gümrüğü.....	104
4. Fiyatlar.....	115

III. BÖLÜM
ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA
ANTALYA'DA
İÇTİMAİ HAYAT

1. Halkın Umumî Dağılımı.....	127
a. Müslümanlar.....	127
b. Gayr-i Müslimler.....	129
2. Umumî Nüfus Durumu.....	132
3. Vakıflar.....	137
a. Hayrî veya Şer'î Vakıflar.....	140
b. Avâriz Vakıflar.....	142
c. Yarı-Ailevî Vakıflar.....	143
ç. Zapt Etmek Sûretiyle Hayrî veya Şer'î Vakıflar.....	144
SONUÇ.....	145
BİBLİYOGRAFYA.....	148
EKLER.....	158

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarında, arşiv belgelerinin ehemmiyeti, üzerinde tartışılmaz bir konudur. Bu belgeler içerisinde, şer'iyye sicilleri ayrı bir mevkie sahiptir. Bu siciller, XV. yüzyılın ortalarından başıyarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan yaklaşık 500 yıllık bir zaman dilimi içinde, Türk tarihini, Türk iktisâdını, Türk siyasi, itimaf ve hukuki hayatını yakından ilgilendirmekte ve kısaca Türk kültür ve tarihinin temel kaynaklarının başında gelmektedir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, bir şehrin tarihi yazılırken, şer'iyye sicilleri tetkike tâbi tutulmaz ise, varılan sonuçlar eksik kalacak ve bazı gerçekler o defterlerin içinde yaşamaya devam edecek veya o defterlerle birlikte yok olup gidecektir.

Bu sebeptendir ki biz Antalya'nın XIX. yüzyılın ilk yarısındaki idari durumunu, iktisadi ve itimaf hayatını, bu döneme ait Antalya şer'iyye Sicilleri'ni tetkik ederek ortaya çıkarmak istedik. Gayemiz, gnden güne yok olan bu belgeleri değerlendirerek kamunun bilgisine sunmak ve Türkiye tarihinin küçücük bir noktasına bir nebze de olsa ışık tutabilmektir.

Tezimizi kaynaklar, giriş ve üç bölüm halinde düzenledik.

Kaynaklar kısmında, şer'iyye sicillerinin muhteviyatı hakkında umumî bilgi ile birlikte Antalya Şer'iyye Sicilleri'nden günümüze kadar gelmiş XIX. asrın ilk yarısına ait olan şer'iyye sicillerini tanıttık. Bu kısmın tetkikinden görüleceği üzere bu siciller ilk defa tarafımızdan kullanılmaktadır.

Giriş kısmında Antalya şehri hakkında umumî bilgi verdik. Bunu yaparken tezimizin konusuna doğru yaklaştıkça Antalya hakkında verdiğimiz bilgileri daha da genişlettik. Bu kısımda, yörenin Türkler tarafından fethi ve iskânı konusuna ehemmiyet verdik ve bilhassa yer isimleri üzerinde durduk.

I. Bölüm'de, Şer'iyye Sicillerine göre XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya'nın idarî durumunu tesbit etmeye çalıştık. Burada, ilk önce yöredeki iskân yerleri ve bu mahallerin isimlerinin kaynağını ortaya koymaya çalışırken, sicillerdeki kayıtlara istinaden Antalya'ya bağlı olan kazalar, nahiyeler ve köyleri de verdik. Antalya Sancağı'nın idarî teşkilâtında ve özellikle Antalya merkezindeki kamu görevlilerini şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan çıkarmaya çalıştık. Bu kısımda, söz konusu görevlilerin bilinen vazîfeleri yanında, sicillerde karşılaştığımız çeşitli farklılıkları da ortaya koyduk. Meselâ; mütesellimin, istisna da olsa aynı zamanda kadılık da yapması gibi. Bilinen vazîfelerden ayrı olarak "*Mütesellim Vekilliği*", "*Kale Mühimmat Müdürlüğü*" gibi vazîfeleri ve yetkilerini tesbit etmeye çalıştık.

II. Bölüm'de, Şer'iyye Sicilleri'ne göre XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya'nın iktisadî durumunu çeşitli yönleriyle ortaya koymaya çalıştık. Üretim durumunu incelerken, meşhur bahçelerini tesbit ettik. Bölgedeki zahire üretimi ve hayvancılığın gelişme seyrini yine şer'iyye sicillerinin ışığında ortaya koyduk. Yöreden tahsil edilen vergileri ve zaman zaman bu konuda düşülen sıkıntıları, çeşitli misâlleriyle yine sicillerdeki kayıtlardan gözler önüne serdik. Bu kısımda, Antalya gümrüğünün tarihî seyri ve üzerinde çalıştığımız dönemdeki genel durumunu ortaya koyarken, Antalya'da fiyat tesbitlerinin ne şekilde yapıldığını belgelerden aldığımız misâllerle açıkladık.

III. Bölüm'de ise, Şer'iyye Sicilleri'ne göre XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya'da içtimâî hayatı inceledik. Bu kısımda, müslümanların ve gayr-i müslimlerin durumları ile umumî nüfus içerisindeki yerlerini tesbit etmeye çalıştık. Yine bu bölümde, "vakıflar" konusunu inceledik. Antalya'ya "Evkâf Müdürü" tayini ile burada kurulmuş olan vakıflar ve durumlarını gözler önüne serdik.

Milletimize, küçük de olsa bir hizmette bulunduğumuza inandığımız bu tezimizin hazırlanmasında, metod bilgisi ile bizi devamlı aydınlatan ve kıymetli yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa KAFALI'ya burada derin teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir görev sayarım.

Hasan MOĞOL

KISALTMALAR

- A.g.e. : Adı geçen eser.
- A.g.d. : Adı geçen dergi.
- Anadolu Beylikleri : *İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyundu Devleti.*
- Ankara : *R.Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara.*
- AŞS : Antalya Şer'iyye Sicili (Antalya Şer'iyye Sicilleri'ndeki belgelere numara verilmemiştir. Müze idaresi tarafından, yalnızca varak numaraları verilmiştir. Dipnotlarda AŞS kısaltmasının arkasından gelen Roma rakamı defteri, ikinci rakam ile harf ise, varak numarasını göstermektedir. Meselâ; AŞS, VII/4a, VII (yedi) numaralı defterin 4a varağı demektir).
- BTT : *Y.Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi.*
- DGBİT : *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi.*

- DTCFD : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
- GDGOM : *A.Tabakoğlu*, Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi.
- İA : İslâm Ansiklopedisi
- İFM : İktisat Fakültesi Mecmuası.
- İÜEFTD : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.
- Karamania : *F.Beaufort*, Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and the Remains of Antiquity with plans, Views.
- Oğuzlar : *F.Sümer*, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı-Destanlar.
- OİAİ : *C.Orhonlu*, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı.
- Osmanlı Kurumları : *Y.Özkaya*, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı.
- OTDTS : *M. Z. Pakalın*, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.
- Sürgünler : *Ö. L. Barkan*, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler.
- SZT : *O. Turan*, Selçukiular Zamanında Türkiye.
- TİV : *M. Aksoğ*, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkışafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti.

- TTT : *A. Tabakoğlu, Türk Ticaret Tarihi.*
- TTVM : *B. Yediyıldız, Müessesese- Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi.*
- Türk Dervişleri : *Ö. L. Barkan , Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler II Kolonizatör Türk Dervişleri.*
- Vergi Sistemi : *Ş. Altındağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma.*
- Vesikalar : *O. Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar.*

KAYNAKLAR •

Tezimizin ana kaynağını XIX. yüzyılın ilk yarısına ait Antalya Şer'iyye Sicilleri teşkil etmektedir. İlk defa tarafımızdan böyle bir çalışmada değerlendirilen bu sicillerdeki mevcut kayıtları iki ana gruba ayırmak mümkündür. Birincisi; kadılar tarafından inşa edilerek yazılan kayıtlardır. Bunlar hüccetler, i'lâmlar, ma'ruzlar, mürâseleler vb. kayıtlardır. İkincisi ise; kadıların kendilerinin inşa etmedikleri, kendilerine hitâben gönderildiği için sicile kaydedilen fermanlar, tayin berâtları, buyruhdular ve diğer hüküm çeşitleridir.

Peygamberimiz (S.A.V.) zamanından beri tutulan, Selçuklular ve Memlûklular'da da muntazam olan⁽¹⁾, kadı tarafından tetkik olunup doğru oldukları tesbit olunduktan sonra hülâsaların kaydedildikleri⁽²⁾, tarihimiz itibariyle birinci derecede ehemmiyeti hâiz olan bu siciller her bölgenin müzelerinde muhafaza edilmektedir.

Antalya Müzesinde toplanmış olan "Antalya Şer'iyye Sicilleri" 100 adettir⁽³⁾. Bu sicillerin çok az kısmı XIX. yüzyılın ilk yarısına ait olup, diğerleri sonraki döneme aittir.

---

(1) Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri, İstanbul, 1988, I, s. 62; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Ankara, 1984, s. 122.*

(2) Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşiv Klavuzu, İstanbul, 1979, s. 146.*

(3) Hasan Moğol, *Antalya Şer'iyye Sicilleri, Diyanet Dergisi, 24/2, (1988), s. 79-93.*

İlk defa tarafımızdan incelenip, değerlendirmeye tabi tutulan siciller umumî olarak nefsi Antalya'yı alâkadar etmektedir. Sancağın çeşitli yerlerine ait bilgiler var ise de, değerlendirmede yeterli olamayacaktır.

Tezimizin ana kaynağını oluşturan *Antalya Şer'iyye Sicilleri*" şunlardır:

I numaralı Sicil: Bulunabilen en eski tarihli sicil olup, 1223-1232 (1808-1817) tarihlerini ihtiva etmektedir. 165x460 ebadında ve 43 varaktır. Düğün bir tarih sırası teşkil etmeyen sicil, bir hayli yıpranmıştır. Bütün şer'iyye sicillerinin umumî muhteviyatına emsal teşkil edebilecek bir özelliktedir. Bu sicildeki kayıtlar; narh kaydı, çeşitli vergilere ait kayıtlar, tereke kayıtları, Antalya kalesinin tamir keşif kaydı, çeşitli fermanlar, hüccetler, vakfiye kaydı vs. gibi değişik türdeki belgeleri ihtiva etmektedir.

II numaralı sicil: 1233-1241 (1817-1826) senesine ait kayıtların bulunduğu sicil 160x470 ebadında ve 98 varaktır. I numaralı sicile göre daha tertiple tutulmuştur. Zamanımıza en sağlam bir şekilde gelebilmiş sicillerden biridir. Birçok vergi kaydı yanında, cizye bohçası, mübâya'a, tereke v.s. kayıtları ile benzeri değişik kayıtları ihtiva etmektedir.

III numaralı sicil: 1241-1246 (1825-1831) senelerini içerisine almaktadır. 210x580 ebadında ve 66 varaktır. Az da olsa yıpranmış durumdadır ve karışık tutulmuştur. Tereke kaydı, mübâya'a kaydı, vergi kaydı v.s. gibi değişik türdeki belgeleri ihtiva etmektedir.

IV numaralı sicil: 1241-1249 (1825-1834) senelerini ihtiva eden bu sicil, 220x660 ebadında ve 25 varak olup, karışık tutulmuştur. Siciller içerisinde durumu en kötü olanıdır. Neredeyse tamamen harap olmuştur. Yapraklarının yarım tarafları yırtılıp yok olmuş, islanması sebebiyle bir kısım yerlerinin mürekkebi dağılmış ve büyük bir kısım belgelerin okunabilmesi imkânsız haldedir. Artık sicil o hale gelmiştir ki, kendi kendine eriyip, dökülmekte ve yok olmaktadır. Diğer sicillerin benzeri birçok belgeyi ihtiva etmektedir.

Bu sicil açık bir şekilde şunu anlatmaktadır: Eğer devlet, tarihimizin içinde saklı olduğu bu paha biçilmez hazinelerimize hakiki mânâda sahip çıkmaz ise, tarihimizin bir çok sırlarıyla birlikte yok olacaktır.

V numaralı sicil: 1249-1251 (1833-1836) senelerine ait olan bu sicil, 180x520 ebadında ve 49 varaktır. Kayıtlar tarih sırasına uygun tutulmuştur. Vergi mübâya'a, tereke, emir v.s. birçok çeşitli belgeyi içerisinde toplamıştır.

VI numaralı sicil: 1251-1253 (1835-1838) senelerini ihtiva etmektedir. 180x500 ebadında olan sicilin 96 varak olarak üzerine numara verilmiştir. Ancak, 46 varağı kayıptır. Yaprakların, baştan aşağı yarım tarafları su v.s. sebeplerle parçalanmış, yıpranmış ve günden güne yok olmaktadır. Dolayısıyla arşiv belgeleri kaybolmaktadır. IV numaralı sicil ile farksız bir durum arz etmektedir. Emirler, hüccetler, tereke kayıtları, zimmlilere ait kayıtlar v.b. birçok önemli belge mevcuttur.

VII numaralı sicil: 1266-1271 (1849-1855) senelerini içine almaktadır. 167x500 ebadında ve 35 varak olup, belgeler tarih sırasına göre kaydedilmiştir. Vergi, ferman, hüccet v.s. gibi çeşitli kayıtları ihtiva etmektedir.

XVIII. numaralı sicil: 1268-1288 (1851-1872) senelerini ihtiva eden, "İstanos nahiyesinin eytâm defteridir". 263x393 ebadında ve 72 varak olup, kayıtlar tarih sırasına uygun tutulmuştur. Tereke kayıtlarını ihtiva etmektedir.

•
G I R I S

Anadolu'nun güneyinde, Akdeniz kıyısında, kendi adını taşıyan körfezin kuzey batısının sonunda kurulmuş olan, yabancı kaynaklarda *Attalia* (*Attaleia*; peutinger cetvelinde *Atalia*), yeni Avrupa dillerinde *Adalia*, *Satalia*⁽¹⁾, antik ismi *Attaleia* yahut *Olbia*⁽²⁾ ve İslam kaynaklarının bir çoğunda *Adaiya* şeklinde zikredilen bu şehir adını, ilk kurucusu sayılan Bergama hükümdarı II. Attalos'dan (159-138 M.Ö.) almaktadır. Şehir kurulmadan önce burada küçük bir liman şehrinin olması da muhtemeldir⁽³⁾.

Tabii limanlarıyla özel şartlara sahip Antalya, komşu beldeler arasında kısa zamanda gelişerek, onları gölgede bırakmıştır. Bir müddet sonra, Attalid'lerin arazisi Roma İmparatorluğu'na intikal edince, şehir korsanların eline geçmiştir. Ancak bu korsanların M.Ö. 79'da, İsauricus lakabıyla bilinen konsül P.Servilius tarafından kovulmasıyla, Roma'nın fiili hakimiyeti başlamıştır. M.S. 43'de Claudius zamanında Roma eyâletleri arasına katılmıştır. Bizans devrinde

---

(1) W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, terc. E. Z. Karal, Ankara, 1975, s. 334.

(2) Fr. Taeschner, "Antalya", *encyclopédie de L'Islam*, Paris, 1960, I, s. 533.

(3) Besim Darkot, "Antalya", *İA*, I, s. 459; Roma dönemi için bk. E. Bosch, *Antalya bölgesinde araştırmalar I Antalya Kitabeleri*, çev. S. Atlan, *Belleter*, XI / 41 (1947), s. 87-125.

Antalya'nın ehemmiyeti gittikçe artmış ve şehir Akdeniz havzasında faal bir ticaret limanı haline gelmiştir.

İslâm'ın ilk yayılma asırlarında, Müslüman deniz akıncıları zaman zaman Antalya'ya akınlar yaparak burayı ele geçirmişlerdir. Antalya ilk defa 174 (790) senesinde Halife Harun er-Reşîd zamanında karadan fethedilmiştir⁽⁴⁾. Mu'tasım zamanında da Türk kumandanı Afşin tarafından tekrar karadan fethedilmiştir⁽⁵⁾. 246 (860) senesinde ise eiden çıkmış olan Antalya, Mütevekkilî'nin Amiralî; Türk asıllı Fazlî b. Karin tarafından denizden hücum edilerek fethedilmiştir. Daha sonra, XI. asrın son yarısında, bütün Anadolu feth olunurken, bu fütûhâta Antalya da dahil edilmiştir. Ancak, 1103'de Alexis Komnen'in kuvvetleri tarafından işgal edildi ise de, Türkler tarafından tekrar geri alınmıştır. 1120'de Yuannes Komnen tarafından tekrar işgal edilen⁽⁶⁾ Antalya'ya 1141'de Sultan İzzettin Mesud⁽⁷⁾, 1150'de Sultan Mesud ve oğlu Kılıç Arslan⁽⁸⁾ tarafından seferler düzenlenmiştir. 1181'de Sultan II. Kılıç Arslan şehri muhasara etti ise de alamamıştır⁽⁹⁾. Ancak, bu devamlı gelişmeler Antalya'yı, çok defa Türkiere vergi vermek zounda bırakmıştır⁽¹⁰⁾.

III. Kılıç Arslan zamanında 1203'de, Isparta'nın zaptı ile Antalya tarafı-

---

(4) *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, 1986, III, s. 140; Mehmed Altay Köymen, Anadolu'nun Türk Yurdu Olmasında Selçukluların Rolü, Milli Kültür, (1989), Sayı: 65, s. 28.*

(5) *S. Fikri Erten, Antalya Tarihi, 3. Kısım, Antalya, 1948, s. 67*

(6) *B. Darkot, "Antalya", İA, I, s. 460.*

(7) *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, VIII, s. 242-243*

(8) *DGBİT, VIII, s. 245*

(9) *B. Darkot, "Antalya", İA, I, 460.*

(10) *W. Heyd, s. 334*

nın fethine başlanmış ve Eğirdir, Borlu, Yaivaç ve daha sonra Antalya taraflarına Hamid Bey idaresindeki Türkmen aşireti yerleştirmişti⁽¹¹⁾.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Avrupa'dan ve Mısır'dan gelen ticaret mallarının Antalya limanının önemini daha da artırmış⁽¹²⁾ olması sebebiyle, Samsun'da olduğu gibi Antalya'da da bir Müslüman-Türk tüccar kolonisi oluşturmuştur⁽¹³⁾. Latinler, Anadolu'dan Antalya limanına sevk edilen tüccar eşyasına müşkiât çıkarmakta idiler⁽¹⁴⁾. Bu durum, Antalya Anadolu hattı ticaret yolunun asayiş ve emniyetinin bozulmasına sebep olmuştu. Selçuklu, denizle bağlantısı bulunmaması sebebiyle, denizden dünya ticaretine açılmıyordu. Bütün bu gelişmeler neticesinde, ticari bir fetih siyaseti güden Gıyaseddin, Latinler'in İstanbul'u zaptından ve Bizans İmparatorluğu'nun taksiminden sonra, Aldoprandini adında bir frangın eline geçen⁽¹⁵⁾ Antalya'nın fethi işine girişmiştir. Antalya'yı kuşatan Gıyaseddin, Aldoprandini'yi bir tâbi olarak gören Kıbrıs Haçlıları'nın krallarının vâsisi Gautier de Montbéliard komutasında⁽¹⁶⁾ gönderdikleri bir haçlı birliğine rağmen⁽¹⁷⁾, Latinlerden fenâ muâmele gören yerli Rumlar'ın yardımıyla 5 Mart 1207 tarihinde feth edilmiştir⁽¹⁸⁾.

---

(11) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti*, Ankara, 1969, s. 62.

(12) W. Heyd, s. 335.

(13) Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 283; DGBİT, VIII, s. 269

(14) O. Turan, SZT, s. 284-285; DGBİT, I, s. 3-4.

(15) O. Turan, SZT, s. 283; DGBİT, I, s. 460

(16) DGBİT, VIII, s. 269

(17) O. Turan, SZT, s. 284; DGBİT VIII, s. 269; W. Heyd, s. 335.

(18) DGBİT, VIII, s. 269; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1982, I, 34; İ.H. Uzunçarşılı, "Antalya'nın Fetih Tarihini 603 H./1206 M." olarak vermektedir; Claude Chan, *La Turquie pré-Ottomane*, İstanbul, 1988, s. 67

Mübarizeddin er-Tokuş⁽¹⁹⁾'u vali ve sülâ-başılığa getiren Gıyaseddin, Türk fetih geleneğine uygun olarak Antalya'ya kadı, imam, hafib ve müezzinler tayin ederek, camiler, mescidler yaptırmış, kale ve surları tamir ettirip, şehri silah ve erzakiarla doldurarak şehri bir İslâm beldesi haline getirmiştir. Böylece Antalya'nın fethi ile Selçuklular ilk defa denize ulaşarak önemli bir askerî üssü ele geçirmişlerdir. Burada Selçuklu donanmasının Akdeniz üssü kurulmuş ve Venedikliler ile ilk ticarî muahede yapılmıştır. Daha sonra İzzettin Keykavus ve Alâeddin Keykubad zamanlarında Venedikliler ve Kıbrıs Frank kralıyla bir kaç defa ticarî anlaşmalar yapılmıştır⁽²⁰⁾. Dolayısıyla bu fethin Anadolu'nun iktisadî ve ticarî gelişmesine çok büyük tesirleri olmuş ve şehrin önemi de bir kat daha artmıştır⁽²¹⁾.

Ancak bir müddet sonra Antalya, öteden beri gıda maddelerini Anadolu kıyılarından tedarik etmek mecburiyetinde kalan ve buralara yerleşmek isteyen Kıbrıs Frankları için ayrı bir önem arzemesi sebebiyle yeni bir saldırıya muhatap olmuştur. 1207 senesinde mağlub ve esir edilmiş iken bırakılmış olan Gautier de Monbéliard'ın tekrar Kıbrıs'tan gelerek, yerli Rumlar ile ittifak edip, ani bir gece baskını düzenlemesi neticesi işgal ve imhâ edilmiştir (1213).

Bunun üzerine harekete geçen I. İzzeddin Keykavus şehri karadan ve denizden muhasara edip, mancınıklarla bir ay kadar dövdükten sonra 23 Ocak 1216 tarihinde fethetti⁽²²⁾. Şehrin Sülâ-başılığına tekrar Mübarizeddin Er - Tokuş

---

(19) Er-Tokuş için bkz: O. Turan, *Selçuklu devri vakfiyeleri II Mübarizü'd-Dîn Er-Tokuş ve vakfiyesi*, *Belleten* XII/43, (1947), s. 415-429.

(20) Geniş bilgi için bkz. O. Turan, *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar*, Ankara, 1958, s. 109-146.

(21) O. Turan, *SZT*, s. 285; *DGBİT*, VIII, s. 269.

(22) *DGBİT*, VIII, s. 277

(23) C.Chan, s. 70; O. Turan, *SZT*, s. 310; O. Turan, *Vesikalar*, s. 101-108.

tain edildi⁽²⁴⁾. Bu tarihten sonra Selçuklu Sultanları "El-Bahreyn" ünvanını kullanır oldular⁽²⁵⁾. Burada bir tersane kuruldu ve Anadolu Selçuklularının Akdeniz donanmasının merkezi oldu⁽²⁶⁾.

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Akdeniz'de Antalya'nın yanında ikinci bir ticaret limanı ve askerî üss elde etmek gayesiyle, Rumların Kalonoros, Avrupalıların Candelore, Kandalor (Keloyorus, Köragezyom)⁽²⁷⁾ dedikleri, Kyr Vart adında bir Rum'un hâkim olduğu beldeyi ordusu ve Antalya Subaşı Mübârizeddin Er-Tokuş kumandasındaki donanma ile iki ay kadar süren bir kuşatma neticesi feth etmiştir (1223)⁽²⁸⁾. Şehir bir kaç yıl içerisinde yeniden inşa edilerek Sultanın adına izâfeten "Alâiye" adını aldı (1226)⁽²⁹⁾ ve burada bir tersane kuruldu, donanma oluşturuldu⁽³⁰⁾ ve Sultan ve haleflerinin küçük merkezi oldu.

Keykubad, Alâiye'nin fethinden sonra, kıyamak üzere Antalya'ya giderken yol güzergâhı üzerindeki Alara kaalesini de teslim almıştır⁽³¹⁾.

XIII. yüzyılda Ortadoğu ve Avrupa arasında gelişen ticarî faaliyetlerin odak noktasını teşkil eden Anadolu'nun güney kervan yolları Ermeniler'den, Akdeniz'deki Müslüman tâcirlerde Haçlılar'dan şikayetçi idiler. Bunun üzerine,

---

(24) O. Turan, SZT, s. 308-309; DGBİT, VIII, s. 277

(25) S.F.Erten, Antalya Vilayeti Tarihi, İstanbul, 1940, s. 66.

(26) B. Darkot, "Antalya", İA, I, 460.

(27) İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 92.

(28) O. Turan, SZT, s. 336-337; C. Chan, s. 75.

(29) DGBİT, VIII, s. 283-284; O. Turan, SZT, s. 336

(30) İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, s. 30-31; O. Turan, SZT, s. 338

(31) C. Chan, s. 75.

yoilerin emniyetini sağiamak gayesiyle sefer dñzenleyen Keykubad, Mñbarizeddin Er-Tokuş kumandasında Antalya'dan hareketle gñnderdiđi Selçuklu donanması ve ordusuyia Manavgat'tan Silifke'ye kadar olan sahil kalelerini fethetmiştir (1225)⁽³²⁾.

1228 senesi sıralarında da Antalya etrafındaki bazı kaleler de alınarak Franklar'ın elleri o sahillerden kesilmiştir⁽³³⁾.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son senelerinde (1300'den sonra) İhanfler'in nüfuzu altına girmesiyle, hüküm ve nüfuzunun kalmaması üzerine, batı ucundaki aşiret uc beyleri toplanarak beylik kurmaya başlamışlardır. Bu sırada XIII. yüzyıl başlarında Anadolu Selçukluları tarafından Yalvaç, Borlu ve Eğirdir taraflarına yerleştirilmiş olan Teke aşiretinin bir kolunu teşkil eden Türkmenler⁽³⁴⁾ de XIII. yüzyıl sonlarında, başlarında bulunan Hamid Bey'in torunu ve İlyas Bey'in oğlu Feleküddin Dündar Bey'in liderliğinde hüküm sürdükleri göller havzasında istiklâlilerini ilân ederek Hamid Oğulları Beyliğini kurmuş ve kendisine önce Uluborlu'yu, daha sonra Eğirdir'i merkez yapmıştır⁽³⁵⁾.

Kuruluştan hemen sonra ülkesinin sınırlarını güneye doğru genişleten Dündar Bey, Gölhisar, Korkuteii ve daha sonra memleketin bazı yerlerini gezmeye çıkmış olan Antalya Beyi'nin gafletinden istifade ederek Antalya'yı zaptetmiştir (1301)⁽³⁶⁾.

---

(32) DGBİT, VIII, s. 285-286.

(33) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 6; O. Turan, *SZT*, s. 342-347.

(34) DGBİT, VIII, s. 562; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara, 1969, s. 63.

(35) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 49; İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 63.

(36) Yılmaz Öztuna, *Antalya'nın Fethini 1300 olarak gösterir (Büyük Türkiye Tarihi İstanbul, 1977, II, s. 36)*; İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 62-67.

Dünder Bey Hamid Oğulları Beyliği'nin sınırlarını, Germiyan ve Denizli'ye kadar genişletmiş ve Antalya'yı kardeşi Yunus Bey'in idaresine vermiştir⁽³⁷⁾. Bu sûretle Hamid Oğulları Beyliği Eğirdir ve Antalya şubeleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Hamid Oğulları'nın Antalya şubesi İzzeddin Keykâvus'un Antalya'nın fethinden (23 Ocak 1216) sonra, buraya iskân ettiği büyük miktardaki Teke Türkmenleri'nin adına izâfeten, Emir Mübârizeddin Mehmed Bey'den sonra, Teke Oğulları olarak anılmaya başlandı.

Yunus Bey, Moğol valilerine bağlı olarak saltanatını devam ettirdi ve ölümü üzerine yerine oğlu Mahmud Bey geçti. Ancak, 1324'de İlhaniiler'in Anadolu valisi Timurtaş, Hamidoğlu Feleküddin Dünder Bey'in üzerine yürümüştür.

Dünder Bey ise Antalya'ya iltica etmiş, ancak Mahmud Bey kendisine sığınan amcasını Moğol beyine teslim ederek ölümüne sebep olmuştur (1324). Daha sonra Timurtaş'ın İlhani hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'a isyan ederek Mısır'a gitmesi üzerine (1327), Mahmud Bey de Memlûk Sultanlığı'na iltica etmek zorunda kalmıştır (1327). Memlûk Sultanı en-Nasır Muhammed'in huzurunda Dünder Bey'in oğlu İshak Bey'le yaptığı münakaşadan sonra tutuklanması üzerine, yerine Korkud-eli (İstanos) Emiri olan kardeşi Sinânüddin Hızır Bey geçmiştir (1327).

Büyük faaliyetlerde bulunan ve kuvvetlerini arttıran Sinânüddin Hızır Bey'in 1332'de 8.000 atlı askeri ile 12 şehir ve 25 kaleye sahip olduğu bilin-

---

(37) İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 63.

mektedir. Hızır Bey'in⁽³⁸⁾ vefatından sonra yerine Dadı Bey, ondan sonrada Mahmut Bey'in oğlu Mübârizeddin Mehmed Bey, Korkud-eli (İstanos) ve Antalya dahil Teke Oğulları'nın başına geçmiştir⁽³⁹⁾.

Zincirkıran lâkabı ile tanınan, Sultanu's- Sevahil (Sahiller Sultani) ünvanıyla anılan Mübarizeddin Mehmed Bey ömrünü Kıbrıs Frankları ile mücadele içerisinde geçirmiştir. Kıbrıs kralı Pierre I. de Lusignan'ın 15 Ocak 1361'de Robert de Lusignan'ı Gorigos (Kız Kulesi)'a göndererek burayı almaları üzerine, Güney Anadolu'da faal bir rol oynayan Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey ve Karaman menşeli Alaiye Beyi ile birleşen Mübârizeddin Mehmed Bey, Kıbrıslılar ile amansız bir mücadeleye girişmiştir. Neticede, 114 parçadan ibaret kuvvetli bir filo ile Antalya limanı önüne gelen Kıbrıs kralı Pierre 24 Ağustos 1361 salı günü Teke-eli'nin merkezi olan Antalya'yı hücumla zaptetmiştir. Bunun üzerine Korkud-eli (İstanos)'ne çekilen ve Beyliği'nin merkezini buraya taşıyan Mehmed Bey Antalya'yı ele geçirebilmek için hazırlıklara başlamıştır. İlk olarak iktisadî boykota başvurarak, Kıbrıslılar'a yiyecek satılmasını yasaklamış ve onları açlıkla teslim zoriyarak istemiştir. Karaman-oğlu Alaeddin Ali Bey ile ittifak ederek mücadeleyi sürdüren Mehmed Bey, ertesi sene 45.000 kişi ve 8 kayyon ile Antalya önüne gelip çok şiddetli bir savaş yaptı ise de şehri alamamış, ancak bu savaş sonunda Kıbrıs kralı hristiyan devletlerinden yardım istemek zorunda kalmıştır.

Antalya'yı yeniden fethetmek için inat ve gayretle savaşan ve asla mücadeleyi terketmeyen Mehmed Bey bundan dolayı *Teke Bey* olarak tanınmış ve

---

(38) İbn-i Batûta, *Antalya Sultanı olan Yunus Bey oğlu Hızır Bey'i ziyaret ettiğini o sırada hasta olduğunu belirtiyor (İbn-i Batûta, Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâ'ibi'l-emsâr ve acâ'ibu'l-esfâr Seyâhatnâme-i İbn-i Batûta, milt. Muhammed Şerif, İstanbul, 1333-1335, I, s. 314; İbn Batûta Seyâhatnâmesinden seçmeler, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1971, s. 10*

(39) İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 67-68.

Hamid Oğulları'nın bu Antalya şubesinde Teke Oğulları olarak şöhret bulmuştur. Yine bu bey zamanında Anadolu'nun güneyinde Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli Gömbe, Eimalı, İstanos (Korkut- eli) ve Karahisar (Serik'in nahiyesi) ile sahilde Antalya ve Alâiye arasındaki bölge *Teke-eli* olarak tanınmaya başlanmıştır⁽⁴⁰⁾. Antalya'yı geri almaktan asla vazgeçmeyen Sultanu's- Sevâhil Mübârizeddin Mehmed Bey (Teke Beyi), Memlûk Sultanlığı, Alâiye ve Manavgat Emirleri ile irtibat ve ittifaklar kurmuştur. Nitekim, 1370'de giriştiği büyük bir kuşatmada muvaffak olamamış isede, 14 Mayıs 1373 (21 Ziikâ'de 774) tarihinde Antalya'yı yeniden fethetmiştir.

Daima, Antalya ve Diyar-ı istanos Beyi, Emir Teke, Teke Bey veya Teke Paşa olarak anılan Mübârizeddin Mehmet Bey'den sonra yerine oğlu Osman Çelebi geçmiştir. Ancak, Osman Çelebi zamanında Teke Beyliği'nin eski ehemmiyetinin kalmadığı, hâkimiyetinin ise Antalya ve Korkud-eli 'nden ibaret olduğu görülmektedir. Devamlı İstanos (Korkud-eli)'da oturan Osman Çelebi zamanında, Osmanlı Sultanı I. Yıldırım Beyazid 1390'da, Osman Çelebi'nin oğlu Mustafa Bey'in elinde bulunan Antalya'ya yürütmüş ve onun Mısır'a kaçması üzerine şehri ele geçirerek⁽⁴¹⁾ muhafızlığına Firuz Bey'i getirmiş ve burayı Teke-eli ile beraber önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da diğer oğlu Mustafa Çelebi'ye sancak olarak vermiştir⁽⁴²⁾.

---

(40) Şehabeddin Tekindağ, *Teke-eli ve Tekeoğulları*, *Tarih Enst. Derg.*, Sayı: 7 - 8, s. 55

(41) *Antalya'nın Osmanlılar'a geçiş tarihi değişik şekillerde verilmektedir. Schiltberger, Memlûk Sultanı'nın nüfusu altındaki Antalya'yı I. Beyazid'in alışı tarihinin 1399 veya 1400 olduğunu; Gibbons ve Behişt 1391, Oruç bey ile Nesri 1389 veya 1392'de Teke-eli'nin zaptedildiğini, S. F. Erten ise (Antalya Livası Tarihi, s. 63) Rumca tarihlerden naklen 794 H./1392 M. olarak kaydetmektedir. Şu halde Antalya ve havalisi 1390-1391 veya 1392 senelerinden birinde alınmış olmaktadır. (İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 265)*

(42) *Hoca Sadeddin Efendi, Tâcül'-Tevârih (sâd. İ. Parmaksızoğlu), Ankara, 1979, I, s. 169; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 68.*

1397 (800)'de Antalya ile Alâiye arasındaki bölge tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

Osmanlı Sultanı I. Yıldırım Beyazid'in 1402'de Timur'a karşı yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine Timur'a tabiyetini arzeden Osman Çelebi Bey, Antalya hariç olmak üzere eski beyliğine yeniden sahip olarak *İstanos (Korkud-eli)*'u kendisine merkez yapmıştır. Yıldırım Beyazid'in 1390'da bütün Teke-eli'ne sahip olması ile 1402 arasında beyliğin iktidarında, 12 yıllık bir kopukluk olmuştur.

Osman Çelebi, Ocak 1423 (Safer 826)'de yeni Osmanlı hükümdarı II. Murad (Saltanatı: 1421-1451)'in dahili karışıklık ile meşgul bulunduğu bir sırada, Karaman-oğlu II. Mehmed Bey'le birleşerek Antalya'yı geri almak istemiştir. Durumu öğrenen Teke-Karahisarında Sü-başı olan Firuz Beyi oğlu Hamza Bey, Antalya'ya gelip halk ile müşâvereden sonra, bunların birleşmelerine meydan vermeyerek, İstanos (Korkud-eli)'a ani bir gece baskını yapmıştır. Osman Çelebi'yi öldürerek⁽⁴³⁾, mâiyetindeki Türkmenleri dağıtma neticesi, 110 sene (1301-1390; 1402-1423) iktidarda kalan ve 1301'den 1361 ağustosuna kadar 60 sene, 1373-1390 arasında 17 sene, toplam 79 sene *Antalya'nın*, 1361 Ağustosundan 1373'e kadar 12 sene ve sonra 28 Temmuz 1402'den 1423'e kadar tekrar 21 sene toplam 33 sene *Korkud-eli'nin* başkentlik yaptığı *Teke Oğulları Beyliği* sona ermiştir.

Osman Çelebinin ölümünden müteessir olan Mehmed Bey 26.000 kişilik bir Karaman ordusuyla Osman Bey'in ölümünün ertesi günü Antalya'yı muhâsara etmiş , ancak bir top güllesinin isâbet etmesiyle vefât etmiştir.

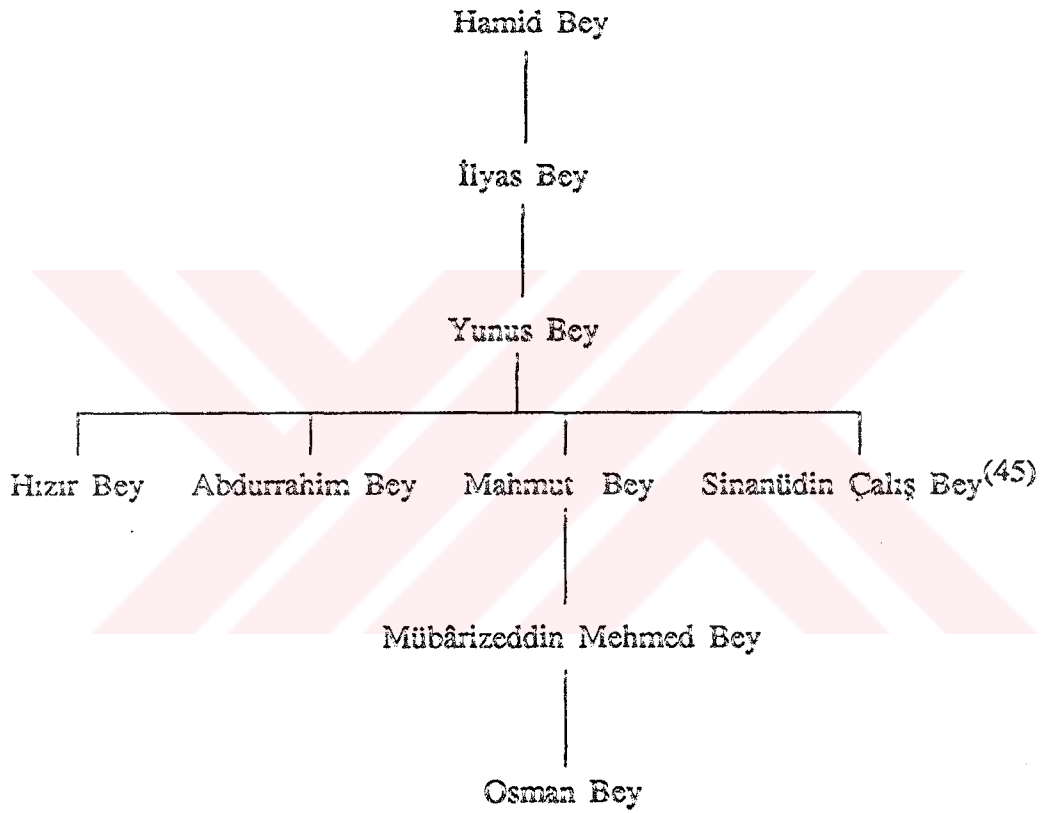
Osmanlı Devleti, başarılarından dolayı Hamza Bey'e Anadolu Beylerbe-

---

(43) İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 68-69.

ylığı ile birlikte Osman Çelebi'nin hemsiresini ve Teke-eli sancağını mükâfat olarak vermiştir⁽⁴⁴⁾.

Hamid Oğulları'nın Antalya şubesi, meşhur adıyla Teke Oğulları Beyliği'nin, Hamid Bey'den son Bey'i Osman Çelebi Bey'e kadar şeceresi şöyledir:

(44) Ş. Tekindağ, *Teke-eli ve Teke Oğulları*, A.g.d. s. 64-70; DGBİT, VIII, 566-568; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 401-402.

(45) *Korkud-eli'nde adına izâfeten (Sinanüdin Bey Medresesi) bir medrese yaptırmıştır. Bugün bakımsızlıktan ve aîâkasızlıktan dolayı harap durumdadır. Yine burada "Hankân" denilen bir misafirhane ve imaret vardır (İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 229).*

Seiçukiu Devleti zamanında doğudan akın akın gelen Türk oymakları ve Türkmenler, Seiçukiular tarafından küçük küçük bölükler, 40-100 evlik obalar halinde parçalanarak, çeşitli bölgelere yerleştirilmiştir. O günki Türkmen il, ulus, uruk ve daha ufak bölüklerin adları günümüz coğrafyasında çeşitli yerleşim yerlerinin adları olarak bu güne intikal etmiştir.

Teke-eli bölgesine XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Üç-Okıların ekseriyetini teşkil ettiği, Türkmen zümrelerinden bir kısmı, XIV. ve XV. yüzyıllarda ise Üç-Okı'ya tâbi boy ve oymaklar, zaman zaman buldukları yerlerden Teke-eli'ne gelip yerleşmişlerdir ki, Menteşe, Saruhan ve Karaman-Oğulları'nın zayıflamaları veya dağılmaları üzerine bazı Türkmen (Yörük) zümreleri de bunlara katılmışlardır. Nitekim, tahrir ve tapu defterlerinde tasrih edildiğine göre, Teke-Karahisar'ında İsaü, Menteşe, İğdir, Gögez, Bayındır, Kara-Koyunlu, İmre-oğlu Cemâatleri, Antaiya kazalarında Karakeçili aşireti⁽⁴⁶⁾, Saruhan-oğlu, Kızılcı-Keçeli, Kaş'a tabi Kaledos'ta Bozdoğan, Ozanlar ve Oğuzhanlı, Milii'de ise, Bayat cemâatleri yaşıyordu ki, bunlar sonradan isimlerini, yaşadıkları bölgelere vermişlerdir⁽⁴⁷⁾. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Antalya'da: Çandır, Çakırlar, Karaman, Solaklar, İlyas, Eydir, Varsak.

Korkud-eli'nde: Kureyş dağı, Mamatlar, Yuva, Avdan, Kargın, Dat, Köseier, Bayat, Yazır, Belenli.

Serik'te: Çandır, İsaü, Macar, Çakalı, Teke.

Manavgat'ta: Sarılar, Demirciler, Işıklar, Cebeci, Akıar, Avsallar.

---

(46) Ahmet Refik, *Anadolu'da Yaşayan Türk Aşiretleri Hakkında (966-1200) Divan-ı Hümayun Mühimme Defterlerinde Mukayyed Hükümleri Havidir*, İstanbul, 1930, s. II.

(47) Ş. Tekindağ, *Teke-eli ve Teke oğulları*, s. 56.

Finike ve Kaş'ta: Çavdar, Dodurga, Kınık, Avşar, Bayındır, Kayı, İğdir.

Elmalı'da: Söke ve daha birçok yer köy isimleri hep Türk oymak adlandırır⁽⁴⁸⁾.

Osmanlı Devleti'nde de bazı aşiretler Urfa, Maiatya, Konya yanında Antalya, Alâiye ve Manavgat'a da iskân olunmuşlardı⁽⁴⁹⁾.

Nihayet, Teke Sancağı'nın merkezi olması yanında, XV. asır ortalarına kadar Şehzâde Sancak merkezliği⁽⁵⁰⁾ yapmış olan Antalya, XIX. yüzyılın sonlarına doğru eski önemini yitirmeye başlamıştır.

---

(48) S.F.Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul, 1940, s. 30-31.

(49) A.Tabakoğlu, *Türk Ticaret Tarihi*, s. 236.

(50) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 500.

I. BÖLÜM

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA
A N T A L Y A ' N I N
İ D A R î D Ü R Ü M Ü

1. ANTALYA SANCAĞI'NIN İDARİ TAKSİMATI

Osmanlı Devleti'nin idarî tarzı, eyâlet ve sancak idaresi sistemine dayanmaktadır. Devlet toprakları eyâletlere, eyâletler de sancaklara bölünmüştür. Sancağın en üst yetkilisi, tayin yoluyia atanan, idarî ve askerî görevleri yürüten "mutasarrıf" veya "mütesellim" dir. İkincisi ise, adli vazifesi yanında, çeşitli yetki ve sorumlulukları da bulunan "kadî" dir⁽¹⁾.

Osmanlı Devleti toprakları, eyâlet ve sancak (livâ) adıyla idarî - askerî kısımlarla beraber "kaza" adı verilen şer'î - idarî birimlere de ayrılıyordu. Kazalardan daha küçük olan yerler "nahiye" adını almakta idi. Daha küçük birimleri oluşturan köyler ise, sancak merkezine, kazalar ve nahiyelere bağlıydı. Mahalleler ise, yerleşim yerlerinin en küçük birimleri idiler.

Ele aldığımız dönemde Teke Sancağı olarak adlandırılan Antalya Sancağı; "nefs-i Antalya" denilen merkez Antalya, ona bağlı kazalar, nâhiyeler ve her birine bağlı bir çok köyden oluşmakta idi.

---

(1) Ebul'ulâ Mardin, "Kadı", İA, VI, s. 42-45; Mustafa Akbaş, *Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar*, DTICFD XIII/1-2, (1955), s. 48-49; Yaşar Yücel, XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı idarî yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler, *Bellekten*, XLI/163, (1977), s. 495.

a. İskân Yerleri

Anadolu'nun fethini müteakiben başlatılan iskân faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nde de devam ettirilmiştir. Teşkilatlı bir devlet idaresinde yapılan bu göç ve yerleşme hareketleri, devletin tatbik etmekte olduğu iskân metodlarının icab ettirdiği nizam ve kaideleere göre yapılmakta ⁽²⁾.

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde, batıya doğru olan yerleşmede, birçok köylere isimlerini veren, boş ve ıssız yerlerde yerleşip oraları imar ve iskân eden dervişler ve onların faaliyet merkezi olan zâviyeler kendiliğinden bir kolonizasyon ve iskân hareketlerini temsil ediyordu ⁽³⁾. Askerî baskılarla beraber oymak ve topraksız köylüler veya sürgünlerle gelen dervişler, az çok mensubu oldukları tarikata bağlı teşkilatlı bir hareket olarak boş yerlere yerleştiriliyordu. Orada bir zâviye kurduktan sonra, yavaş yavaş onun etrafında yapılan inşaat ve yerleşmelerle bir köyün meydana gelmesine âmil oluyorlardı. Halen Türkiye'de bir çok köyün taşıdığı isimler, onların kurucuları olan kolonizatör dervişlerin adını taşımaktadır ⁽⁴⁾.

Fethedilen ülkeleri iskân ve imar için, vakıf yolu ile bataklık ve ıssız yerlerde mamûreler meydana getirerek o yerler şenlendirilmişti. Bu mamûrelere yerleştirilmek üzere getirilen halk, "resm-i bennak, caba, avârız-ı âfvâniye ve tekâlif-i örfiye" den muaf tutulmuştu ⁽⁵⁾.

---

(2) Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987, s. 29.

(3) Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler II. Kolonizatör Türk Dervişleri*, *Vakıflar Dergisi*, II, (1942), s. 285.

(4) Ö.L. Barkan, *Türk Dervişleri*, s. 261-292.

(5) Ö.L. Barkan, *Türk Dervişleri*, s. 358.

Sistemli bir şekilde yapılan tehcir ve yerleştirme usullerinin bir diğeri de sürgünlerdir⁽⁶⁾. Rodos adası fethediildiğinde, adanın şeniendirilmesi için, memleketin çeşitli yerlerinden bazı kimseler, adaya sürgün edilmişlerdir⁽⁷⁾. Kıbrıs'ın fethinde de aynı usüle müracaat edilmiş ve 1712'de İçel, Alâiye, Teke dolaylarından şekâvette bulunan yörükler, Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir⁽⁸⁾.

Bir başka iskân metodu da, derbent ve geçitler vasıtası ile tatbik edilendir. Askerî ve ticarî yolların muhafazası ile beraber halkın emniyetini sağlamak için," *avâriz-ı dîvânî ve örfî tekâlif* "den muaf tutularak binlerce köy derbentcilik, suyolculuk ve köprücülük hizmeti ile mükellef kılınmıştır⁽⁹⁾.

Böylece iskâna tâbî tutulan yerler, ya o bölgedeki önemli bir şahsın ismini veya coğrafi şartları itibariyle bir isim veya iskân edilen Türk oymağının adını almıştır. Şer'iyye sicillerinde ve tahrir defterlerinde sık sık Oğuz yer adlarına rastlanmaktadır⁽¹⁰⁾.

Tahrir defterlerinde görülen Oğuz boylarına mensup oymaklar, 24 boydan 21'inin Anadolu'ya gelmiş olduğunu ortaya koymaktadır⁽¹¹⁾.

---

(6) Ö.L.Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İFM, XI (1949-1950), s. 544.

(7) Ö.L. Barkan, Sürgünler, s. 546-547.

(8) Ö.L. Barkan, Sürgünler, s. 553-557.

(9) Cengiz Orhonlu, OİAİ, s. 31; Yusuğ Halıçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyasetinde Derbentlerin Yeri, Milli Eğitim ve Kültür, sayı: 6, (1980), s. 95-102; bu konuda geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı, İstanbul, 1967.

(10) Geniş bilgi için bkz. Faruk Demirtaş, Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları, DTCPD, VIII/2 (1949), s. 321-385.

(11) Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı-Destanlar, Ankara, 1967, s. 209.

Yer adları sırasına göre Oğuz boyları şunlardır;

1. Kayı
2. Avşar (Afşar)
3. Kınık
4. Eymür
5. Karkın
6. Bayındır
7. Salur
8. Yüreğir
9. Çepni
10. İğdir
11. Bayat
12. Ala-Yunlu
- 13 Kızık
14. Yazır
15. Dodurga
16. Beğ-dili
17. Büğdüz
18. Çavuldur (Çavundur)

19. Yıva
20. Döğer
21. Kara-evii
22. Peçenek
23. Aika Bölük (Alkaravii)
24. Yaparlu⁽¹²⁾

b. Antalya Sancağı'na Bağı Kazalar

İncelediğimiz dönemde, arşiv belgelerinden tesbit ettiğimiz Antalya Sancağı'na bağı kazalar şunlardır:

1. Nefs-i Şehr-i -Antalya
2. Serik
3. Beşkonak (Nahiye olarak da geçiyor)
4. Bucak (karye olarak da geçiyor)
5. Kızılkaya
6. Elmalı
7. Kaş
8. Kalkanlı
9. Finike

---

(12) F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 450.

10. İğdir⁽¹³⁾

Bu listeye XIX. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru Akseki⁽¹⁴⁾, Alanya ve Manavgat⁽¹⁵⁾ da dahil olmuştur .

c. Antalya Sancağına Bağı Nahiyeleler

İncelediğimiz dönemde, arşiv belgelerinden tesbit ettiğimiz Antalya Sancağı'na bağı nahiyeleler şunlardır:

1) Beşkonok⁽¹⁶⁾

2) Kara Uz⁽¹⁷⁾

3) İstanos⁽¹⁸⁾

d. Antalya Sancağı'na Bağı Köyler

XIX. yüzyılın ilk yarısında şer'iyye sicillerinde bulunan vergi kayıtlarında, çeşitli vergilerin tarh ve tahsil edildiği ifade edilen Antalya Sancağı'na bağı köyler şunlardır⁽¹⁹⁾:

---

(13) Oğuzlar'ın İğdir boyuna mensuptur (F. Sümer, Oğuzlar, s. 444).

(14) Sainâme-i Konya sene 1299, Konya 1299, s. 142.

(15) Sainâme-i Umûmî, İst. 1318, s. 517.

(16) Bazen kaza olarak geçiyor.

(17) Uz= Oğuz. Geniş bilgi için bkz. F. Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Ankara, 1967.

(18) Korkud-eli

(19) AŞS, I / 13b; III/53a-b, 73a; IV/5b; VI/4b-5a.

1. Ali Fahreddin-i Kebir
2. Ali Fahreddin-i Sağır
3. İmecik
4. Yazır Kardıcı⁽²⁰⁾
5. Sekice
6. Kundi
7. Avcı bayırı
8. Yund⁽²¹⁾
9. Çaykenarı
10. Fiğia
11. Çıvgalar
13. Karakoyunlu⁽²²⁾

---

(20) Oğuzların Yazır boyuna mensuptur. Geniş bilgi için bkz: F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 419; Yörük gurubuna dahil bulunan Yazır unsurlarından en mühimi Teke sarcağında yaşamaktadır (F. Sümer, *Bozoklu Boylarına Dâir*, DTICFD XII/1, (1953) s. 69; Faruk Demirtaş, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları*, DTICFD, VIII/2 (1949), s. 333).

(21) Muhtemelen Oğuzların Ala-Yuntlu boyuna mensupdur. Bkz. F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 429.

(22) Büyük Türk boylarından biridir. Bkz: F. Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara 1967, İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlular*, Ankara, 1967, İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti*, Ankara, 1937.

14. Beğiş
15. Kurtlar Karamanı⁽²³⁾
16. Taşkesiği
17. Avdan
18. Akkilisa
19. Andiye
20. Balıklı Kebîr
21. Balıklı Sağır
22. Karkın⁽²⁴⁾
23. İnhan
24. Ekşili
25. Dere
26. Sülekier

---

(23) Karamanoğulları adına izâfeten verilmiş olduğu düşünilebilir.

(24) Oğuzlar'ın Karkın boyuna mensupdur. Bkz: F. Sümer, Oğuzlar, s. 429; XVI. yüzyılda yazılmış bir defterden de, Teke'de Karkın boyuna ait ve boyun adını taşıyan bir oymağın mevcut olduğu anlaşılıyor, F. Sümer, Bozoklu Oğuz Boylarına Dair, s. 83.

27. Yaka⁽²⁵⁾

28. Yeiten

29. Şerafeddin

30. Bayır

31. Mamatlar

32. Garibce

33. Karakuyu

34. Bıyıklı

35. Çakılı

---

(25) Muhtemelen, Oğuzların Kınık boyuna mensup olup Ak-Yaka'dan bozma olmalıdır. Bkz. F. Sümer, Oğuzlar.

Not: Sicilde, Antalya sancağı içerisinde adı geçen bu boylardan adını almış olan iskân yerierinden daha başka köyler de Oğuz boylarının adını almışlardır:

Çavdır: Çavundur (Çavuldur) adından bozma olup Oğuzların Çavundur (Çavuldur) boyuna mensup olmalıdır.

Salur: Oğuzların Salur boyuna mensubdur.

Eymür: Oğuzların Eymür boyuna mensubdur.

Yüreğir: Oğuzların Yüreğir boyuna mensubdur (4 ayrı köy).

Büğdüz: Oğuzların Büğdüz boyuna mensubdur (2 ayrı köy).

Kınık: Oğuzların Kınık boyuna mensubdur (2 ayrı köy).

Ak-Yaka: Oğuzların Kınık boyuna mensubdur (Geniş bilgi için bkz. F. Sümer, Oğuzlar). (F. Sümer, Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler, DTICFD, XI/2-4 (1953) s. 321).

36. Kızıllı
37. am
38. Simandır
39. Geyik bayırı
40. Yıva⁽²⁶⁾
41. Köseler
42. Kandıra
43. ukurca
44. Bağçe
45. Leylek
46. Ürkütü
47. Kevzer
48. Dur'ali
49. Osman halffeier
50. Sökeler
51. Suiak

---

(26) Oğuzlar'ın Yıva boyuna mensubdur. Bkz. F. Sümer, *Yıva Oğuz Boyuna Dair, Türkiyat Mecm.*, X, s. 151-166; F. Sümer *Oğuzlar*, s. 446; F. Sümer *Oğuzlara Ait Destanı Mahiyette Eserler, DTCFD*, XVII/3-4 (1959), s. 420.

52. Tumanlar
53. Belek
54. Kargalık
55. Karadiğın
56. Bayat⁽²⁷⁾
57. Mırahor
58. Çığlık
59. Cema'at-ı milî
60. Karaman⁽²⁸⁾
61. Güzelim Asi Karaman⁽²⁹⁾
62. Sülekler
63. Şehir Karakoyunlu⁽³⁰⁾
64. Akçeanış
65. Manay

---

(27) Oğuzlar'ın Bayat boyuna mensubdur. Bkz. F. Sümer, Oğuzlar s. 450.

(28) Karamanoğullarına istinâden verilmiş olmalıdır.

(29) Karamanoğullarına istinâden verilmiş olmalıdır. Karaman adıyla anılan köylerin halkından, Karamanoğulları Beyliği'nden göç edip gelenler olması kuvvetle muhtemeldir.

(30) Karakoyunlu aşretinden kimselerin teşkil ettiği bir köy olmalıdır.

66. ıyıklı

67. Yeleme

68. Alayı

69. Sıgırlık

70. Viran şehir

71. Grn

72. Minecik

Antalya Şer'iyye Sicilleri'ndeki vergi kayıtlarında bu kylerden başka; yine sancağa bağlı olan Şu kyleri de zikredebiliriz;

Nefs-i şehir-i Antalya ya bağlı : Ahatlı, Duacı, Keşirler, Koyunlar, Topalı, Varsak, Yukarı Karaman, Cinâdiye, Hacı Celililer, Hatibler, İhsaniye, Kayadibi, Kurşunlu, Çakırlar, Aşağı Karaman, Bahtılı, Çitdibi, Hisar Çandır, YarbaŐ Çandır, Hurma, BaŐky, Camili, Çitlik, Derehi, İliça, Karadeveliler, Kızıklı, Kirişçiler, Kovanlık, Yağca, Yeşilbayır, Kemer Çamyuva, Ovacık, Ulupınar, Asianbucak.

Elmalı kazasına bağlı: Bayındır, Subaşı, Beyler, Semahyk, Eğmir, Es-kihisar, Avian, Hacı Yusufiar, İmircik, Karamık, Macun, Mursal, Fir Hasanlar, Salur, Yakaçiftlik, Yalnızdam, Afşar, Ahatlı, Armutlu, Değirmen, İs-iâmlar, Kızılcı, Sarılar, Teke, Mğren, İlyaağı, Çobansa, Çukurelma, Dire, Karaky, Ovacık, Gilevci.

Finike kazasına bağlı: Akçaalan, Alacadağ, Dağbağ, Alasın, Gnalı, Haila, Hasky, avdır, Yazır, Yuvalılar.

Kaş kazasına bağlı: Ağullu, Ahatlı, Akr, Bayındır, Belenli, Boğazcık,

Çerler, Çeşme, Çukurbağ, Dere, Gömbe, Karadağ, Kasaba, Kılınçlı, Kızılağaç, Ortabağ, Pınarbaşı, Sarılar, Uğrak, Yuva, Eynihal, Gökyazı, Beymelek, Çağman, Davazlar, Uçağız.

Serik kazasına bağlı: Ahmediye, Akbaş, Akınlar, Aşağıçatma, Aşağıkocayatak, Belek, Berendi, Boğazak, Bucak, Burmahancı, Böğüş, Cumalı, Çanaksı, Çakallık, Çandır, Eminceler, Eskiörük, Zayimler, Karadayı, Karataş, Karıncaı, Kızıllar, Kumköy, Kürüş, Sarıbalı, Satırlı, Üründü, Yanköy, Yukarıkocayatak, Zırlankaya, Gebiz Abdurrahmanlar, Akçapınar, Aşağıoba, Çatalılar, Dorumlar, Hacıosmanlar, Haskızıören, Kırbaş, Kozan, Nebiler, Tekke, Yukarıçatma, Yunaklar.

Kardıç me'a iğdir (Kumluca) kazasına bağlı: Belen, Beykonak, Adrasan, Çayıçi, Savrun, Çalka, Kavak, Yazır, Salur, Sarıcasu, Yenice, Büyükaian, Dereköy, Gölcük, Karaağaç, Karacaören.

Bucak kazasına bağlı: Çamlık, Sığırlık, Yenice, Dutalan, Üzümlüpınar, Kuyubaşı.

Kızılkaya kazasına bağlı: Ürkütü, Heybeli, Boğazköy.

Kalkanlı kazasına bağlı: Akıar, Bezirgan, Çamlıköy, Çavdır, Çayköy, Gelemiş, İsiâmlar, Kınık, Sarıbelen, Üzümlü, Yuvacık.

Istanos (Korkud-eli) nahiyesine bağlı: Akkilise, Avdan, Bayat, Beğiş, Yelme, Ali Fahreddin-i Kebrî, Ali Fahreddin-i Sağır, Datköy, Dereköy, Karadiğın, Kevzer, İmecik, İmrahor, Karabayır, Karataş, Kargalık, Karkın, Köselier, Sülekler, Taşkesiği, Sımandır, Yazır, Zivint, Beienköy, Çaykenarı, Fiğla, Çukurca, Garipce, Karakuyu, Leylek, Yaka, Yalınıgediği, Andiye, Yelten, Piyadin, Çıvgalar, Bañçeyaka, Göçerier, Kayabaşı, Kırkpınar, Kızıllaier, Kozacağı, Küçüklü, Mamatlar, Nebiler, Osmanhalifeier, Söğüt, Manay, Yeşiloba.

Beşkonak nahiyesine bağı: Bozyaka, Aladana, Balıbcacak, Burmañan, Değirmenözü, Düzağaç, Karabük, Tazı, Kızılcaköy.

Ele aldığımız XIX. yüzyılın ilk yarısında, şer'iyye sicillerinden tesbit ettiğimiz, Antalya şehrinin mahalleri şunlardı⁽³¹⁾.

1. Hatib Süleyman
2. Şeyh Şucâ'
3. Arab Mescidi
4. Has Balaban
5. İskender
6. Kızıharım
7. Aşık Toğan
8. Divane Yeri
9. Mecdüddin
10. Anı Kızı
11. Çavuş Bahçesi
12. Bali Beğ
13. Keçi Bali
14. Cami-i Afik

---

(31) AŞS, III/7a, 53a, 73b; VI/4b.

15. Timurcu Süleyman
16. Ahi Yusuf
17. Eimalu
18. Perakende-i Zimmiyan
19. Kızı Saray
20. Tahıl Pazarı
21. Perakende-i Zimmiyan Makbule
22. Kirişçiler
23. Cami-i Cedid
24. Şeyn Sinan
25. Takıyyeci Mustafa
26. Timurcu Kara
27. Sofılar
28. Kışla
29. Makbule
30. Tuzcular
31. Kara Dâf
32. Baba Toğan
33. Yüksek

34. İğdir Hasan

35. Sağır Beğ

36. Araban

37. Meydan

38. Çolak Kara

39. Barban Çandır

40. Çit Zimmi

41. Kara Celio

2. ANTALYA SANCAĞI'NIN İDARİ TEŞKİLATI

a. Mutasarrıf

Bir sancağın en üst seviyedeki devlet görevlisi olan ve genel olarak vezir rütbesine sahip paşalardan seçilen⁽³²⁾ "Mirmîrân⁽³³⁾, vezîr-i ma'âliye, Devletiü..." gibi sıfatlarla anılan Mutasarrıf, aynı zamanda bir veya birden fazla sancağa idareci olabilmekte idi⁽³⁴⁾. Mesciâ 1229 (1813)'da, es- Seyyid Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın⁽³⁵⁾, 1231(1815-1816)'de Derviş Paşa'nın⁽³⁶⁾, 1232 (1816-

---

(32) Musa Çadırcı, *Tanzimatın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)*, *Belleken*, LI/201, (1987), s. 1216.

(33) Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1986, s. 143.

(34) AŞS, II/2b.

(35) AŞS, II/2b.

(36) S.F. Erten, *Antalya Tarihi*, Antalya, 1948, s. 91.

1817)'de Hafız Ali Paşa'nın Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı⁽³⁷⁾ olduğunu görmekteyiz. 1232(1816-1817)'de Ahmed Şükrü yalnız Teke Mutasarrıfı⁽³⁸⁾ olarak görev yapmakta iken, 1233(1817-1818)'de Mahmud Paşa⁽³⁹⁾, 1234 (1818-1819)'de Vezir Rauf Mehmed Emin Paşa⁽⁴⁰⁾, 1236(1820-1821)'da Hacı Mustafa Paşa⁽⁴¹⁾, 1236(1820-1821)'da Nasuhî-zâde Hacı Süleyman Ağa , 1237 (1821-1822)'de Kara Osman-zâde Mehmed Paşa, 1239(1823-1824)'da Hacı Ali Paşa⁽⁴²⁾, Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı olarak görev yapıyordu. 1241 (1825-1826)'de Niş muhafızı Vezir Osman Paşa Teke mutasarrıflığında⁽⁴³⁾ bulunmuş idi. 1241 Muharrem (1825 ağustos)'inde Teke mutasarrıfı olan Hasan Paşa, aynı zamanda İzmir muhafızı idi⁽⁴⁴⁾. Yine 1242(1826-1827)'de Vezir Hüseyin Paşa'nın, Saruhan, Suğla, Hamid Sancakları ile birlikte Teke Sancağının da mutasarrıflığını yaptığını görmekteyiz (45). 1243(1827-1828)'de Ömer Kâşif Paşa, yalnız Teke mutasarrıfı iken; 1245 (1829-1830)'de İbrahim Paşa'yı, 1247 (1831-1832)'de Hacı Süleyman'ı Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı olarak tesbit etmekteyiz. 1247(1831-1832)'de Teke mutasarrıfı Yusuf Paşa, aynı zamanda Antalya muhafızıdır⁽⁴⁶⁾. 1248(1832-1833)'de Hacı Osman Hayri Paşa

---

(37) Erten, A.g.e. s. 91.

(38) AŞS, III/1b.

(39) AŞS, III/3b; 4b; 9b.

(40) AŞS, III/39 b; 41b; 54a.

(41) AŞS, II/60a.

(42) S.F.Erten, Antalya Tarihi, s. 91-92.

(43) AŞS, III/21 b; 22a.

(44) AŞS, III/31b.

(45) AŞS, III/36b.

(46) S.F.Erten, Antalya Tarihi, s. 92-93.

bazı belgelerde mutasarrıf⁽⁴⁷⁾, bazılarında muhassıl⁽⁴⁸⁾ olarak görünür ve 1253 senesine kadar görevde kalmıştır. 1253 (1837-1838)'de Necip Mustafa Paşa Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfıdır. 1256 (1840-1841)'da Hasan Paşa Teke ve Hamid Sancakları feriki ve aynı zamanda Antaiya Mutasarrıfı idi, yine 1256 Şevval (1840 Kasım)'da Teke mutasarrıfı Ali Bey'dir⁽⁴⁹⁾. Teke Sancağı mutasarrıflığı makamında son olarak 1256 (1848-1849)'da Mehmed Salihî⁽⁵⁰⁾, 1267 (1850-1851)'de ise İbrahim Edhem Efendi'yi⁽⁵¹⁾ görüyoruz.

Anlaşılabacağı üzere , mutasarrıfların görev süreleri genel olarak fazla uzun değildir. Sicilden edindiğimiz intibaya göre, bunun sebebi ise siyasi çalkantılar, merkeze gelen şikayetler, idarî görevlerdeki sınıstımalardır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda vezîr rütbeli paşaların çoğalması, Devlet'in "tevcih" işlerini oldukça zorlaştırıyordu. Bazen, mansıba uygun sancak tevcihi mümkün olmadığından, yürütülen bir görevin yanında başka bir sancak ek olarak tevcih edildiği gibi, bir veya birden fazla sancağın birleştirilerek tevcih edildiği de oluyordu. Bu uygulamanın bir uzantısı olarak sancak bazen "Muhâfızlık" şartıyla, bazen yürütülen göreve ek olarak, bazen de tek başına ya da birden fazla sancakla birleştirilerek, genellikle "arpaık" olarak vezîr rütbeli paşalara tevcih ediliyordu.

Mutasarrıflar, padişah tarafından fermanda atanmakta idiler. Fermânda, o livâ'da bulunan kadı ve nâbiere hitâb edilerek, ismi belirtilen paşanın sancağa

---

(47) AŞS, IV/7a; VI/2b, 3a, 9a, 23a; VII/51b, 63b, 68b.

(48) AŞS, VI/27 b; 28ab (Kanaatimizce, sehfen "muhassıl" olarak kaydedilmiştir).

(49) S.F.Erten, Antalya Tarihi, s. 93.

(50) AŞS, VIII/1b.

(51) AŞS, VIII/1b.

mutasarrıf olarak atandığını belirtip bütün görevlilerin yeni mutasarrıfa itaat etmeleri, emirlerine uymaları istenmekte idi.

Bu şekilde atanan mutasarrıf ek görevinden dolayı sancağa gelmeyecek ise, kapu kethüdâsı "arz" ıyla ya kapusundaki güvendiği adamlardan veya dışarıdan ismini verdiği bir kişinin sancağa mütesellim tayin edilmesini ve tayin edilen mütesellimin, kendi adına sancağı yönetip, vergileri toplamasını padişah-tan istemekte idi. Genellikle mutasarrıfın bu isteği kabul edilerek, kadı ve nâiblere hitâben yazılan bir fermâna, ek görevi bulunan mutasarrıfın sancağa gelemeyeceği ve yerine kendi "arz" ıyla tayin ettiği mütesellimin işleri yürütüp, vergileri toplayacağı belirtilmekte idi. Kendisinin veya mütesellimin atanması kesinleşen mutasarrıf, sancakta bulunan kadı, nâib, zâbitân, iş erleri ile vücûh-ı ahâliye hitâben bir "buyruldu" yayınlayarak, kendisinin sancağın mutasarrıfı olduğunu, görevi sebebiyle sancağa gelemediğini, yerine ismini belirttiği kişiyi mütesellim tayin ettiğini belirterek, emirlere uyulmasını, sancak işlerinin aksatılmamasını istemekte idi.

1229 senesinde Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı olan vezir es-Seyyid Mehmed Vahîd Paşa'nın bu görevini, muhtemelen başka bir vazife sebebiyle, 1230 senesinde mütesellim olarak tayin ettiği Osman Ağa vâsıtasıyla sürdürdüğü ve Teke Sancağı'nın idaresinin Mütesellim Osman Ağa'da olduğunu şer'iyye sicilindeki şu kayıttan anlıyoruz: "... hâlen Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıfı vezîr devietü 'inâyetü Mehmed Vahîd Paşa - sırrulahi bâ-yezîd-hazretlerinin hâlen Teke mütesellimi kıdvetü'l-akrân Osman Ağa..⁽⁵²⁾"

Burada dikkat çeken önemli bir başka husus ise; mutasarrıfın görevini mütesellime devretmiş olduğu halde, mütesellimin adının mutasarrıfıla birlikte anılması ve mutasarrıfın mütesellimi olduğunun özellikle belirtilmesidir. Bu da,

---

(52) AŞS, I/3b.

mütesellimin yürüttüğü idarî ve mâlî işlerin, mutasarrıfı adına olduğunun deîlidir.

Eğer, sancağa atanan mutasarrıfın ek bir görevi yoksa, kendisi gelerek, sancağı bizzat idâre edeceğini bütün sancak görevlilerine hitâben yayınladığı bir buyruğu ile ilân ederdi⁽⁵³⁾.

Şer'iyye Sicilleri üzerinde yapılan araştırmalarda, XVII. yüzyılın başlarından 1824 tarihine kadar sancağa atanıp bilfiil göreve gelen sancak beyi veya mutasarrıf için, devlet tarafından tahsis edilmiş bir sarayın bulunmadığı belirtilmektedir. Bunun yerine mutasarrıfın, etrafındaki tâifesi için ve aynı zamanda resmî dâire olarak kullanılmak üzere büyükçe bir bina kiralandığı söylenmektedir. Fakat, bir arşiv belgesindeki 1230 (1814-1815) tarihli kayıttan, 1229 (1813-1814) senesinde dahî Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıflığına ait bir sarayın bulunduğu ve bu saraya yapılan masrafın, Teke Sancağı'na harc ve sarf olunan mebâliğin içerisinde kayıtlı olduğu görülmektedir⁽⁵⁴⁾. Mutasarrıflar, bu sarayda oturmuşlar ve aynı zamanda devlet işlerini de buradan idâre etmişlerdir.

Gerek III. Selim ve gerekse II. Mahmud mutasarrıflarının bilgili, tecrübeli ve güvenilir kişilerden seçilmelerine özen göstermişler ve atadıkları mutasarrıfları da geniş yetkilerle donatmışlardır. Atadıkları sancakların en yetkiisi olan mutasarrıflar, sancağın her türlü problemini çözmeyi bir görev bilip, idarî, askerî, mâlî ve sosyal muhteviyatlı bir çok konuya el atarak çözüm getirmeye çalışmışlardır.

Mutasarrıflar, Divân-ı Hümayûn'un küçük bir modeli durumunda olan "Divân " kurup, sancakda meydana gelen bir çok değişik davalara burada bakar,

---

(53) AŞS, II/2b.

(54) AŞS, II/2b.

hasım tarafları burada dinler, anlaşmazlıkları burada sonuçlandırırđı. Kurulan bu divân'a mahkemeyi temsilen bir kâtip katılıyordu.

Mutasarrıflar çağrıldıkları vakit emrindeki kapu halkı ile savaşa gitmekle yükümlü oldukları gibi, mukâta'aların denetimi ve iltizam işleriyle de doğrudan ilgilieniyorlardı. Şehirde bulunan dinî ve sosyal yapıların, su yollarının tamir ettirilmesi, herhangi bir tabii âfet anında, halkın ihtiyacı olan temel gıda maddelerinin temini, sancak içinde ihtiyaç duyulan görevlilerin atanması veya merkezden atanmaları için "*Takrîr*" yazılması, esnafın satdığı mallara "*nark*" konulması⁽⁵⁵⁾ gibi, çok değişik idarî, askerî, iktisadî ve içtimai muhtevall işlerle uğraşıyorlardı⁽⁵⁶⁾. Bir sancağa yapılacak harc ve sarf, yine o sancağın mutasarrıfının iznine tabi olurdu.

Bu husus, "1229 senesi şehr-i zîl-ka'desi guresinden otuz senesi rebü'l-âhiri guresinde vâki' mart ibtidâsına kadar beş mâh (ay) müddetle vilâd-ı hümayûn müjdeciler ve mefrûşât ve saray tamiri Kütahya hazariyyesi ve agnâm bedeli ve üç aylık sekbân mâhiyyesi ve sâire için hâlen Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı vezir-i ma'âliyemiz devietlü es-Seyyid Mehmed Vahîd Paşa hazretlerinin inzimâm-ı ra'yi ve ma'rifet-i müşîrâncileri ve ma'rifet-i şer'ile ve cümle ma'rifetiyle Teke Sancağı'na harc ve sarf olunan mebaliğın defteridir ki ber vech-i âfî zikr ve beyân olundî..." kaydında açıktır.⁽⁵⁷⁾

İdarî vazifeleri ile birlikte askerî vazifelerde yüklenmiş bulunan mutasarrıfların, elinin altında askerî mühimmat bulundurduklarını görüyoruz. Söz konusu mühimmatın, tertib ve irsâli fermân mücebince oluyordu.

---

(55) AŞS, I/1b.

(56) R. Özdemir, Ankara, s. 146-147.

(57) AŞS, I/2b.

Bir sicil kaydında, Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı es-Seyyid Mehmed, Emin Vanîd Paşa'nın emrinde mevcut bulunmak üzere mühimmat-ı sâire tertîb ve irsâli fermân buyrulduğu belirtilmiştir⁽⁵⁸⁾. Bu mühimmat-ı sâireden bazıları şunlardır: Tob cinsleri, teneke ölçek, hartuç çantası [hartuç (top fişengi) vaz'ına mahsus olarak top arabalarının arkasındaki sandık], kaiye çantası (deniz yosunlarının yakılması ile elde edilen tuz), mântâb kuburu (havâî fişeng tabancası), destere, burğu, mah-tab maşası, sür'at iğnesi me'a gııaf (kılıf, kın, mahfaza), kerpeden, nişangâh me'a gııaf, mismar kayık, fitil mısırlı, top veznesi, sandık kebîr, sandık mühimmat, kilid sağır, yuvalık, dâne humbara (demirden içi boş veya doldurulmuş mermi), balta-i marangoz, kebîr burğu, ânen daidız (demirden, ağaç oymakta kullanılan kesici âlet), koşum takımları...

b. Mütesselim

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren valiler, bazende sancakbeyleri seferde olduğunda, bir başka görevi sebebiyle sancağa gelemediğinde veya İstanbul'dan görev yerine gelinceye kadar geçen sürede, onların yerlerine sancakları yöneten ve özellikle memleket âyanından ve ileri gelenler arasından seçilen kişilere *mütesselim* denmekte idi⁽⁵⁹⁾.

Mutasarrıflar tarafından görevlendirilen⁽⁶⁰⁾ mütesselimlerin tayini "*buyruldu*" ile kadılara, kethüda yerlerine, yeni çeri serdarialarına, âyan-ı vilâyete ve iş erilerine duyurulurdu. Aynı "*buyruldu*" da, sağlanan mahsûlât ve rûsûmatın

---

(58) AŞS, II/40a.

(59) Musa Çadırcı, *II. Mahmud Döneminde Mütesselimlik Kurumu*, DTCPD XXVIII/3-4, (1970) s. 287-289; Y. Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Mütesselimlik Müessesesi*, DTCPD, XXVIII/3-4, (1970), s. 369; M. Çadırcı, *Tanzimatın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)*, Belleter, LI / 201, (1987), s. 1216.

(60) Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukûlât*, III-IV, s. 283.

kadı tarafından meclis-i şer'ide , vali adına olanın toplanıp mütesellime verileceği de belirtilirdi⁽⁶¹⁾.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mütesellimliğin durumunda bazı değişiklikler oldu. Özellikle 1627 senesinden sonra bir çok sancak, bey ve paşalara "arpalık " olarak verilmeye başlandı. Eğer verilen "arpalık" bey veya paşaların mansıplarına uygunluk göstermezse kendileri göreve gitmeyerek, kendisine vekâleten bir mütesellim vazifelendirirdi. Bunlar, sancağın malî ve idarî işlerini yürüttükten sonra, sancağın gelirlerinden bir kısmını kendilerine bırakıyorlar veya iltizam yoluyla bir miktar geliri mutasarrıfa yolıyıp kalanını kendileri alıyorlardı⁽⁶²⁾.

Bazen ise durumun bunun tersine geliştiği de görülmektedir. Meseiâ, 1227 senesi 15 rebü'ü-evveî (29 Mart 1812) tarihiyle kayıtlı bir fermân sûretinde Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından Teke Sancağı mütesellimi Hacı Mehmed'in vefât ettiği belirtilmektedir⁽⁶³⁾.

Bu sırada Teke Sancağı'na mübâşir tayin edilen ei- Hac İsmâil 'den, "accie olarak Antalya'ya varması ve hattı hümayûn-ı şâhâne üzere müteveffa-yı mûmâ ileyhin gerek Antalya'da ve gerek sâir oi-havâlide olan kâffe-i emvâl ve eşya ve emiâk ve akâr ve mücevherât ve nükûd ve hüübât ve hayvânât ve hayrât ve'î-nâsî her nesi var ise, hiç bir şeyinin gizli kalmayarak olduğu gibi

---

(61) Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda, Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, s. 196-197; M. Çadırcı, II. Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu, A.g.d. s. 290-291.

(62) M. Çadırcı, II. Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu, A.g.d. s. 287-288; Y. Özkaya, XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi, A.g.d., s. 370-371.

(63) AŞS, I/19a.

kayı edılması ve cânib-i mîrîçûn zaptedilmesi ve deftere sıhhatli bir şekilde kaydedilmesi" istenmektedir⁽⁶⁴⁾.

Fermânda; " Hacı Mehmed'in uzun müddetten beri mütesellim olması sebebiyle Teke Sancağı'nın eksir mahalli idâresinde ve uhdesinde bulunduğundan, servet sahibi zenginler arasına girdiği ve uzun süredir emvâi ve emiâk biriktirdiğinin bilindiği⁽⁶⁵⁾ belirtilmektedir.

Hacı Mehmed'in ölümünden geriye kalan bütün malları fermân ile bir vakf-ı matlûbe-i tâhirede toplatılmıştır⁽⁶⁶⁾.

Teke mütesellimi Hacı Mehmed'in, muhalefâtının vakıf haline getirilmesi hususunda her hangi bir vasiyetinden bahs edilmemesine rağmen, bütün mallarının bir " vakf-ı matlûbe-i tâhire"de ferman ile toplatılması, mal varlığının gayr-i meşru yollardan, yetkisini kullanarak elde ettiği intibâhı uyandırmaktadır. Zîrâ Hacı Mehmed daha evvel kendi sağlığında bir vakıf kurmuştu⁽⁶⁷⁾.

Yine burada dikkati çeken mühim bir husus vardır: Devlet mekanizması içinde önemli bir vazife verilen her şahsın gidişâtının devlet tarafından dikkatle takip edilmekte olduğu ve kendi haline bırakılmadığı anlaşılmaktadır.

Mütesellimin topladığı mal varlığının esas sahibinin halk olduğu düşüncesinden hareketlidir ki, ihtiyaç sahiblerinin faydalanabileceği bir vakıf haline getirilmiştir.

---

(64) AŞS, I/19a.

(65) AŞS, I/8b, 19a (Buradaki kayıtlarda, Hacı Mehmed'in 1226 (1811)'da Antalya Sancağı mütesellimi olduğu görülüyor).

(66) AŞS, I/19a.

(67) AŞS, I/29 b, 30ab, 31ab.

Mütesellimler, mutasarrıf adına sancağın idarî ve malî işlerini yürütmekte idiler⁽⁶⁸⁾. Aynı zamanda bağlı oldukları mutasarrıfın adıyla anılırlar ve mutasarrıfın mütesellimi olduğu açık bir şekilde ifade edilirdi.

Durum böyle iken ; istisna olarak da olsa, "mütesellim vekili"ne de rastlamaktayız: Antalya Sancağı mütesellimi Osman zâde Ahmed ağa başka bir göreve, Antalya Sancağı uhdesinde olduğu halde verilince, ahalf arasında " ihrâc olundu" söyientisi çıkmıştır. Bunun üzerine mîrahor Mehmed Ağa 23 şa'ban 1242 (22 mart 1827) tarihinde (... Antalya cânibinde me'mûriyetle bulunup bu defa Teke Sancağı'na mütesellim vekili nasb ve ta'yin kılınan mîrahorumuz İzzetî Ağa...) Teke Sancağı *mütesellim vekili* " olarak tayin edilmiştir⁽⁶⁹⁾.

İdarî ve malî işler yanında , bazılarının kazaf vazifeyi de yükliendikleri görülmektedir. Meselâ, 1230 (1814-1815) senesinde Antalya Sancağı mütesellimi olarak tayin edilen Osman Ağa⁽⁷⁰⁾, 1232 (1816-1817) senesinde de yine aynı vazifeye devam etmekte, ancak buna ilâveten " *Antalya Kaasis* " ünvanını da taşımaktaydı⁽⁷¹⁾. Aynı sene içerisinde Teke sancağı mütesellimi olan İsmail Ağa'nın da aynı zamanda " Antalya Kadılığı" görevini de ifâ ettiğini görmekteyiz⁽⁷²⁾. Ancak bu durum istisna olarak görülmektedir. Meselâ, Teke Sancağı'na mütesellim olanlardan; 1235 (1819-1820)'de Ömer Ağa'nın, 1236 (1820)'da A'yân Osman Ağa'nın ve yine aynı senenin cemâziye'l-âhir (1821 mart)'inde Burduriu Mehmed Bey'in , receb (1821 nisan)'inde ise, Hacı Ali Ağa'nın⁽⁷³⁾

---

(68) Y.Özkaya, XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Kurumu, A.g.d., s. 371-372.

(69) AŞS, III/29a.

(70) AŞS, II/3b.

(71) AŞS, II/5b.

(72) AŞS, II/5b.

(73) S. F. Erten, Antalya Tarihi, s. 91.

kazaî bir vazifesi bulunmuyordu. Yine 1237 (1821)'de Süleyman Ağa⁽⁷⁴⁾, aynı sene vazifeyi devralan Kara Osman- zâde ei-Hâc Eyûb⁽⁷⁵⁾, 1240 (1824-1825)' da Kara Osman- zâde Ahmed Ağa⁽⁷⁶⁾, 1242 (1826 - 1827) 'de Mehmed

---

(74) AŞS, II / 73 a.

(75) AŞS, III / 3b, 5a.

(76) AŞS, III / 10b, Kara Osman zâde Ahmed Ağa'nın zi'l- hicce 1240 (Temmuz 1825) tarihli mütesellimlik emri şöyledir:

Kara Osman Zâde Ahmed Ağa Hazretlerinin Bâ- Hatt-ı Hümayûn Mütesellimlik Emri

Mefâhirü'l- kuzât ve'l- hükkâm ma'âdinü'l - fezdâ'il ve'l - kelâm aTeke sancağında vâki' kazâların kuzât ve nüvvâbı efendiler -zâde muslikum- tevkî-i refî-i hümayûn vâsîi olacak ma'lûm ola ki, hâlen Niş muhâfızı düstûr-ı mükerrrem müşîr-i müfahham nezzâmü'l-'âlem vezîrim Hüseyin Paşa -edâme Allâhu Te'âlâ iclâlehû-nun ber- vech-i muhassıllık uhdesinde olan Teke sancağında mütesellim iken bu def'a rütbe-i mirmîrânî ile kadri tergi' ve müntezir sancağı dahil muhassıllık vechle uhdesine tevcih olunarak Dostgeidi (?) cezîresi muhâfazasına me'mûr kılınan emîrû ümerâ'î'l-kirâm el-Hac Ali'dâme ikbâluhu-nun yerine mutasarrıf ve fukarâ perver birinin Teke sancağı mütesellimliğine ihtihâbiyle umûr-ı mühimmenin bir vakf-ı maslûb-ı rû'yet tesviyesi ve mesâlih-i 'ibâdin hüsn-i idâresi zımminde nasb ve ta'yini lâzım geldiği ve Kara Osman zâdelerden kâdvetü'l- emâcid ve'l-a'yân Yetim Ahmed -zâde mecduhu- evsâf-i mezkûrenin mutasarrıfı olduğuna binâen mâmû ileyhın taraf-ı müşârun ileyhden livâ-i mezbûre mütesellim nasb ve ta'yîn olunması bâbında emri şerifim sudûrını hâlen Anadolu muhâsebecisi olup müşârun ileyhın kapu kethüdâsı olan kâdvetü'l-emâcid ve'l - ekârîm mîr Eyûb Paşa -zâde mecduhu- bâ- takrîr istid'â idub mâmû ileyhın şimdîye kadar me'mur olduğu mahallerde rû'yet-i mendân hareketi ve zabt-u rabi-i memleket ve himâyet v. sinâyet-i ehâli ve fukarâya ihtimâm ve rikkati meşhur olmaktan nâşi şerefrîz sahîfe-i sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket, makrûn-ı pâdişâhânem mâcebince mâmû ileyhın livâ-i mezbûre mütesellimi nasb olunması fermânım olmağın imâf müşârun ileyh cânibinden mâmû ileyhe Livâ-i mezbûra mütesellim nasb ve ta'yîn kılınacağı siz ki kuzât ve nüvvâb mâmû ileyhimsiz ma'lûmun olduğda mütesellimlik mezkûr-ı mâmû zabt ve müşârun ileyh tarafına râcî âidât ve tayyârâtı ötedenberû ola gel-

Ağa⁽⁷⁷⁾, 1245 (1829-1830)'de Mehmed Saîd Paşa⁽⁷⁸⁾, 19 şaban 1248 (ii ocak 1833)'de göreve başıyan İsmail Ağa⁽⁷⁹⁾, aynı sene içinde görevi devralan Mehmed Ağa'da⁽⁸⁰⁾ uhdesinde benzeri bir görev taşımamakta idi.

Antalya Sancağı'nda görev yapan mütesellimlerin, istisnalar hariç, uzun süre makamlarında kaimadıkları görülür. Belgelerden anlaşıldığına göre, bunun sebebi, mütesellimlerin görevlerini sülüstimal ederek şahsi kazanç temin etme yoluna girmeleri neticesinde başka bir göreve tayin edilmeleridir.

Mütesellimler, bir karar verecekleri zaman bu karar, " ma'rifet-i şer'ile ve cümle ittifakiyle" alınır ve tahsil olunacak vergiler mütesellim " yed'ine itâ" olunurdu.

Her mütesellim için olmasa da, Teke Mütesellimi'nin oturduğu ve idâre merkezi olarak kullandığı bir konağı bulunduğu sicildeki çeşitli kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bir vesikada Aşağı konak⁽⁸¹⁾, Yukarı Konak⁽⁸²⁾, İçerü Konak⁽⁸³⁾,

---

dikleri vechle ahz u kabz itdirüb mütesellimliğe umûrına cânib-i ânerden dahi u ta'arruz vukâ'a gelmemesine ihtimâm ve rikkat eylemeniz bâbında fermân-ı ' âli-şânım sâdir olmuştur vusûli buidükda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şerefyâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibu'l-ittiba' ve lâzimu'l-ımtisâlimin mazmân-ı itâatmakrûniyle 'amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz ' âlâmeti şerife i'timad kulasız, Tahrîren fi evd'ili şehri-i zil- hicceti's -şerife sene erba'în ve mi'eteyn ve eif. (1240)

(77) AŞS, III/33b, 36b.

(78) AŞS, III / 39a, 61b, 64a.

(79) S.F. Erten, *Antalya Tarihi* , s. 93.

(80) AŞS, III / 26a.

(81) AŞS, I / 3b.

(82) AŞS, I / 3b.

(83) AŞS, I / 3b.

olmak üzere üç ayrı konaktan bahsedilirken, Teke Sancağı mütesellimi el- Hac Mehmed'in vakfiye kaydında, vakfettiği bahçelerden birinin, mütesellim sarayı (...sarayımız...) bitişiğinde olduğu belirtilmektedir⁽⁸⁴⁾. Yine aynı vakfiye kaydında biri "eski saray" adıyla anılarak, iki ayrı saraydan daha bahsedilmektedir⁽⁸⁵⁾. Buraların masrafları da, diğer masraflarla birlikte kazalara pay edilip, halktan toplanmaktadır.

Bütün bunları şu kayıta görmek mümkündür. "Bin ikiyüz otuz senesi Teke Sancağı'nın taksit-i -sâlis mâli cemâziye'l âhir guresinde vâkı" otuz senesi martı ibtidâsından Ramazan-ı Şerfin nihâyetine kadar virilân konâk ta'miri ve mân-ı mezkur guresinden altı aylık menzil ücreti ve ücret-i mübâşir ve harc-ı defter bâ-fermân altı gurus birer pâreden ve sâ'ir vukû" bulunan müfredât-ı defteridir ki hâlen Teke ve Hâmid Sancakları mutasarrıfı vezîr devletîü inâyetîü Mehmed Vahîd Paşa -sırrullâhi bâ-yezîd- hazretlerinin hâlen Teke mütesellimi kıdvetü'l- akrân Osman Ağa ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'ile ve cümle ittifâkıyla tahrîr ve tevzi olunan defterdir ki ber-vech-i âfî zikr beyân olunub li-ecli't tahsî Osman Ağa yedine itâ olundı⁽⁸⁶⁾".

c. Muhassıl

Devlete ait vergi ve resimleri tahsîl ile mükellef⁽⁸⁷⁾ olan memurlar hakkında kullanılan bu tâbir, Osmanlı Devleti'nin teşekkülünden evvelki Anadolu Selçuklularında da aynı mânâda kullanılmıştır.

---

(84) AŞS, I / 30a.

(85) AŞS, I / 30a.

(86) AŞS, I / 3b.

(87) M. Nuri Paşa, *Netâyicü'l- vukûât*, I-II, s. 208; M. Çadırcı II. Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu, a.g. d., s.296.

Osmanlı Devletinde "muhassıl" ünvanı ve yetkileri zaman zaman değişiyordu. Osmanlı Devleti bir çok ülkeler hükmettiği zaman, saiyâne ve mukâta'a usullerine göre gelirleri toplanan Şam, Bağdat, Trablus-Şam, Sayda gibi eyâletlere gönderilen tahsil memurları *Muhassı-ı Emvâl* ünvanı altında bu görevi yapmakta idiler. İran ve Avusturya savaşlarının sebep olduğu para açığı sonunda XVII. yüzyılın başından itibaren tımar ve zeâmetlerin tâdil edilerek mâlikâne haline konması üzerine Anadolu'da, Aydın, Saruhan, Hüdâvendigâr, Karesi, Halep, Musul , Rumeli'de Mora, Sakız, Sisam, daha sonra da Girit ve Taşoz gibi sancakların gelirlerini toplamakla görevli memurların muhassıl ünvanını taşımaları yanında, bu sancakların yönetiminden de sorumlu tutuldukları görür. XVIII. yüzyılda Mora ve Aydın Sancaklarına gönderilen mâzui sadrazamlar, vezirler, bilhassa bu ünvan ve yetkilerle görev yapmışlardır. Bu sebeptendir ki bu yüzyıldamuhassıl ünvanı vâililikle eş anlamda bir ad omuştu⁽⁸⁸⁾.

Antalya Sancağı'ndaki ilk muhassıl, 1257(1841) senesinde "Teke ve mülhâkâtı muhassıllığı" ünvanı ile tayin edilen Mehmed Bey'dir⁽⁸⁹⁾.

Bu tarihten sonra , devletin idari teşkilâtında önemli bir değişiklik olmuş ve Akşehir, Aksaray, Beyşehir, Teke, Hamid, Niğde, İçel, Alâiye sancakları birleştirilmiş ve merkez Konya omuştur. Her sancak, muhassılları yerine, Kaymakamlar tayin edilmiş ve 1842 yılı mart'ından itibaren her kazaya eşraf-

---

(88) M. Çadırcı, *Tanzimatın ilânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)* , Belleten , LI/201 (1987), s. 1226.

(89) S.F. Erten , *Antalya Tarihi*, s. 93.

tan birer müdür görevlendirilmeye başlanmıştır⁽⁹⁰⁾. Daha önce 1833 senesinden itibaren ise, köy ve mahalle idaresinin başına muhtarlar getirilmiştir⁽⁹¹⁾.

Antalya ve havalisi 1257 hicri (1841) tarihinden 1918 senesine kadar Konya'ya bağlı kalmıştır.

Hâl böyle iken, arşiv belgelerinden yaptığımız tesbite göre, teke Sancağı'na 1257 (1841) den sonra da muhassıllar tayin edilmiştir.

1262 (1845-1846) senesinden önce Mehmet Bey'i, sonra Şerif Ağa'yı Teke sancağı muhassılı olarak görmekteyiz⁽⁹²⁾. 1263 (1846-1847) 'de muhassıl olan İzzet Bey'in⁽⁹³⁾ 1266 (1849-1850)'da istifası üzerine Konya eyâleti valisi Hasan Hafi Paşa tarafından⁽⁹⁴⁾ Teke Sancağı muhassılı olarak Şakir Bey görevlendirilmiştir⁽⁹⁵⁾.

1839'da Tanzimat'tan sonra ise, vilâyet, sancak ve kazalarda devletin gelir ve giderlerinden sorumlu memurlar ilk defa *muhassıl* ünvanını taşımışlardır⁽⁹⁶⁾. Derbentlere ait işler de muhassıllar tarafından yürütülmüştür. Muhassıl-

---

(90) M. Çadırcı , *Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840- 1876)*, *Belleten*, LIII /206, (1989), s. 238

(91) M. Çadırcı, *Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının kurulması üzerine Bir inceleme*, *Belleten*, XXXIV / 135, (1970) , s. 412.

(92) S.F. Erten, *Antalya Tarihi*, s. 93- 94.

(93) AŞS, III / 31a; VII / 4a.

(94) AŞS, III / 31a.

(95) AŞS, III / 31a; VII / 31b.

(96) Mehmed zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, II, s. 569-570.

lar sorumlu oldukları bölgelerden toplanacak vergileri, halkın malî güç, imkân ve sahip oldukları emiâka göre taksim etmişlerdi⁽⁹⁷⁾.

İlk defa *muhassıl* görevi ihdas edildiğinde, bu görevde bulunanlar, sadece vergileri toplamaktan sorumlu idiler. Daha sonra idarî yetkilere sahip olmuşlar ve nihayet Tanzimat'dan sonra, sadece başlangıçtaki görev ve yetkileri ile sorumlu tutulmuşlardır.

ç. A'yân-ı -Vilâyet

Her şehirde ve kasabada bulunmakta olan a'yânların seçimi halk tarafından yapılmakta idi. A'yânlar; bölgeye yapılacak tayinlerde, bölgenin ihtiyacı için alınacak paraların salınması ve toplanmasında, defterlerin düzenlenmesi ve yazılması hususlarında valiler ve kadılara karşı sorumlu idiler. Aynı zamanda, ahâlinin vekili ve kadılarla ahâli arasında, aracı vazifesini de görüyorlardı⁽⁹⁸⁾.

Şehir ve kasabaların ileri gelenleri arasından seçilen⁽⁹⁹⁾ ve devletin halk arasında görev yapan a'yânların⁽¹⁰⁰⁾, arşiv belgesindeki kayıtlardan; savaş zamanında asker toplamak , gerekirse toplanan askerlerle savaşa katılmak, devlet için yük taşımak, et ihtiyacının karşılamak , amacıyla canlı hayvan, hububat ve zahire mübâya'ası⁽¹⁰¹⁾, bunların menzili hanelere taşınması, vergilerin toplan-

---

(97) Yücel Özkaya, *Osmanlı Kurumları*, s. 202.

(98) Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukûd*, III-IV, s. 283; M. Z. Fakalın, *OTDTS*, I, s. 120-123; Y. Özkaya *Osmanlı İmparatorluğu'nda A'yânlık*, Ankara, 1977; M. Çadırcı , *Tanzimatın İlanı Strasında Türkiye'de Yönetim(1826-1839)* , *Belleter*, LI / 201, (1987), s. 1237.

(99) Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da A'yânlık İddi'aları* *DTCFD*, XXIV/3-4, (1966), s. 195.

(100) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *A'yân* , IA, II, s 41.

(101) AŞS, I / 5b.

ması, vali, mutasarrıf veya mütesellim için gerekli olan konakların kiralanması sancak yöneticisinin emri üzerine belediye hizmetlerinin yürütülmesi, sancağa yapılan tayinler⁽¹⁰²⁾, sancak adına alım satım ve borçlanma işlerinin yürütülmesi⁽¹⁰³⁾, ordu-yı hümâyun için at, deve, tedâriki ⁽¹⁰⁴⁾ gibi değişik işlere baktuklarını tesbit ediyoruz.

Bununla beraber a'yândan olan kişilerin hayli servet edindiği de görülmektedir.⁽¹⁰⁵⁾ 1251 (1835-1836) senesine ait iki ayrı hüccet kaydında; Kandıra çiftliği ⁽¹⁰⁶⁾ ve İstanos (Korkud-el) nahiyesinin köylerinden Köseler köyündeki , Köseler çiftliğinin⁽¹⁰⁷⁾ Antaiya a'yânından Mehmed Beğ'e ait olduğu ifade edilmiştir.

d. Şehir Kethüdası

Anâlinin seçimiyle göreve gelen şehir kethüdaları, genellikle halkın sevip saydığı, şehrin ileri gelenleri arasından seçilirdi ve görev süresi belirli bir zamana sınırlı değildi.

Devletle halk arasında idari ve mali konularda aracılık yapan şehir kethüdası nın⁽¹⁰⁸⁾ farklı görevleri vardı. Şehire gelen mübaşir, ulak v.b. resmî

---

(102) AŞS, I / 6a.

(103) R. Özdemir, Ankara, s. 171.

(104) AŞS, I / 8b.

(105) Y. Özkaya, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Haneânlıkların Kuruluşu, Belleten, XLIII/168, (1978), s. 667.

(106) AŞS, VI / 60b.

(107) AŞS, VI / 61a.

(108) Osman Nuri Ergin , Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul, 1322-1338, I, s. 1657; İ. H. Uzunçarşılı, "Âyân", İA, II, 41; M.Z. Fakalın, OTDTS, III, s. 317; R. Özdemir, Ankara, s. 157.

görevlilere hizmet vermek, barınma ve beslenme meselelerini halletmek, bir şehirden diğer bir şehire giden vali, mutasarrıf ve mütesellim gibi üst yöneticilerin yol boyunca masraflarını karşılamak, uğradıkları şehirde konaklayacakları sarayları tesbit etmek, sefere çıkan veya bir yerden diğerine "sevk ve intikal" edilen askerî birliklere ihtiyaçları olan zahireyi temin etmek gibi idarî görevleri yürütmekte idi.

Bu idarî görevler dışında, malî açıdan vergilerin, "tevzi ve taksim" edilmesi, mahallerde "hâi-ü vaktine" göre kimin ne kadar vergi vereceği, kimin muaf olduğunun tesbit edilmesi gibi görevleri de yapmakta idiler.

Mahkemede görülen dâvâlardan, özellikle malî konularla alakalı oturumlarda "şuhûdâ'i-hâl" denilen kimselerin arasında bulunuyorlardı⁽¹⁰⁹⁾.

Bütün bunlardan başka, şehir kethüdası bu vazifeleri yanında mutasarrıf veya mütesellimin mâliyetinde onun emirlerini yerine getirmekte de yükümlüydü. Mutasarrıf sarayının ihtiyaçlarını temin etmek bunlardan birisiydi. Meselâ sicilde: "Şehir kethüdası yedile saraya alınan döşeme için 211 guruş⁽¹¹⁰⁾" ödendiği belirtilmektedir. Yine bir başka kayıtda ise, "Saray ta'mirine kethüdâ beyin yedile 665 guruş verildiği⁽¹¹¹⁾" ifade edilmektedir.

Kayıtlardan, şehir kethüdasının aylığını tam olarak tesbit edebilmek mümkün değildir. 1229-1230 arasında 5 aylık bir süre için Antalya şehir kethüdasına 150 guruş ödenmiştir⁽¹¹²⁾. 1233 (1817-1818) senesinde ise altı aylık süre sonunda 125 guruş almıştır⁽¹¹³⁾.

---

(109) R. Özdemir, Ankara, s. 158-159

(110) AŞS, I / 2b.

(111) AŞS, I / 2b.

(112) AŞS, I / 2b.

(113) AŞS, III / 5b.

e. Emin-i Beyti'i -Mâi

Antalya Sancağı'nın idarî yapısında görevli olan memurlardan biri de "Emîn-i beyti'l -mâl" dir.

Bu görevli *Beyti'l -Mâl* adı verilen, vârisi malûm ve hazır olmayan ölülerden, ötürken kalan eşya ve emvâli ve buna benzer umumi malları hıfzeden sandık ve idârenin⁽¹¹⁴⁾ sancaktaki işlerini takip eden görevli idi.

Vâris bırakmaksızın ölenlerin terkesi *Emîn-i beyti'l-mâl* tarafından arttırılarak satılır ve yekûnünden resm, harc ve masraflar düşülerek, kalan miktar beş sene müddetle emâneten hıfz edilir ve bu müddet zarfında vâris çıkmazsa mâi sandıklarına teslim olunurdu.

1241 senesi muharrem (1825 Ağustos) ayında, Antalya iskelesine yanaşan iki geminin sahiplerinin burada ölümü üzerine, gemideki mallar vârisleri olmaması sebebiyle, *Emîn-i beyti'l-mâl* ma'rifetiyle Sûk - Suitaniye'de arttırılarak satılmıştır⁽¹¹⁵⁾.

1251 (1834-1835) tarihli bir kayıtdan anlaşıldığına göre; eğer ölen kişinin vârisi yok ise ve kalan malların bir başka kişiye verilmesini vasiyet etmiş ise, yine ma'rifet-i şer' ve emîn-i beyti'l-mâl ma'rifetiyle vasiye teslim edilirdi⁽¹¹⁶⁾.

Ölen kişinin müslim veya gayr-i müslim olmasına da bakılmaksızın, herkes için aynı muâmele yapılırdı. Meseiâ; 1251 (1834-1835) senesinde Küta-

---

(114) M. Z. Fakalın, OTDTS, I, s. 225.

(115) AŞS, II/5a.

(116) AŞS, VI/47b.

hya'dan gelip Antalya'da ölen, Ermeni Uşar oğlu Efab'ın, A'yân Bey hanındaki malları A'yân Bey, Emîn-i beytü'l-mâî ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile kayıtlara geçirilmiştir⁽¹¹⁷⁾.

f. Cebeci Başı

Osmanlı ordusunun, kapıkulu denilen hassa askerinin piyade kısmından olan cebecilerin âmiriydi.

Harp levâzımı yapmak, bunları muhâfaza etmek ve harp zamanında mevzilere kadar sevk etmekle mükellef olan cebecilerin teşekkülü, cebeci başlık gibi çok eskidir.

Fatih Kanunnamesinde, diğer ağalar arasında cebeci başlığın da sayılması bu görevin muhtemelen daha eski olduğunu göstermektedir.

Cebeci ocağının âmiri sıfatıyla yeniçerilere ait cebe yani zırhların üzerlerinin kumaşları ve tolga kılıfları, zırh keseleri, meşin, bakır, pamuk ipliği, keten, çelik, kayış, tüfek maşası v.s. gibi, cebehâne anbarında bulunan bir kısım eşya ile beraber kazma ve bunların sapları, tüfek kundağı ve diğer imâî edilmiş levâzımdan icâb edenlerin tüzümünde orduya, donanmaya ve kalelere sevki *cebeci başı* ya aitti⁽¹¹⁸⁾. Cebehânedeki levâzım azaldığı zaman bu noksanı cebeci başı divâna arz ederek noksanları tamamlıyordu. Yeniçeriler devlet merkezinde bulunurlarken tüfek taşımaları yasak olduğundan bunların tâlim zamanında kullanacakları tüfekleri *cebeci başı* verir ve işleri bitince yine geri alırdı.

---

(117) AŞS, VI / 66a.

(118) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara, 1943, s. 375.

Cebeci ocağı imalâthânesinde yapılan harp levâzımı icâbında hariçteki esnafa da yaptırılırdı. Bunun için icâb eden bedel, hazine tarafından cebeci başına verilir, o da bunları yaptırıp sonra hazineye hesabını verirdi⁽¹¹⁹⁾. Cebeci başının ordu-yı hümâyûn için tedarik ettiği mühimmat içerisinde sancak kazalarından satın aldığı yük develelerini de görmekteyiz⁽¹²⁰⁾.

Cebehâne anbarından çıkan veya hariçten mübâyâ'a edilerek oraya giren eşyanın ve levâzımın her sene muhasebesi görülür ve cebecibaşı ile cebeciler kâtibi bu hususlara dair hesap verirlerdi.

Cebecibaşı, cebeci ocağının âmiri sıfatıyla bölgenin asayişinden de sorumluydular.

Sefer vukûfunda, hükümdar harbe iştirak ettiği zaman, cebeci başı da tekmiil ocak halkı ile birlikte giderdi. Padişah sefere iştirak etmezse kendisi gitmez, lüzumu kadar cebeci gönderirdi⁽¹²¹⁾.

Kapıcıbaşılardan seçilen⁽¹²²⁾ cebeci başlarının zaman zaman askere komuta ettikleri de görülürdü. Cebeci başı, cebeci ocağının en büyük zâbiti idi⁽¹²³⁾.

Antaiya Sancağına 1225 (1810) senesine mahsuben gönderilen bir

---

(119) İ.H. Uzunçarşılı, "Cebeci". İA, III, s. 36.

(120) AŞS, II/14b, 16b.

(121) M.Z. Pakalın, OTDTS, I, s. 262-263.

(122) M.N.Paşa, Netâyicü'l Vukûât, III-IV, s. 101.

(123) M.N.Paşa, A.g.e., III-IV, s. 206.

fermân sûreti kaydında; Antalya Sancağı'nda bir *cebeci başı* görevlendirildiğini (124) tesbit etmekteyiz.

Cebeci ocağının İstanbul dışında çeşitli sancaklarda da bulunması göz önüne alınırsa, Antalya Sancağı'nda da bir cebeci ocağının bulunduğu, Antalya'da bir cebeci başının görevlendirilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

g. Kal'a Teşkilâtı

1. Antalya Kal'ası

İnsan topluluklarının, kendilerini çeşitli saldırılardan koruyarak, huzur içerisinde yaşayabilmek için inşâ ettikleri kal'a ve surlardan bazıları harap olmuş, bazıları da zaman içerisinde tamir ve tahkim edilerek günümüze kadar gelebilmiştir. Antalya kal'ası da arzettiği önem itibariyle icâb ettikçe tamir edilmiş ve zamanımıza büyük ölçüde sağlam olarak gelmiştir.

Antalya kal'asının Türkler tarafından tamir edilmesi, Antalya'nın Selçuklular tarafından fethedilmesiyle başlamıştır. Bundan sonra, kal'a her hasar oluşunda tamir edilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti zamanında kalelerin tamiri hususuna büyük bir hassasiyet gösterildiği dikkat çekmektedir. Öyle ki, sık sık kal'a tamir keşfi⁽¹²⁵⁾ istenmesi ile birlikte, devlete ait, tamir edilen bütün kalelerin tamir masrafları, sancaklara taksim edilerek, tahsil edilmekteydi. Meselâ, Tuna sahillerindeki tamir edilen kalelerin masraflarından, 1233 (1817 - 1818) senesinde Antalya sancağının hissesine 420 guruş düşmüştür⁽¹²⁶⁾.

---

(124) AŞŞ, II/20b.

(125) AŞŞ, III /1a-b

(126) AŞŞ, III/5b.

Antalya kal'asının Türkler tarafından ilk tamiri, Antalya'nın I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 5 Mart 1207 tarihinde fethediilmesinin hemen peşinden yapılmıştır.

1215'de Gautier de Monbéliard'ın Kıbrısdan gelerek, yerli Rumlarla ittifak edip anı bir gece baskını düzenlemesi neticesi işgal ve imhâ ettikleri, Antalya'nın 23 Ocak 1216 tarihinde, Gıyaseddinin yerine geçen I. İzzeddin Keykavus tarafından geri alınmasını müteakip, Antalya kal'ası ikinci defa tamir edilmiştir.

24 Ağustos 1361'de Antalya'yı zapteden Kıbrıs kralı pierre'ye karşı, uzun ve kararlı bir mücadeleye girişen Sultanu's-Sevâhil Mübarizeddin Mehmed Bey (Teke Beyi) 'in 14 Mayıs 1373'de Antalya'yı yeniden fethetmesinin ardından Antalya kal'ası üçüncü kez tamir edilmiştir.

1463'de Karaman-oğlu II. Mehmed Bey'in, Teke Beyi Osman Bey'in ölümünden müteessir olarak, 26.000 kişilik Karaman ordusuyla Antalya'yı muhasara edip, daha sonra bir top güllesinin isâbet etmesiyle vefâtının ardından, Antalya kal'ası dördüncü kez tamir edilmiştir.

1463'de Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı yürüdüğü sırada, Uzun Hasan'ın müttefiki olan Venedik amirali Piermüzeniko, 85 kadırgadan oluşan bir donanma ile Midilli'yi yağma etmiş ve bütün Anadolu sahillerini ateşe vermiştir. Daha sonra Antalya önüne gelmiş ve limanı kapayan zinciri toplarla kırdıktan sonra, kale haricindeki çarşı ve evleri yağma edip, yaktırılmış⁽¹²⁷⁾ ve bütün ağaçları söktürmüştür. Kaleyi alamamış, yalnız limandan alınan zinciri

---

(127) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1983, II, s. 96.

zafer nişanesi olarak götürmüştür⁽¹²⁸⁾. Bu olayın ardından, kale beşinci kez tamir edilmiştir.

1659 'da Antalya mutasarrıfı olan Körbey Lâkaplı Mustafa Paşa'nın isyânının, karadan Anadalo Beylerbeyi'si Ali Paşa ve Manisa sancak beyi Küçük Mehmed Paşa, denizden ise Kaptan-ı Derya Ali Paşa'nın hücumuyla bastırılması sırasında⁽¹²⁹⁾ kale büyük hasar görmüş ve altıncı kez tamir ettirilmişdir.

XIX.yüzyıla gelindiğinde Antalya kal'asının çok sık tamir ettirildiği görülmektedir. Sicillerden tesbit ettiğimiz Antalya kal'asının tamiri ile ilgili fermânlar, emirler, tamir keşif kayıtları, bu kaleye ne derece önem verildiğini göstermektedir. Şüphesiz aynı hassasiyet diğer kaleler için de geçerli olacaktır.

Ele aldığımız dönemde, Antalya kal'ası çeşitli tarihlerde tamir görmüştür. Bunlardan birincisi, 1230 cemâziye'î-evvel (nisan 1815)'inde olmak üzere iki ayrı tamir keşfi yapılmış⁽¹³⁰⁾ ve tamiriyle ilgili 1231 cemâziye'î- evvel (nisan 1816) 'in de bir fermân⁽¹³¹⁾ ve cemâziye'î -âhîrinde (mayısı) bir emir⁽¹³²⁾ gelmiştir. Netice olarak kalenin, II. Mahmud tarafından, tamamen tamir

---

(128) S.F.Erten, bu zincirin inala Saint Pierre kilisesinin elbise odasında saklandığını belirtmektedir (S.F.Erten, Antalya Tarihi (3. kısım), Antalya, 1948, s. 83.

(129) İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1983, III. cild I. kısım, s. 396.

(130) AŞS, I /27a-b, 28a-b, 29a, 33a-b, 34a

(131) AŞS, II/6a.

(132) AŞS, II/6b.

ve tahkim edildiğini 1233 (1817-1818) tarihli bir kitâbeden⁽¹³³⁾ anlamaktayız.

Antalya kal'ası daha sonraki senelerde bir çok defalar daha tamir geçir-
miştir. 1233 (1817-1818) de, Şahin Osman Antalya kal'asının tamiri için
memur edilmiştir.⁽¹³⁴⁾

1236 (1820-1821) senesinde Antalya kal'asının tamiri için Mehmed
Ağa fermân-ı âi-i şân ilebîna emîni" tayin edilmiştir⁽¹³⁵⁾.

1241 (1825-1826) senesinde , tekrar Antalya kal'asının tamiri için keşif
yapılmıştır.⁽¹³⁶⁾

1242 (1826-1827) senesinde ise, tamir keşfinin tekrar yapılması için
emir gönderilmiş⁽¹³⁷⁾ ve aynı sene içerisinde keşif tekrar yapılmıştır⁽¹³⁸⁾.

Aradan bir müddet geçtikten sonra, son olarak 1251 (1835-1836) sene-
sinde Antalya kal'asının tamire muhtaç kısımlarının yeniden keşfetirildiğini gö-

---

(133) Bu kitâbe, Antalya müzesi, salonlarında sergilenmektedir. Kitâbe şöyledir:
"Müşerref eyledi el-Hak kal'a-i tuğra-yı sultânî/Mehâbât âsârı hîrelendir-di
çeşm-i dâşmanı/Tavîl-i ömr-i nûh ile mu'ammer eylesün Allah sîni ihyâsı
Sultân-ı cihân Mahmûd Hâkâmî/Sene 1233".

(134) AŞS, III/19a.

(135) AŞS, III/65b.

(136) AŞS, III/1a-b.

(137) AŞS, III/33b.

(138) AŞS, III/35a-b.

rüyorum. Bu keşif neticesinde de önceki tarihlerde olduğu gibi harab olmuş olan kısımlar, tabyalar tamir ve tahkîm ettirilerek kale yenilenmiştir⁽¹³⁹⁾.

Böylece idarî, askerî gâyeler için devamlı sağlam ve muntazam tutulan kaleler, mühimmât⁽¹⁴⁰⁾ ile de devamlı desteklenmiş ve buralarda birçok görevliler bulundurulmuştur.

2- Kale Dizdarı (Kale Müstahfızı, Kale Serdarı)

Osmanlı Devleti'nde " Kale Ağası " makamı için kullanılan ikinci dereceden öneme sahip askerî görevlerden biridir. Devletin kuruluş yıllarından itibaren mevcut olan dizdarlar, ilk zamanlarda kalenin savunma sorumluluğunu taşımaları, sonraları askerî örgütün gelişmesiyle kalenin her türlü onarımı ve bakımından, toprakların, korunmasından sorumlu oldular.

Kalelerin stratejik önemi, dizdarların yetki ve sorumluluklarını da değiştirdi. Cebheden içeride bulunan kaleler arasında İstanbul'da Rumeii Hisarı ve Yedikule dizdarlıkları birinci derecede öneme sahipti. Sınır boylarındaysa savaşların alacağı duruma göre önem kazanır, ya da önemini kaybederdi.

Dizdarlar Turnacı, Zağarcı, Sasuncu ortalarının dışındaki Yeniçeri Ortaları komutanlarından, yani yayabaşlarından seçilirdi. Tayin edilen dizdarın, kapıkulu kökenli olmadığı da görüldü⁽¹⁴¹⁾.

Hükümet merkezinde dizdarlıkla ilgili kayıtlar ikinci derecede görevlerin toplandığı Rûfûs kaleminde görülmüştü. Dizdarlar dirlik olarak timar alırlar ve

---

(139) AŞS, VII/59a-b, 60a-b.

(140) AŞS, VI/24b, 29b, 3a.

(141) R. Özdemir, Ankara, s. 154.

onun geliri ile yaşarlardı. Dizdarların timarları, serbest timar olduğundan, sancak beyleri onlara karışmazdı. Ayrıca bazı küçük vergilerin geliri dizdarlara bırakılmıştı. Bunlardan başka, yevmi bir miktar akçe ulufe alarak dizdarlık vasifesi yapan görevlilerde vardı.⁽¹⁴²⁾ Kale ile ilgili konularda dizdarlara doğrudan doğruya hüküm gönderilmesi usûlidendi⁽¹⁴³⁾.

Yeni bir sultanın tahta geçmesiyle, bütün berâtiarla birlikte *dizdarlık berâtları* da yenilenirdi. II. Mahmud'un 28 temmuz 1808 perşembe (1223 senesi cemâziye'l-âhirinin dördüncü günü) günü tahta çıkmasından itibaren bütün berâtiarın yenilenmesi hususunda bir fermân çıkarılmıştır (umûmen tevdî-i beravât olunmak fermânının olmagın...). Bunun üzerine, Pergos kal'ası müstahfazâtı cemaâ'atının yevmi on akçe ulufe ile dizdâr olan es-Seyyid İzzetu'l-İlah birâdereş, eski berâti Der-sa'âdet'e götürüp 29 ekim 1815 Salı (1231 senesi zi'l-hiccenin 29. günü) tarihiyle yenileterek, yine yevmi on akçe ulufe ile cemâ'at-ı mezbûra zâbitân ve neferât-ı merkûm üzerlerine dizdâr ve zâbit tâyin edilmiştir⁽¹⁴⁴⁾.

Dizdarların görevlerinden alınması hususunda, buldukları kaleye hasar yapmaları ve ciddiyetsizlik göstermelerinin önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. 25 cemâziye'i-evvel 1232 (12 nisan 1817) tarihli bir vesfkada; Finike'ye bağlı Bilâd-ı Başlık kal'ası'na yevmi onbir akçe ulufe ile dizdâr olan Ömer bin el-Hâc'in bulunduğu yere hasar vermesi ve hizmet-i lâzimesinin de mu'attal olması sebebiyle başka bir mahalle naki ve tard olduğu kaydolunmuştur.

---

(142) AŞS, II/4b.

(143) M.Z.Pakalın, OTDTS, I, s. 469.

(144) AŞS, II/4b.

Yine aynı vesîkâda, dizdar tayininin istek üzerine yapıldığı da görülmektedir. Ömer bin el-Hâc'ın görevden alınması üzerine Süleyman bin Muhammed dîvân-ı hümâyûna mürâcaat ederek bu vazîfenin kendisine tevcih edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Sultan, Süleyman bin Muhammed'e vazîfeyi tevcih ve yed'ine berât-ı âlişân verilmek üzere Kapudân-ı Derya Vezîr Muhammed Paşa'ya bildirmiş, o da (rû'ûs-ı hümâyûnum mücebince) 1232 senesi Muharrem'in 15. günü (5 aralık 1816) berât-ı hümâyûnu vermiştir. Böylece, Süleyman bin Muhammed yevmî onbir akçe ulûfe ile dizdâr olmuştur⁽¹⁴⁵⁾.

Kale dizdarı , Der-saadet'den gelen, mutasarrıf, mütesellim, kadı veya nâibin verdiği idarî , askerî ve hukukî bir çok görevi yerine getiren askerî üniformalı sorumlu ve yetkili bir kişi idi. *Kale dizdarlığı*, 1826 senesinde yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasıyla birlikte lağvedilmiştir⁽¹⁴⁶⁾.

3. *Kale Kethüdası*

Devlete ait mallar ve kale hizmetleri hususunda kale serdarının (dizdar) yardımcısıdır. Kale erlerinin dirlik ve düzenliğinin sağlanması , diğer hizmetlerin yerine getirilmesinde kale serdarı ile birlikte sorumludur. Mutasarrıf veya mütesellimin ve nâib ile kale serdarının emirlerini yerine getirmek durumundadır. Kale serdarının iştirak etmediği seferlerde emrindeki kuvvetlerin başında "Başbuğ"luk görevi de yapmaktaydı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile, bu teşkilât da kaldırılıp, yerini mansûre ve redif askerî teşkilatları almıştır.⁽¹⁴⁷⁾

---

(145) AŞS, II/4b.

(146) R.Özdemir, Ankara, s. 154.

(147) R. Özdemir, Ankara, s. 155.

4- Kale Erieri

Kale erleri gece-gündüz kaleyi beklemekte görevli askerlerdir. Buraya berâtila tayin edilirler ve kendilerine görevleri karşılığı timar tevcih edilirdi. Kale serdari ve kale kethüdasının emrinde görev yaparlardı. Onların arz ı ile atanırlar veya azledilirlerdi. Kale erleri, topçu, zenberekçi, cebeci, tüfenkendâz, sipâhi, piyâde, yeniçeri ve kuloğlu gibi değişik askerî sınıflara mensub idiler. Bunların yanında nâdirende olsa zimmlilere de görev verilebilirdi⁽¹⁴⁸⁾.

Kale muhafaza memurluğuna, bazen bir kazanın tamamen görevlendirildiği de olurdu. Bunlar, bu hizmetleri karşılığı avâriz ve tekâlifden muaf tutulurlardı. Mesciâ; iğdir kazasının ahâlisi, fetholunduğundan itibaren Antalya kalesinin muhafazasına memur tayin edilmişler ve bu hizmetleri karşılığı avâriz ve tekâlifden muaf tutulmuşlardır⁽¹⁴⁹⁾.

1831 tarihinde bu teşkilat da kaldırılarak görevleri mütesellimin kapu haikına devredilmiştir⁽¹⁵⁰⁾.

5- Kale Mühimmât Müdürü

Teke Sancağı mutasarrıfı (Muhassıl olarakta geçiyor) ei- Hac Osman Paşa'ya gönderilen 24 reb'ü'l ahir 1250 (30 Ağustos 1834) tarihli fermân kaydında Antalya kalesine bir "mühimmât müdürü" tayin edildiği belirtilmektedir. Fermândan anlaşıldığına göre, "mühimmât müdürü " olarak, 25 guruş ayılıkla

---

(148) R. Özdemir, Ankara, s. 155-156.

(149) AŞS, III10b, IIa, 19b, 20a.

(150) R.Özdemir, A.g.e., s. 156.

nasb ve tayin olunan, Antalya sâkinlerinden Tobcı Süleyman-zâde Hüseyin'in vazîfesi, gelen mühimmâtı teslim almak ve koruyup, gözetmektir⁽¹⁵¹⁾.

Bundan sonra, kaledeki bütün mühimmâtın ve Der-saadet'den kaleye gönderilen mühimmâtın tek sorumlusu " *kale mühimmat müdürü*" veya belgelerdeki diğer bir ifadeyle *kale müdürü*" dir⁽¹⁵²⁾.

h- Derbendciler

Sınır üzerinde bulunan küçük kalelerde veya dağ üzerindeki geçitlerde ve boğazlarda bulunan karakollardaki görevlilerdir. Askerî ve ticarî amaçla kullanılan yolların selâmetinin temin edilmesi görevlerinde bulunurlardı. Yapıkları hizmetin karşılığı olarak kendilerine belli bir toprağı kullanma hakkı verilir ve örfî vergilerden muaf tutulurlardı⁽¹⁵³⁾. Devlet tarafından çeşitli masrafları da karşılanırdı. 1229-1230 seneleri arasında beş aylık müddet için "Yenice Boğazı" derbendcilerine 90 guruş dakîk (un) bahası verilmiştir⁽¹⁵⁴⁾.

ı- Adli Teşkilat

İ. Kadı

Kadı; lûgatda, "şeriat hükümlerini uygulayan hâkim, şerf mankeme başkanı, şeriat hükümlerine göre yargılayıp hüküm veren⁽¹⁵⁵⁾" anlamına gelmektedir.

---

(151) AŞS, V/29b.

(152) AŞS, V/29b.

(153) M.Z.Pakalın, OTDTS, I, s. 425.

(154) AŞS, II/2b.

(155) Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*.

Halk arasında çıkan ihtilâfların ırk ve din farklılığına bakılmaksızın giderilmesine⁽¹⁵⁶⁾ mahsus memuriyet olan kadılık müessesesinin, yetki ve vazifeleri zaman içinde artarak devam etmiştir. Onlar ayrıca mülkî vazifeleri yanında belediye işleri ile de meşgul olmaşıdır. Bilhassa belediye işleri hemen hemen tamamıyla kadılara bırakılmıştır. Bu itibarla esnafın resmî mercii kadılar demektir. Bir bakıma kadılar, buldukları yerin belediye reisleri durumunda idiler. Esnaf arasında meydana gelen olayların halli, kethüda ve yiğit başı seçimi ve icabında bunların azli ve değiştirilmesi, narhın artırılıp eksiltilmesi, mevcut gediklerin çoğaltılıp kaldırılması, gedik alım ve satımının takrir muâmelelerinin ifâsıyla şer'î sicillerin kaydı, kadı'nın veya vekîli bulunan nâibin vazifelerinden idi⁽¹⁵⁷⁾. Bunlardan başka, kadıların ve nâiblerin vazifeleri arasında vergilerin düzenli bir şekilde toplanması işi de var idi⁽¹⁵⁸⁾. 20 Şevval 1230 (25 Eylül 1815) tarihli bir begede, " agnam bedeliyesi" için gönderilen emirde, kadı ve nâiblerin, a'yân ile birlikte vergi toplama işinde görevli olduklarını, emr-i şerife uygun hareket etmeleri ve aykırı hareketten sakınmaları⁽¹⁵⁹⁾ istenmiştir.

Mülkî işlere de bakan kadılara, sorumlu oldukları bölgeye yapılan tayinlerle ilgili olarak ayrıca hüccet gönderilirdi. Tayini yapılan kişilerin, söz konusu göreve ehil olmalarına büyük dikkat gösterilirdi. Meseîâ, 1233 rebi'u'l -âhir

---

(156) AŞS, II/12a, 17a; III/17a; VI/40a; VII/55b; VIII/20b, 28b.

(157) Ebul'ulâ Mardin, "Kadı", İA, VI, s. 44-45 M.Z.Pakalın, OTDTS, II, s. 121; M.Akdağ, Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar, DTICFD, XIII/1-2, s. 48-51; Y.Özkaya, Osmanlı Kurumları, s. 207-222.

(158) AŞS, II/6a.

(159) AŞS, II/6a.

(1818 şubat)'inde İstanos (Korkud-eli) nahiyesinin çatalköprü mahallesinde bulunan mescid-i şerifin imamı Mehmed ölünce yerine, ehil olan Ali Halife *Berât-ı Şerif* ile tayin edilerek, berât kadı es-Seyyid Ömer'e gönderilmiş⁽¹⁶⁰⁾.

Nadiren de olsa "*kadılık* " vazifesindeki şahıs aynı zamanda mütesellim olarak idarî ve askerî vazifeyi de ifâ etmekte idi.

1232 (1816-1817) senesinde Antalya Sancağı mütesellimi bulunan, İsmail Ağa'yı aynı zamanda *Antalya kadısı* olarak görmekteyiz⁽¹⁶¹⁾.

Bu durum istisna olarak görülmektedir ki; kayıtlarda, 1246 (1830-1831) senesinde " *Antalya hâkimi* " olduğu kaydedilen Ömer Efendi'nin⁽¹⁶²⁾, 1264 (1847-1848) senesinde " *Antalya kadısı* " Hacı Salih Efendi'nin⁽¹⁶³⁾ ve 1267 (1850-1851) senesinde Mehmed Şemseddin'in⁽¹⁶⁴⁾ bu vazifelerinden başka, değişik ünvanlarla anılan herhangi bir vazifeleri yok idi.

Osmanlı Devlet'inde vezirler, valiler, hukukî işlere müdâhale etmezlerdi. Kadılar bu hususta müstakilen vazife görürlerdi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, devlet teşkilâtını sağlam kılmak, rüşvet, haksız kazanç gibi toplumu çökerten hastalıkları önlemek ve adâlet terâzisinin dengesini bozmamak için, hâkime aylık olarak verdiği maaştan başka, ayrıca bir de " *hâkim efendiye harc-ı dikkat*" adıyla ücret ödemekteydi. 1229-1230 (1814-1815) seneleri arasın-

---

(160) AŞS, II/12b.

(161) AŞS, II/5b.

(162) AŞS, IV/18a.

(163) *Salnâme sene 1264, s. 74.*

(164) AŞS, VII/1a.

da " vilâyet hâkimine verilen beş aylık ücretin 500 guruş⁽¹⁶⁵⁾", yine aynı süre içinde " *hâkim efendiye harc-i dikkat*" adıyla ödenen ücretin ise 1350 guruş⁽¹⁶⁶⁾" olduğuna bakılırsa, devletin, adâletin tam temini hususunda ne derece hassas olduğu ortaya çıkacaktır.

Bunlardan başka kadıya, " *resm-i hâkim*" adıyla bir ücret daha ödendiği görülmektedir. 1241 senesinin muharrem ayında Kıbrıs'dan gelip, Antalya İskele hanında ölen Hafız Mustafa'nın vârisi olmaması sebebiyle, mevcut eşyaları " *emîn-i beyti'l-mâl*" ma'riyetiyle açık arttırma ile satılmış ve yekûnünden çeşitli resm, harc ve sarf yanında " *resm-i hâkim*" adıyla " 31,5 guruş" daha tahsil edilmiştir⁽¹⁶⁷⁾.

Bütün bunlar, hâkimin hür irâdesini, her türlü etkiden koruyarak, adâleti tesis edebilme gayretlerinin bir sonucudur.

2- *Muhzır Başı ve Muhziriar*

MaHKemede kadıların yardımcısı olan ve "baş" laına " *muhzır başı* " denilen " *muhzır* "lar , davacıları mahkemeye çıkarmakla görevli idiler. Bunun karşılığında " *ihzâr*"," *ihzâriye* ", " *muhziriye* " veya " *hademe harcı* " adıyla bir ücret alırlardı.

Berât-ı Şerif ile *muhzır başı* tayin edilen kişiler, özellikle altı bölük halkından olup, gerektiğinde mühürü bir yazı ile kendi yerlerine *vekil* tayin

---

(165) AŞS, II/2b.

(166) AŞS, II/2b.

(167) AŞS, II/5a.

ederlerdi. Muhzirbaşların görev süreleri, bir sene veya biraz daha fazla olabiliirdi⁽¹⁶⁸⁾.

Antalya Sancağın'da 1229-1230 (1814-1815) arasında" *kâtibiye ve muhziriye ve çukadariye* " için toplam "150 guruş⁽¹⁶⁹⁾" ödendiği sicil kayıtlarından tesbit edilmektedir. Yine, 1230 (1814-1815) senesinde "ihzar" ücreti sicilde yekün içerisinde şöyle gösterilmiştir. "Harc-ı defter bâ-fermân-ı âlî mesârif-i sahîhadana guruş başına birer pâreden ve kâtibiye ve ihzar: 2160 guruş⁽¹⁷⁰⁾"

Bu misâllerde de görüldüğü gibi, muhzirlara ödenen ücretin miktarını kesin olarak tesbit etmek mümkün olmamaktadır.

3- Mahkeme Kâtibleri

Kadı nın yardımcısı durumunda olan mahkeme kâtiblerinin tayininde, *kadı* nın arzı şart idi. Eğer bir şahıs, geçici olarak " *berât-ı şerîf* " verilmeden bu görevi yapıyorsa, daha sonra kâtiplik berâtı kendisine veriliirdi. XVIII. yüzyılda vâkı olacak yolsuzlukları önlemek için, aynı bölge içinden kâtib tayin edilmemesine dikkat ediliyordu⁽¹⁷¹⁾. Terekelelerin yazımı ve vârisleri arasında taksimi işinin yürütülmesi, olay yerine gidilerek keşfin yapılması ve sicile kaydedilmesi gibi görevleri ifâ eden mahkeme kâtiblerinin, mahkeme karar kayıtlarında da " *şuhûdül hâl* " olarak kaydedildiklerine, 1266 Receb (1850 Mayıs)

---

(168) Y.Özkaya, *Osmanlı Kurumları*, s. 223-224; M.Z. Pakalın, *OTDTS*, II, s. 573.

(169) AŞS, I / 2b.

(170) AŞS, I / 4a.

(171) Y.Özkaya, *Osmanlı Kurumları*, s. 226.

ine ait " *shuhûdî-i-hâl* " kayıtlarında " Antalya mahkemesi kâtibi İsmâîl Efendi"nin bulunması göstermektedir⁽¹⁷²⁾.

Onlar yaptıkları işin karşılığı olarak " *kâtibiye* " adıyla bir ücret alırdı. Bu ücret genel olarak yekûn masraflar içerisinde gösterildiğinden tam miktarını tesbit etmek mümkün olmamaktadır.

4- *Mahkeme Masrafları*

1229-1230 (1813-1814/ 1814-1815) senelerinde beş aylık süre için, kadı ve diğer görevlilere ait " *mahkeme masrafları* " nı şer'iyye sicilindeki kayıtlardan şöyle tesbit etmekteyiz⁽¹⁷³⁾.

Viyâyet hâkimine verilen beş aylık ücret : 500 guruş.

Hâkim efendiye *harc-ı dikkat*: 1350 guruş.

Harc-ı ilâmât 750 guruş.

Kâtibiye ve muhızıriye ve çukadariye: 150 guruş.

1230 (1814-1815) senesinde Antaiya merkez köylerinden (*kurâhâ hâs*) alınan *harc-ı mahkeme* 36 guruş⁽¹⁷⁴⁾.

---

(172) AŞS, VII /8b.

(173) AŞS, I/2b.

(174) AŞS, I/4a.

1230 (1814-1815) senesinde "ihzar " ücreti yine yekün mesârif içinde gösterilmiştir⁽¹⁷⁵⁾ :

Harc-ı defter bâ-fermân-ı âlî mesârif-i sahîhadan guruş başına birer pâreden ve kâtibiye ve ihzar : 2160 guruş.

1241 (1825-1826) senesinde tereke satışından alınan çeşitli resm, harc ve sarf yanında, "resm-i hâkim" kaydıyla 31,5 guruş tahsil edilmiştir⁽¹⁷⁶⁾.

---

(175) AŞS, II/4a.

(176) AŞS, II/5a.

II. BÖLÜM

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANTALYA'NIN İKTİSADİ DURUMU

1. ÜRETİM

Antalya'daki üretim durumu hakkında bir fikir edinebilmek için Antalya'nın bahçeleri, sancakda yapılan ziraat ve hayvancılık üzerinde durmak icâb eder.

Antalya şehri, önceki yüzyıllarda olduğu gibi, XIX. yüzyılın ilk yarısında da bahçelerinin çokluğuyla dikkat çekmekte idi. Bu sırada, Antalya şehrinde 80 aded bahçe tesbit etmekteyiz.

Şüphesiz ki, bu bahçelerden üretilen meyve miktarı şehir halkına yettiği gibi, çevrede de ticareti yapılmış olmalıdır.

Sicil kayıtlarından tesbit ettiğimiz, Antalya şehrinin bahçeleri şunlardır⁽¹⁾.

Emir Ahmed oğlu Ahmed bahçesi, Emir Ahmed oğlu Ali bahçesi, Hacı Ali Efendiler bahçesi, Kozakçı oğlu bahçesi, Kaygısız oğlu bahçesi, Sağırın oğlu

---

(1) AŞS, II/29b-30a, 32b-33a.

bahçesi, Hacı Ali Efendi bahçesi, Hacı Muslu oğlu bahçesi, Basmaz bahçesi, Türkmen oğlu bahçesi, Müftü bahçesi, Sağır bahçesi, Hatilli bahçesi, Kıtırmir oğlu bahçesi, Dereli bahçesi, Kardiç Ağası bahçesi, Kal'a kethüdası oğlu bahçesi, Derviş oğlu bahçesi, İbrahim Efendi oğlu bahçesi, Kavukcu Ali Efendi oğlu bahçesi, Lâtif bahçesi, İbrahim Bey oğlu bahçesi, Seyyidi oğlu bahçesi, Kasap oğlu bahçesi, Kargalıku bahçesi, Emir Ahmed oğlu bahçesi, Hasanca Efendi bahçesi, Emir Bekir oğlu bahçesi, Sarı oğlu bahçesi, Manav oğlu bahçesi, Koca Mustafa bahçesi, Katır kazığı bahçesi, Dağ delen oğlu bahçesi, Osman Efendi bahçesi, Postacı zâde bahçesi, Basmacıların Ali bahçesi, Musa bahçesi, Tacir oğlu bahçesi, Koca oğlan harımı, Hamamcı Sarı Oğlu bahçesi, Yiğit başı oğlu bahçesi, Koca oğlan harımı, Kei Ahmed bahçesi, Zevkinden oğlu bahçesi, Hafız bahçesi, İmam oğlu bahçesi, Terbeli Kır Sinan harımı, Çobanoğlu harımı, Gök Mehmed bahçesi, Gemici Efendi bahçesi, Anbarlı bahçesi, Efendioğlu bahçesi, Eyub'un Mehmed bahçesi, Nasuh Hafız bahçesi, Paşa bahçesi, Oda-başı bahçesi, Yağlı oğlu bahçesi, Sarı İmam oğlu bahçesi, Hakime oğlu bahçesi, Hasan Efendi dutluğu, Kasap Hacı Mustafa bahçesi, Topcu bahçesi, Kara Ali oğlu bahçesi, Boyacı oğlu bahçesi, Salipler bahçesi, Halim oğlu bahçesi, Nuh oğlu Hacı Ahmed bahçesi, İğdirciiler bahçesi, Has bahçe.

Müslümanlara ait olan bu bahçelerden ayrı olarak zimmiilere ait bahçelere de rastlamaktayız⁽²⁾: Zanâyî oğlu bahçesi, Berber Luka bahçesi, Menû oğlu bahçesi, Ebu Saül bahçesi, Aleks zimmi bahçesi, Albaz zimmi bahçesi, Tomas oğlu zimmi bahçesi, Acı Kara bahçesi.

Antalya şehrinin bahçe ziraatının gelişmesine paralel olarak, sancakdaki çiftçiliğin de XIX. yüzyılın başlarından ortalarına doğru üretimini hızla artırarak ilerlediği görülür.

---

(2) AŞS, I/29b.

Sancakda, yüzyılın başlarında düşük olan hububat üretimi, Fransa ile İngiltere arasındaki savaşların kızışmasıyla, talebin artmasına paralel olarak hızlı bir yükselme göstermiştir.

Antalya bölgesindeki zahîre üretiminin tahmini tesbitini yaparken, Suraiya Faroqhi'nin, mübâya'aya tâbî kısmın Onikide bir oranına daha uygun⁽³⁾ olduğu fikrinden hareketle, günümüzümüzde debir İstanbul kilesinin 30-32 kilogram gelmesi sebebiyle, 30 kilogramı bir kile kabul ederek neticeye varmaya çalışacağız.

---

(3) S.Faroqhi, XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı, VIII. Türk Tarih Kongresi II. ciltten ayrı basım, Ankara, 1981, s. 1463.

Sene	Mübayaa Olunan Mikdar (kile)	Üretilen Toplam Mahsul (kg)
1223 (1808 - 1809)	500	180.000
1225 (1810)	500	180.000
1225 (1810)	7010 5037 <hr/> 12047	4.336.920
1230 (1814 - 1815)	7010	2.523.600
1232 (1816 - 1817)	Mübayaa yapılmış. mikdar belli değil.	-
1233 (1817 - 1818)	7010	2.523.600
1233 (1817 - 1818)	30.000	10.800.000
1233 (1817 - 1818)	(Arpa) 30.000	10.800.000
1234 (1818 - 1819)	(Arpa) 1000	360.000
1236 (1820 - 1821)	Mübayaa yapılmış mikdar belli değil.	-
1240 (1824 - 1825)	1306	470.160
1242 (1826 - 1827)	7010	2.523.600
1247 - 1248 (1831-1832 / 1832-1833)	48.666	17.519.760
1248 (1832-1833)	20.000	7.200.000
1249 (1833-1834)	23.965	8.627.400
1249 (1833-1834)	34.860	12.549.600
1250 (1834-1835)	2500	900.000
1251 (1835-1836)	47.100	16.956.000

Antalya'ya tâbî kazaların mahsul üretim durumları hakkında bir fikir edinebilmek için 1225 (1810) senesinde mübâya'a olunan 7010 kile zahirenin⁽⁴⁾ kazalara dağılımı ve tahmini üretim miktarlarını şöyle tesbit ediyoruz:

Kazanın Adı	Hisse Mikdarı (Kile)	Tahmini Zahire Üretimi (Kg)
Kaş	900	324.000
Kalkanlı	700	252.000
Eimalı	1000	360.000
Kızılkaya	300	108.000
Finike	670	241.200
İğdir	600	216.000
Serik	1040	374.400
Antalya	1000	360.000
Germeği	800	288.000
Yekün	7010	2.523.600

Antalya sancağında, üretimde önemli bir yer işgal eden diğer bir saha ise hayvancılıktır. Sancak kazalarından İstanbul halkının et ihtiyacını karşılamak için sık sık koyun ve keçi mübâya'a edildiği görülür⁽⁵⁾. Ayrıca, ordunun sefer

(4) AŞS, I/118b.

(5) AŞS, I/110b, 14a; II/13b, 4a; III/13a.

zamanlarında yiyecek ve nakliye ihtiyaçlarını⁽⁶⁾ temin etmek üzere, Antaiya sancağına her defasında hisse verilmesi, zaman zaman halkın bu isteklere cevap vermekte zorlanmasına rağmen; kayıtlardan, yeterli derecede koyun, keçi, deve yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, bu hayvanların sütü, yağı, yoğurdu, peyniri, yünü ve derisi göz önüne alınacak olursa, üretimde farklılıklar meydana gelecektir.

1229 (1813 - 1814) senesinde Antaiya'dan İskenderiye'ye ihrâc olunan malları da, Antaiya'da yeterli derecede üretilen mallar arasında sayabiliriz. Bunlar; kükürd, cilde deri, kilim, bakır, leğen, kurşun, pabuc, çizme, bıçak, afyon, köhne bakır, külah, kaşık, anason, soğan, şeker, tereyağ, navyar ve çilek-dir.

Genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, Antaiya sancağında ihtiyaçdan daha fazla üretim yapıldığı görülmektedir. Tabii olarak bu durum, sancağın gelişmesinde önemli bir faktör olacaktır.

2. VERGİLER

Osmanlı Devleti, gerek ırk, gerek kültür, gerek iklim ve diğer iktisadî ve içtimâî şartlar bakımından birbirinden çok ayrı bölgeler ihtiva etmesi sebebiyle, vergi kanunnâmelerini, merkezde, İstanbul'da vücûda getirerek bütün ülkeye teşmil etmemiş, aksine birbirinden ayrı olan bu bölgelerin her birine en uygun vergi kanununu yaparak, devletin bütününde adâletli davranmaya hassasiyet göstermiştir.

---

(6) AŞS, III4a.

Vergi kanunnâmeleri çeşitli vergilere ait olmayıp, yalnız her sancağın, iktisadî durumuna göre alınması gereken vergileri ihtiva etmektedir. Aynı verginin, sancağın fakir veya zengin oluşuna göre az veya çok olarak değiştiği bile görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin idarî taksimatının her bir parçasının bünyesine en uygun bir şekilde özel olarak hazırlanmış bir vergi kanunnâmesi vardır (7).

Vergi alma işinde nevfî ve miktar tayin olunurken, iki prensipten hareket edilmektedir. Birincisi İslâm hukuku, diğeri örf hukukudur. "Tekâlif-i şer'îyye" (cizye, agnâm, öşür v.s.) İslâmî kâidelerin vergileridir. Tekâlif-i Örfîyye ise, resm-i mücerred, resm-i artıs, resm-i bennâk vesâiredir.

Tekâlif-i örfîyye'nin teşekkülüne mahallî gelenekler ehemmiyetle tesir ettiklerinden dolayı, bu nevfî vergilerin çeşitleri pek çoktur. İçlerinde devletin her tarafından alınmaları olduğu gibi, mahalli olanlar da vardır.

Şer'î vergilerin miktarlarını tayin hususunda fıkıh kitaplarına uyulmaya çalışılmakta, örfî resimlerde ise; devlet, sınırları içerisine dahil ettiği topraklarda kendisinden evvel yaşayan devletçiklerin kanunnâmelerindeki mevcut miktarları göz önünde tutmakta ve bazı zamanda bunları azaltmaktadır. Bununla birlikte tamamen kaldırdığı vergiler de olmaktadır. Osmanlı Devleti, geçmiş devletin vergisini akçe olarak tesbit ederken, o eski devletin sikkesini akçe ile karşılaştırıyor ve yeni kanunnâmeyi kendi akçesini esas alarak koyuyordu (8).

---

(7) Şinasi Altındağ, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma*, DTCFD, c. V, s. 190-191.

(8) Mustafa Akdağ, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkısafta Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti*, *Bellekten XIII/51*, (1949), s. 538-539.

Daha evvei, ticaret hayatına iştirakı ve pazariaria olan alâkası ölçüsünde "resm " alınan şehir halkından, XVII. yüzyılın sonlarında tesbit edilen yeni vergi sistemi çerçevesinde, ev sahibi olanlar hesaba katıldığından, mahallelerde oturan halk tabakasından da esaslı sûrette vergi alınmaya başlanmıştır⁽⁹⁾

Uygulamalardan anlaşıldığına göre, her eyâlet, İstanbul'a gönderilen cizye ve bazı genel vergiler müstesna, kendi bütçesini gelirine göre tanzim etmekte ve memleketin imârı için çalışmakta idi⁽¹⁰⁾.

a. Mâi-i Mukâta'a

Antalya Sancağı'ndan alınan vergiler arasında mâi-i mukâta'a adıyla bir vergi türüne rastlamaktayız. Bu verginin, devletin mukâta'a gelirleriyle bir alâkası olması icâb etmektedir. Çünkü 1230 (1814 - 1815) senesine ait bir arşiv belgesinde, "Antalya Sancağı'na iltizam nizâmı için fermân⁽¹¹⁾" geldiği kaydına rastlamaktayız.

Sicillerde, mâniyeti hakkında her hangi bir kayıt bulunmayan "mâi-i mukâta'a", daha evvelki senelerde de olduğu gibi, geneide üç taksit olarak valilere ödenirdi. İki taksitle alınabildiği gibi, bir defada tahsil edildiği de olurdu. Tahsil işinden, mutasarrıf kethüdası⁽¹²⁾ yanında mütesellim⁽¹³⁾ de sorumlu idi.

---

(9) M.Akdağ, TİV, A.g.d. s. 564.

(10) Ş. Altındağ, Vergi Sistemi, A.g.d. s. 196; L. Fekete, Türk Vergi Tahrirleri, Çev. S. Karatay, Belleter, XII/41, (1947), s. 299-300.

(11) AŞS, II/2b.

(12) AŞS, II/2b.

(13) AŞS, II/4a.

Çeşitli vergilerle bir arada tahsil edilen Mâl-i mukâta'anın, Antalya Sancağı'nın bazı kaza ve köylerinden tahsil edilmediği görülmektedir⁽¹⁴⁾. Bu da, o bölgelerde mâl-i mukâta'aya muhatap herhangi bir gelirin olmadığı mânâsını taşımaktadır.

b. Cizye

Tekâlif-i şer'iyyeden olan *cizye*, gümrük, madenler, tuzialar gelirleri ile komşu hükümdarlardan alınan haraçlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından⁽¹⁵⁾ birini teşkil etmektedir. Diğer müslüman devletlerinde olduğu gibi, Osmanlılarda da bu vergi, kuruluşundan itibaren alınmakta idi⁽¹⁶⁾. Keza bu vergi, İslâm hukukuna uygun olarak sadece, gayr-i müslimlerin (zımmî) buluş çağına ermiş bulunan erkeklerinden alınıyordu⁽¹⁷⁾. Buluş çağına ermemiş olan erkek çocukları, gayr-i müslim din görevlileri, devlet hizmetinde bulunmuş bir çok aile, yaşlı kişiler, padişah berâtları, vezir ve emir buyuruldularıyla bu vergilerin dışında bırakılanların yanında bazı adalar ve önemli yerler halkının *cizye*leri toplu bir miktar üzerinden alınır ve bazıları da tamamen afv edilirdi.

Osmanlı ülkesi fetihlerle genişledikçe buralarda oturan ehl-i zimmete (gayr-i müslimlere) *cizye* vergisi salınırdı. Ancak bu *cizye* vergisi ülkenin her yerinde eşit ölçüde alınmadığından ve parasının değeri sürekli olarak düşüp dur-

---

(14) AŞS, II/2b - 3a.

(15) M.Nuri Paşa, *Netâicü'l Vukûat*, I-II, s. 19, 71.

(16) Boris Christoff Nedkoff, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş Vergisi)*, Terc. Şinasi Altındağ, *Belleter*, VIII/32, (1944), s. 621.

(17) Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, İstanbul, 1977, s. 102.

duğundan, yer yer verilen fetvâlar mücebince, bu cizye vergileri arttırılırdı. En sonunda Köprülü Zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında cizye işlerinin düzenlenmesine girişildi.

Salınan cizyeler, a'lâ, evsât ve ednâ (en çok, orta, en az) olmak üzere üç dereceye ayrılırdı. Zimmîlerden alınacak cizye miktarı olarak da, fıkıh kitaplarında yazılı bulunan şer'î hükme uyularak a'lâsı 48 (dört şer'î altın), evsâtı 24 (iki şer'î altın) ve ednâsı 12 dirhem gümüş (bir şer'î altın) olmak üzere sağlam bir esasa bağlanmak üzere düzen sağlandı.

Böyle olmakla birlikte daha sonraları bu cizye vergisi, yine paranın değer kaybetmesi göz önüne alınarak uygulandığı için, zaman zaman miktarında artma ya da eksiltme yapılıyordu.

II. Mahmud, 26 Nisan 1834 tarihinde bir irâde ile cizyeyi a'la 60, evsât 30, edna 15 guruş olarak tayin etti⁽¹⁸⁾. Bu vergi, 1272 (1856) senesinde askerî bedele çevrilerek aynı miktarda tahsiile devam edildi⁽¹⁹⁾.

Her kazanın cizye kâğıtları, mâliye hazinesinde düzenlenip, boğçalar içine konarak mühürlendikten sonra, cizye toplayıcılara verilip gerekli yerlere yollanırdı. Muharrem ayı girince bu boğçaların mühürleri, mahkemelerde açılır ve bir iki ay içinde mükelleflerine dağıtılırdı. Paraların toplanması kanun icâbı olduğundan, muharrem ayı gelmeyince cizye boğçası açılmaz ve belli zamanlar dışında gayr-i müslim halktan cizye istenmezdi⁽²⁰⁾.

---

(18) B.C.Nedkoff, *Osmanlı İmparatorluğu'nda cizye (Baş vergisi)*, A.g.d. s. 627.

(19) M.Nuri Paşa, *Netâyicü'l Vukûat*, III-IV s. 292.

(20) M.Nuri Paşa, *A.g.e. III-IV*, s. 132-133.

Mâiiye hazinesinde düzenlenen bohça içerisindeki a'lâ, evsât ve ednâ evrâklarının yekûnü, söz konusu sancak dahilindeki cizye ödeyen gayri müslimlerin sayısını vermektedir.

1224 senesi muharrem (1809 şubat) 'inde kaydedilmiş bir belge süretinde; Teke Sanacığı kazalarında olan ehi-i zimmi ve re'âyâların cizye bohçasının, Aydın muhassılı Kara Osman zâde tarafından getirildiği belirtilmiştir. Ma'rifet-i şer'ile livâ-i mezkûrda olan ehi-i zimmiye ve re'âyâyaya verildiği tescil olunan bohça içerisindeki evrâk sayısı: "öteden beri ola geldiği vechile " şöyledir: A'lâ evrâk 55. Evsât evrâk : 390. Ednâ evrâk: 60. Toplam:⁽²¹⁾ 505

Söz konusu arşiv belgelerindeki " öteden beri ola geldiği vechile " kaydı, daha önceki senelerde de cizye ödeyen zimmi sayısının ve gelir durumlarının aynı olduğunu açıklamaktadır.

1227 (1812) senesinde de evrâk sayısında bir değişiklik olmamış, yine aynı şekilde kaydedilmiştir⁽²²⁾.

1243 (1827-1828) senesinde 250 a'lâ, 1100 evsât, 100 ednâ olmak üzere cizye evrâkı sayısı 1450'ye yükselmiştir⁽²³⁾. Bunun sebebi, cizye ödeme yaşına gelen zimmi çocukları ile dışarıdan Antaiya sancağına yerleşen gayri müslimler olabilir.

---

(21) AŞS, I/11a.

(22) AŞS, I/11a.

(23) AŞS, III/38b.

1251(1835-1836) senesine gelindiğinde cizye evrâkı sayısı 32 a'îâ, 559 evsât, 353 ednâ olmak üzere 944'e düşmüştür⁽²⁴⁾. Bunun sebebi ise İslâm-ı seçme, ölüm ve göç gibi olaylardır.

1251 (1835-1836) senesinde cizye evrâkının Antalya sancağına dağılımı ve cizye vergisi miktarı şöyledir.

Zimmîlerin bulunduğu bölge	Cizye evraklarının dağılımı					
	A'îâ		Evsât		Ednâ	
	Aded	Guruş	Aded	Guruş	Aded	Guruş
Antalya	31	1860	468	14040	322	4830
Eimâli	-	-	84	2520	24	360
Kaıkan	-	-	6	180	-	-
Kaş	1	60	1	30	3	45
Finike	-	-	-	-	4	60
Toplam	32	1920	559	16770	353	5295
TOPLAM CİZYE VERGİSİ 23985 guruş						

c- Agnâm Bedeli

Osmanlı Devleti'nde , yeniçeriler ile timariann ilgâsından sonra, " asâkir-i mansûre " adı ile teşkil olunan askerin et ihtiyacını temin etmek

(24) AŞS, VI/43a.

gâyesiyle, agnâmdan alınan ve " *ondalık agnâm* " adını taşıyan bir vergi indas edilmiştir⁽²⁵⁾.

Agnâm , her sene sayıcılar tarafından sayılarak onda biri " *mîrî nâmına* " (ayn'en) alınmakta idi . Bazı bölgelerde ise, zorluğa binâen bedelen alınmaya başlandı.

Ayn'en alımdan tamamen vaz geçilince, " *agnâm* " başına beş guruş olmak üzere bedel alınmaya başlandı⁽²⁶⁾.

Ziya Kazıcı'nın, bu verginin; indas tarihini, " *asâkir-i mansûre* " nin teşkil edildiği 1241 (1825-1826) senesi⁽²⁷⁾ olarak göstermesine rağmen, sicillerden yaptığımız tesbitlerde görüyoruz ki; söz konusu vergi, Antalya sancağın'dan " *agnâm bedeli* " adıyla 1227 (1812) senesinden beri tahsil edilmektedir⁽²⁸⁾.

20 Şevval 1230 (25 Eylül 1815) tarihli " *agnâm bedeliyesi için emir* " süretinde⁽²⁹⁾; agnâm bedeliyesinin, Antalya sancağından hangi zamandan beri tahsil edilmekte olduğunu ve bu konudaki çeşitli sıkıntılara şahid olmaktayız.

Teke mutasarrıfı Vahid Paşa'ya divân-ı hümâyûndan Ömer ile gönderilen emirde; "1227-1228 (1812-1813) senelerine mahsûben bin re'sden, ikibin re's agnâmın icab eden 10.000- guruş bedellerininin cânib-i mîrîcân tahsili" emredilmektedir.

---

(25) M.Z. Pakalın, OTDTS, I, s. 25.

(26) Z.Kazıcı, Osmanlılarda vergi sistemi, s. 114-115.

(27) Z.Kazıcı, Osmanlılarda Vergi sistemi, s. 114.

(28) AŞS, II/6a.

(29) AŞS, II/6a.

Fakat, Antalya kadısının gönderdiği ilâmında; 1227 (1812), 1228 (1813), 1229 (1813-1814) senelerinde Tekelü oğlu maktul İbrahim'in zulm ve tecâvüzü sebebiyle ahâlinin agnâm ve keçisi kalmadığı cihetiyle halkın fukaralaştığı ve bundan dolayı edâya iktidarı olmadığını beyan ederek, söz konusu beledelerden afv dilemiştir.

Ancak bu afv isteği; " bedeliyye-i mezkûrenin, cânib-i mîrîye âid ve râci olduğuna binâen bir akçesinin dahi afvının câiz olmadığı, hiç bir özür ve bahâneye itibar olunmayacağı" ifade edilerek reddedilmiştir.

Tahsilî hususunda ise yine, " Livâ'i mezbûr kazalarında bakâya kalan bedeliyye-i mezkûr cânib-i mîrîye âid ve râci olduğundan bir akçesinin dahi afvının câiz olmadığı, hiç bir özür ve bahâneye itibar edilmeyerek; mutasarrıf, kuzât , nüvvâb, a'yân ve zâbitân ma'rifetiyle tamamen , kâmilen, serf'an ve âcilen tahsil edilerek, Der-sa'âdet'e irsâl ve hazine'î âmiriye teslim hususunda müceb-i emr-i şerîfi 'ameî ve hareket ve hilâfından hazer-u hicâbet eylemeieri" sert bir dil ile ifade edilmiştir.

Emîr sûretinden anlaşıldığına göre; bu vergi, sancakda söz sahibi olanların halka zulm etmesi ve merkezin de bu durumu kafile almaması sebebiyle ağır gelmiştir.

Antalya Sancağı'nın 1227-1228 (1812-1813) senelerindeki agnâm miktarı ve agnâm bedeliyesi:

Sene	Koyun ve keçi Adedi	Alınan vergi (guruş)	Alınan toplam vergi (guruş)	Bir baş koyun veya keçi için düşen agnâm bedeliyesi miktarı (guruş)
1227 (1812)	1000	5000 (Tahmini)	10.000	5
1228 (1813)	1000	5000 (Tahmini)		

" *Agnâm bedeliyesi* " nin tahsiline daha sonraki senelerde de devam edilmiştir. Antalya Sancağı'nın agnâm sayısı verilmemekle birlikte çeşitli senelere ait " *agnâm bedeliyesi* " miktarlarını tesbit edebilmekteyiz. Sancak kazalarından 1229 (1813-1814) senesinde 4000 guruş⁽³⁰⁾, 1230 (1814-1815) senesinde 3000 guruş⁽³¹⁾ tahsil edilmiştir. Bu rakamlara göre düşünersek, 1227- 1230 (1812-1815) seneleri arasında, zulm, hastalık, v.s. sebeplerle Antalya sancağında koyun ve keçi miktarı çok azalmış, dolayısıyla halk fakirleşmiş ve bu seneleri sıkıntılar içerisinde geçirmiştir.

1250 (1834-1835) senesine gelindiğinde koyun ve keçi sayısının arttığı anlaşılmaktadır ki, sancak kazalarından 5650 guruş agnâm bedeli tahsil edilmiştir⁽³²⁾.

11 rebi'ü- evvel 1253 (15 Haziran 1837) tarihli bir arşiv belgesinde ise; agnâm bedeliyesi, menzil bedeliyesi ile birlikte 108.250 guruş olarak kaydedilmiştir⁽³³⁾. Bu kayıtlar göstermektedir ki, Antalya sancağındaki koyun ve keçi sayısı, sıkıntılı bir dönemin ardından artış göstermeye başlamıştır.

ç- İmdâd-ı Seferiyye

Muharebe masrafına karşılık olmak üzere halktan alınan örfî vergiye verilen addır. Osmanlılarda tekâlif-i örfiyyenin ilki bu vergidir.

---

(30) AŞS, I/3b.

(31) AŞS, I/3b.

(32) AŞS, V/8b.

(33) AŞS, VII/96b.

Osmanlılar'da *imdâd-ı seferiyye* ilk defa, hazineye askerî mesârfi temin edecek imkân bulunmadığı zamanlarda⁽³⁴⁾ "ber vech-i karz" yani borç olarak toplanmış, daha sonraları ise vergi haline getirilerek, avâz hanesi başına tevzi ve taksim edilir olmuştur⁽³⁵⁾.

Ahâlden alınan bu vergi, bazen hazineye gönderilir, bazen de doğrudan doğruya ordu işleri ile görevlendirilen vezirlere ve komutanlara verilir⁽³⁶⁾. Bazen bunun miktarı fermânlarla azaltılıp çoğaltılabilir ve her paşaya verilecek imdâd-ı seferiyye fermânda açıklanır⁽³⁷⁾. Daha sonraki uygulamalarda ise, farklılıklar olduğu görülmektedir.

1227 (1812) senesine aîd bir fermân sûretinde, "sene-i merkûmeye mahsûben; sefer işleri ve cihâda hazırlık hasebiyle Ankara Livâsı hariç, Anadolu eyâletinde vâkı kazalardan Anadolu valisi için imdâd-ı seferiyye istendiği" belirtilmektedir.

İstenilen imdâd-ı seferiyyenin tevzi ve tahsili ile kabzına Anadolu Valisi ve Rikâb-ı Hümayun Kâ'imakamı Vezir Şakir Ahmed Paşa memur edilmiştir.

---

(34) Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidî*, İstanbul, 1328, I. Kısım, s. 94. M.Z.Pakalın OTDTS, II, s. 63-64.

(35) Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, 1985, s. 266-267.

(36) M.Çadırcı, *Tanzimatın İleri Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)*, Belleten, LI/201, (1987), s. 1225.

(37) M.Z.Pakalın OTDTS, II, s. 63.

(38) AŞS, II/20a.

Teke Sancağı'na gönderilen 1227 (1812) senesine ait fermân sûretinden anlaşıldığına göre, son zamanlarda *imâd-ı seferiyye* gelirleri, toplandığı bölgenin vâlisi emrine verilir olmuştur. Ayrıca, bir eyâlet içerisindeki herhangi bir kazanın (Ankara gibi) bu vergiden muaf tutulabildiği görülmektedir.

d- İmâd-ı Hazeriyye

Sulh zamanında bütçe açığını kapatmak için alınan vergilerden⁽³⁹⁾ ve arşiv belgelerinde, " *hazeriyye*⁽⁴⁰⁾", " *hazeriyye-i sancak* ⁽⁴¹⁾", " *mâl-i hazeriyye* ⁽⁴²⁾", " *mâl-i imâd-ı hazeriyye*⁽⁴³⁾", isimleriyle kaydedilen bu vergi tekâlif-i örfiyyedendir.

Tarih ve tahsil itibarıyla " *imâd-ı seferiyye* " ye benzeyen " *imâd-ı hazeriyye* " ilk olarak 1717-1718 senelerinde toplanmıştır. " *imâd-ı seferiyye* " nin alınmadığı, yani savaş olmadığı zamana mahsus⁽⁴⁴⁾ olan ve valiler adına toplanan⁽⁴⁵⁾ " *imâd-ı hazeriyye* " nin miktarı, seferiyyeye kıyasla daha hafif olmakta ve iki, üç taksitde toplanmaktaydı⁽⁴⁶⁾. Bu vergi sancaklara toplu bir

---

(39) *M.Z.Pakalın, OTDTS, II, s. 63; III, s. 141.*

(40) *AŞS, II/4a.*

(41) *AŞS, I/3a, 4a.*

(42) *AŞS, I/3a, 4a.*

(43) *AŞS, II/11a.*

(44) *A. Vefik Tekâlif Kavâidî, I. Kısım, s. 96.*

(45) *M. Çadırcı, Tanzimatın ilânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839), A.g.â, s. 1225.*

(46) *AŞS, II/11a.*

meblağ olarak tarh ediliyor, sonra avâz hânesi itibariyle sancak halkına dağıtılıyordu⁽⁴⁷⁾. Bir çok kayıtlarda, çeşitli isimler altında alınan vergilerle birlikte tahsil olunduğu da görülmektedir⁽⁴⁸⁾.

Antalya Sancağı'ndan 1223 zilhiccesinde (1809 Ocak) gönderilen fermân ile, 1224 (1809-1810) senesinde 1321,5 guruş *imâd-ı hazeriyye* tahsil edilmiştir. Ankara hariç, Anadolu'nun diğer kazalarından tahsil olunan toplam 57150 guruş *imâd-ı hazeriyyenin* Anadolu Valisi adına toplandığını görmekteyiz⁽⁴⁹⁾.

Antalya Sancağı'ndan 1229 (1813-1814)⁽⁵⁰⁾, 1230 (1814-1815)⁽⁵¹⁾, 1233 (1817-1818)⁽⁵²⁾ senelerinde tahsil olunan *imâd-ı hazeriyye* diğer vergilerle birlikte yekûn olarak kaydedilmiştir. 1234 (1818-1819)⁽⁵³⁾ senesinin ilk taksiti ise 1101,5 guruştur.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre, sancakların hissesine düşen miktar bir sene öncesinden belirtilmekte ve mahsub kılındığı sene içerisinde ise tahsil edilmektedir. Diğer vergilerin tahsilatında olduğu gibi, *imâd-ı hazeriyye* 'nin tahsili sırasında da, " *ahâliye zulm edilmemesi, bir kuruş dahi fazla alınmaması* " ısrarla belirtilmektedir.

---

(47) AŞS, II/11a; III/5a.

(48) AŞS, III/5a - 5b.

(49) AŞS, II/11a.

(50) AŞS, II/3a.

(51) AŞS, II/3a.

(52) AŞS, III/5b.

(53) AŞS, III/5a.

e- Avâriz Bedeli

Olağan üstü durumlarda ve özellikle savaş sebebiyle alınan bir vergi türü olan *avâriz bedeli* , sonraları her yıl toplanan düzenli bir vergi halini almıştır⁽⁵⁴⁾. Eski İslâm devletlerinde de câf bulunmuş olan avârizin, Osmanlılar tarafından ilk defa hangi zamanda ihdas olunduğu bilinmemekte ise de, Fatih zamanından beri uygulamada bulunmaktadır.

Başlangıçta " *Hudûs-ı avâriz* " denilen bu vergi, daha sonraları " *avâriz-ı divâniyye*" adıyla örfî vergiler arasına girmiştir. Buna " avâriz akçesi" de denirdi.

"*Avâriz bedeli*" olarak da anılan bu vergi dört beş senede bir para olarak alınmakta idi.

Bu vergi, XVI. yüzyıl ortalarında orduya alınacak *peksimet bedeli* olmak üzere adam başına 20 akçe olarak tesbit edilmişti. *Avâriz* ihtiyaca göre çeşitli olduğu için, avâriz hâneleri denilen vergi birliklerini gösterir bir defterhazıranır, vilâyetlerdeki kadınlara yollanırdı⁽⁵⁵⁾.

1234 (1818- 1819) senesinde Antalya Sancağından, 938 aded avâriz hânesinin beher hanesinden 500 akçe ve mübâşir maaşı için 50 akçe olmak üzere 93800 akçe avâriz bedeli tahsil edilmişti⁽⁵⁶⁾.

---

(54) A. Tabakoğlu, *GDCOM*, s. 156.

(55) M.Z.Pakalın, *OTDTS*, I, s. 112-114.

(56) *AŞS*, III/2b.

1236 (1820- 1821) senesinde ise, nüzül bedeli ile birlikte, tahsil edilen miktar 6542 guruş tutmuştur⁽⁵⁷⁾.

1237 (1821-1822)⁽⁵⁸⁾, 1246 (1830-1831)⁽⁵⁹⁾, seneierinde de önceki senelerdeki miktarda *avâriz bedeli* " alınmıştır.

1250 (1834-1835) senesine gelindiğinde, yine ne avâriz-hâne sayısında, ne de "*avâriz bedeli*" mikdarında bir değişiklik olmadığı ve 938 aded "*avâriz-hânesi*" için 93800 akçe bedel-i avâriz alındığı görülmektedir⁽⁶⁰⁾.

Alimler, duâcılar ve derbentlerdeki muhafızlardan alınmayan "*avâriz vergisi*" tanzimattan bir süre sonra kaldırılmıştır.

f. Nüzül Bedeli

Arapçada *inme*, *konma* demek olan "*nüzül*" mükellefiyeti, Osmanlı ordusunun sefere çıkarken konakladığı menzillerde , çoğunlukla un ve arpa şeklindeki belirli miktar zahirenin sağlanıp hazır bulundurulmasıdır⁽⁶¹⁾.

Kadılar, kazalarından istenilen zahireyi avâriz hânesi esası üzerinden tarh, tahsil ve menzillere teslim ederlerdi. Ayrıca nakil masraflarında avâriz hânelerinden tahsil edilirdi. Aynı olarak toplanması kural olan nüzül, özellikle ordunun iâşesinin kolay olduğu hallerde savaş ile ilgili diğer hizmetlere dönüş-

---

(57) AŞS, III/53b.

(58) AŞS, III/73b.

(59) AŞS, IV/5b.

(60) AŞS, VI/4a.

(61) M.Z.Pakalın, OTDTS, II, s. 710.

tirebilinirdi. İhtiyaç durumunda ise, nakdî tahsil edilirdi. Nüzül bedeli, çoğunlukla ülkenin savaş alanına yakın veya ordunun geçeceği yol üzerindeki konaklara yakın yerlerden aynı, bu bölgeler dışındaki yerlerden ise nakdî olarak alınmaktaydı.

Nüzül bedeli, 1683 sonrası ağır savaş şartları nedeniyle sürekli ve düzenli bir vergi halini almıştı⁽⁶²⁾.

Antalya Sancağı'nda, 1234 (1818-1819)⁽⁶³⁾ ve 1250 (1834-1835)⁽⁶⁴⁾ senelerinde 938 aded nüzül hânesi bulunduğunu görmekteyiz. Sancaktaki her bir hânedan 600 akçe bedel-i nüzül ve 30 akçe mübâşir maaşı tahsil edilmiştir.

Sicilde, 1236 (1820-1821) senesine ait bedel-i nüzül kaydının, bedel-i avâz ile birlikte yekûn 6542 guruş olarak kaydedildiğini görmekteyiz.

g. Mesârif-i Sancak

Tekâlif-i örfiyyeden olup, sancağa yapılan her türlü harç ve sarfa bünyesinde toplayan *mesârif-i sancak* vergisi sancağın köy ve kazalarından tahsil edilmekteydi ve meblağı önemli bir mevki tutmakta idi.

Tahsil edilmekte olan meblağın her kaza ve köye farklılıklar arz etmesi diğer vergilerin tarh ve tahsilinde olduğu gibi, kaza ve köylerin gelir ve nüfus durumuna göre tesbit edilmesinden dolayıdır.

---

(62) A.Tabakoğlu, *GDGOM*, s. 157-158.

(63) AŞS, III/2b.

(64) AŞS, VI/4b.

Mesârif-i Sancak adı altında, bir çok vergi çeşidi alındığını görmekteyiz. Antalya sancağından, bu isim altında tahsil olunan bazı vergileri şöyle sıralayabiliriz:

" Tatarı virilen, saray ta'miri için, kal'a tamiri için, ecza bahâ, topçılara virilen, çukadâr için, saray döşemesi için, saray için alınan çatma yasdıklar bahâsı, yasdıkların üstâdiye ve astarları için terziye, saray ta'miri için dülgerlere virilen, tahta ve mih bahâsı, saray için oda döşemesi, çalar saat, demir sandık ve tahta, vilâyet hâkimine aylık, serlik mertebesi îanesi, mîrf îanesi, esb baha , yenice boğazı derbendcilerine virilen dakîk bahâ., kasab başı ağaya virilen , mübaşiriyye hizmeti, şehir ketnüdâsına ücret, mahkeme ta'mirine, mürûr-ı ubûr ideniere mesârifât, hâkim efendiye harcı dikkat, harc-ı ilâmât, kâtibiyye, muhzi-riyye ve çukadariyye...⁽⁶⁵⁾".

Sancağa yapılan ve *mesârif-i sancak* adıyla ahâlden toplanan bu verginin hayli yekûn tuttuğunu görmekteyiz.

Antalya Sancağı'na 1229 (1813-1814) senesi ile 1230 (1814-1815) senesi arasında beş aylık müddet zarfında 56105 guruş sarf olunmuş ve sancakdan tahsil edilmiştir⁽⁶⁶⁾.

1230 (1814-1815) senesinde ise, altı ay içerisinde sancağın masrafı 88586,5 guruş olmuştur⁽⁶⁷⁾.

---

(65) AŞS, II/2b-3a; III/50b, 51b.

(66) AŞS, II/2b-3a.

(67) AŞS, II/3b-4a.

Bazen 1233(1817-1818)⁽⁶⁸⁾ senesinde olduğu gibi, bazı mesârif-i sancak kayıtlarındaki miktar 300 kuruş gibi az bir yekün iken, bazen de, 1242 (1826-1827)⁽⁶⁹⁾ senesine ait iki buçuk aylık mesârif kaydındaki gibi 24334.5 guruş olabiliyordu.

Mesârif-i Sancak kayıtlarından anlaşıldığına göre, sancak ile alakalı yapılan her türlü masraf halkdan tahsil edilmekte idi. Meblağın yüksekiği göz önüne alınırsa, halk için hayli bir külfet teşkil ettiği anlaşılacaktır.

h. Askerî Bedeliyye

Antalya sancağından alınan vergilerin içinde doğrudan askerî gaye ile tahsil edilenler de vardır.

" *Rodos askerî bedeliyyesi* " adıyla, 1240(1824-1825) senesinde önce 8000 guruş⁽⁷⁰⁾, daha sonra 35046 guruş⁽⁷¹⁾ tahsil edilmiştir. Yine aynı sene içerisinde gönderilen bir emir ile 62.500 guruş daha tahsil edilmiştir⁽⁷²⁾.

1241 (1825-1826) senesinde ise 6692 kuruş "*Rodos ceziresi asker bedeliyyesi* " alınmıştır.

---

(68) AŞS, III/1b.

(69) AŞS, III/34b.

(70) AŞS, III/10a.

(71) AŞS, III/10a.

(72) AŞS, III / 11a.

"*Asâkir-i Miensure-i Muhammediyye* " ordusunun ihtiyaclarını karşilamak üzere, sancaklara fermânlar gönderilmiştir.

1250 (1834-1835) senesinde, fermân-ı âl-i şân mücebince Antalya sancağı kazalarından 62500 guruş (250 kese akçe) toplanmıştır⁽⁷³⁾.

"*Redîf asâkir-i mansûre* " masrafları da sancaklardan iki taksit halinde tahsil edilmektedir⁽⁷⁴⁾. 1251 (1835-1836) senesinde Antalya sancağında "*iâne-i cihâdiyye*" adıyla 62500 guruş toplanmıştır⁽⁷⁵⁾.

Görülmektedir ki, ordunun ihtiyaclarını doğrudan merkezden karşilamak mümkün olmamaktadır. Bu sebeptendir ki, sancakların gelir durumuna ve tahammüllerine göre, söz konusu ihtiyaç bedelleri tam ve tahsil olunmaktadır.

ı- Diğer Vergiler

Şer'iyye sicillerinden yaptığımız tesbitlere göre; Antalya sancağından, zikredilenlerden başka vergiler de alınmıştır.

"*Hımta bedeliyyesi* " adı ile tahsil edilen vergi, sancakdan mübâya'a olunan bir kısım zahire bedelinin⁽⁷⁶⁾ ve yine mübâya'a için gelen görevlilerin masraflarının⁽⁷⁷⁾ sancak ahâlisinden tahsil edilmesi itibariyle önemlidir.

---

(73) AŞS, III/10b-11a.

(74) AŞS, VI/33b-34b.

(75) AŞS, VI/66a.

(76) AŞS, II/4a, 10a, 14b.

(77) AŞS, II/14b.

Kayıtlarda, bazı kaza ve köylerden çeşitli vergilerle birlikte "ikrâmiye " adı ile bir vergi alınmıştır⁽⁷⁸⁾.

İki taksit halinde alınan "mâl-ı mîrî " ise, sancak kazalarının tamamından tahsil edilmekte idi. Bu vergi de diğerleri gibi, genel olarak başka vergilerle birlikte yekûn olarak kaydedilmiştir⁽⁷⁹⁾.

"Kalyoncu bedeliyyesi "nin ise, aralıklarla devamlı olarak tahsil olduğunu görmekteyiz⁽⁸⁰⁾.

Sancak kazalarından tahsil olunan vergilerin bazıları istisna tutulursa, bir çok vergi bir arada yekûn olarak kaydedilmiştir⁽⁸¹⁾.

Vergilerin, halkın gelir durum ve tahammüllerine göre tarh ve tahsil olduğuna bakılırsa, halkın gelir durumunun fevkalâde iyi olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen, halkın zaman zaman sıkıntıya düştüğünü arşiv belgelerinden anlamak mümkündür.

3- ANTALYA GÜMRÜĞÜ

Antalya limanı, XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu'nun önemli bir ihraç merkezi durumundaydı. Antalya - İskenderiye deniz yoluyla, Anadolu'dan büyük ölçüde sanayi ürünü çıkarılıyor ve Arap ülkeleriyle bağlantı bu noktadan sağlanı-

---

(78) AŞS, II/2b, 3a, 4a.

(79) AŞS, II/2b-3a.

(80) AŞS, II/14a; III/23b; III/28a; VI/4a.

(81) AŞS, III/2a, 6b, 7a-b, 8a-b, 9b; VI/4a, 7b; VII/49a-b, 50a.

yordu⁽⁸²⁾. Ancak, bundan sonraki tarihi seyri içerisinde, Antalya Gümrüğü gelirlerinin devamlı düşüş kaydettiği görülür. XVII. yüzyılın ikinci yarısında milyon akçeyi geçen Antalya Gümrüğü gelirleri, aynı yüzyılın sonunda iki milyona yaklaşır. Daha sonra, Haremeyn muhasebesinden alınmasının ardından, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren önemli seviyede gelir kaybetmeye başlar⁽⁸³⁾.

XVIII. yüzyılda Akdeniz ticaretindeki büyük değişimler, Anadolu'da İzmir'in gittikçe artan bir öneme sahip olması gibi sebepler Antalya limanındaki yoğun faaliyeti azaltmıştır. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait Antalya gümrük mukâta'asının, kassâbiye, kalıve, şem'nâne, boyahâne ve intisâb vergileriyle birleştirilerek, yılda 928.200 akçe yıllık mâil ile iltizama verildiği görülmektedir. 928.200 akçenin her yıl hazineye ödenmesi şartı ile mukâta'a mâlikâne usulüyle iltizama verilmişken, çeşitli sebeplerden dolayı gelirleri, hazineye ödenmesi icâb edeni bile karşılayamaz duruma gelince 1137 (1724) yılı başından itibaren mukâta'anın işletilmesi "emîn" denilen bir görevliye verilmek suretiyle vergiler toplanmaya başlanmıştır. Mukâta'a emâneten işletilirken, 1137 (1724-1725) yılında 4545,5 guruş (545.460 akçe), 1138 (1725-1726) yılında 4091 guruş (490.929 akçe), 1139 (1726-1727) yılında 4805 guruş (576.600 akçe), 1140 (1727-1728) yılında 5492 guruş (659.040 akçe) gelir sağlandığı görülmüştür. Mukâta'a emâneten işletilirken çok sıkı bir denetim altında tutulduğundan dolayı, bu toplam yıllık gelirlere, en az vergi kaybıyla ulaşılmış gerçek değerler olarak bakılabilir. Çünkü, bu dönemde mukâta'aya Antalya kalesi topçubaşısı Ahmed Ağa "nâzir", Aydın muhassılı Vezir Abdullâh paşa tarafından da Salih-zâde adlı bir kişi "mübâşir" olarak atanmış ve Antalya kadısının denetiminde ayrıntılı defter

---

(82) Özer Ergenç, *XVII. Yüzyıl Başlarında Ankara İktisadî Tarihine Ait Araştırmalar*, Türk İktisat Tarihi Semineri, Ankara, 1973, s. 46.

(83) A. Tabakoğlu, *GDGOM*, s. 90-93.

tutulmuştur. Bu son yıllarda, Antalya gümrüğü gelirlerinin biraz yüksek ve düzenli seyretmesi üzerine mukâta'anın yeniden mâlikâne sûretiyle iltizâma verilmesinin daha faydalı olacağı düşünülmüş ve son yılın geliri üzerine zam yapılmış ve 6100 guruş (732.000 akçe) mâl bağlanarak eski mültezimin üzerinde bırakılması uygun görülmüştür⁽⁸⁴⁾.

XVIII. yüzyılda başlayan, Antalya gümrüğü gelirlerindeki düşüş seyri, özellikle ihracattaki gerilemeye paralel olarak devam etmiştir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde, *Antalya emtia gümrüğü* gelirlerinin daha da düştüğü görülmektedir.

Sicil kayıtlarına göre; 1229 senesi recebinden (1814 haziran) 1230 senesi cemâziye'î âhîrîne (1815 mayıs) kadar, bir sene sonundaki *resm-i gümrük* miktarı 276.246 paradır⁽⁸⁵⁾.

1233 (1818) senesi *resm-i gümrük* gelir durumu şöyledir⁽⁸⁶⁾

.Rebû'l-evvel (9 ocak -7 Şubat): 14.232 para

Rebû'l-âhîr (8 Şubat- 8 Mart): 26.558 para

Cemâziye'î evvel (9 Mart- 7 Nisan): 5.703 para

Cemâziye'î-âhîr (8 Nisan, 6 Mayıs): 29.998 para

---

(84) Ö. Ergenç, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler*, *Belleter*, LIII/203, (1988), s. 523-524.

(85) AŞS, III/2a, 36a-b, 37a-b, 38a.

(86) AŞS, III/1b, 2a, 4a, 13a.

Receb (7 Mayıs- 5 Haziran): 74.815 para

Şa'ban (6 Haziran- 4 temmuz): 76.820 para

Ramazan (5 Temmuz- 3 Ağustos): 51.103 para

Şevval (4 Ağustos- 1 Eylül): 64.757 para

Zi'l-kâ'de (2 Eylül-1 Ekim): 25.278 para

Zi'l-hicce (2 Ekim- 30 Ekim): 38.823 para

Toplam: 408.087 para

1234 senesi muharremine (1818 Kasım) ait *resm-i gümrük* geliri ise 26.788 paradır⁽⁸⁷⁾.

1248 (1832-1833) senesine gelindiğinde gümrük gelirlerindeki düşüşün devam ettiği görülmektedir ki, gelirin bir mikdarı 2104 guruş⁽⁸⁸⁾dur.

Aynı sene içerisinde, bir aylık zaman zarfında Antaiya gümrüğünde kahveden 508.5 guruş gümrük vergisi alındığı görülmektedir⁽⁸⁹⁾.

Antaiya gümrüğü gelirlerinin devamı olarak düşüş göstermesinin ilk sebebinin, çevre gümrüklerinin gittikçe artan bir önem arzemesinin yanında, iske-

---

(87) AŞS, II/4a.

(88) AŞS, IV/1b.

(89) AŞS, IV/1b.

lelerden devlet dışına kaçırılan ve önemli bir meblağ teşkil eden hububat kaçakçılığının olması icâb eder. Çünkü, İngiltere ile Avrupa'da egemenlik kurmuş olan Fransa arasındaki savaşların kızıştığı 1810'larda, bu savaş dolayısıyla hububat ihtiyacı her yerde kat kat artmıştı⁽⁹⁰⁾. Bu ihtiyacın etkisiyle de olacaktır ki, şer'iyye sicillerindeki kayıtlar, XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya sancağındaki hububat üretiminin devamlı arttığını göstermektedir⁽⁹¹⁾. Sicillerde, resmî olarak hububat ihrâcından bahsedilmemektedir. Ancak, sahillerden memleket dışına devamlı sûrette zahire kaçırıldığı ve bu durumun önlenmesine dair kayıtlara rastlamaktayız.

Bu kayıtlarda, Rumeli sahiliyle, Anadolu sahillерinden Rodos ve Kıbrıs taraflarına gemilerle gece gündüz zahire kaçırıldığına tesbit edildiği, zahire kaçıranların yakalanarak tutuklanması⁽⁹²⁾ ve Adalar kayıklarına iskelelerden zahire verilmemesi⁽⁹³⁾ hususunda emirler dikkat çekmektedir. Bu da göstermektedir ki, XVIII. yüzyıl boyunca devam eden zahire kaçakçılığı⁽⁹⁴⁾, XIX. yüzyılda da varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla bu durum *resm-i gümrük* gelirlerindeki düşüş için bir sebep teşkil edecektir.

Sicil kayıtlarında, Antalya limanından ihraç edilmiş mallara dâir önemli bir kayıt yoktur. Yalnız, 1229 (1813-1814) senesine ait Antalya'dan satın alına-

---

(90) S. Faroghi, *XIX. Yüzyılda Antalya Limanı*, s. 1462.

(91) AŞS, II/10a-b, 18b, 20a; III/16b, 17b, 21a, 79b, 80a, III/3a, 36a; VI/26a, 35b, VII/68b.

(92) AŞS, I/19b.

(93) AŞS, I/3b.

(94) Geniş bilgi için bkz: Y. Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, s. 324-341.

rak İskenderiye'ye götürülen kükürd, deri, kilim, bakır leğen, pamuk, v.s. gibi bazı malların kayıtları vardır⁽⁹⁵⁾. Bu ise, genel açıdan ele alındığında pek önemli bir meblağ olarak görülmemektedir.

İhracâtda durum böyle iken, idhalât da fazla bir yekûn tutmamaktadır. Tabii olarak, alım gücünün düşük olması ve her ailenin kendi içinde ihtiyaçlarını temin etme gayretleri idhalâtın azlığını icâb ettirecektir.

Antalya limanından giriş ve çıkış yapan mallardan alınan gümrük resmleriyle gelirini teşkil eden Antalya emtia gümrüğünün, sicillerdeki gümrük kayıtlarından idhâl olunan malların cinsleri ile bunlardan alınan *resm-i gümrük* miktarlarını tesbit etmek mümkündür.

Bütün seneler itibariyle kayıtların bulunmamasına rağmen, bu konuda bir fikir vermesi bakımından 1229-1230 (1813-1815) senelerine ait, gümrük kayıtlarından tesbit ettiğimiz idhâl olunan malların cinsleri ile *resm-i gümrük* miktarlarını veriyoruz⁽⁹⁶⁾.

1229 (1813-1814) senesinde: 1 varil sirkeden 100 para, 1 tulum pekmezden 10 para, 1 kıyye revgân-ı sâde (tere yağı)'den 6 para, 1 kıyye kahveden 5 para, 1 kıyye erz (pirinç)' den 5 para, 1 kıyye sabundan 2.83 para, 1 kıyye peynirden 0.68 para, 1 kıyye biberden 10 para, 1 kıyye pasturmadan 2 para, 1 tob kirbâs (bez)'dan 2 para, 1 kıyye leblebiden 0.5 para, 1 kıyye basal (soğan)'dan 0.3 para, 1 kıyye şehriyeden 1 para, 1 kıyye hurmadan 1.14 para, 1 çanak tuzdan 1 para, 1 kıyye duhândan 2 para, 1 tulum revgân-ı zeyt (zeytin yağı)'den 36.23 para, 1 kıyye revgân-ı zeyt (zeytin yağı)' den 2 para, 1 kıyye

---

(95) AŞS, II/37b.

(96) AŞS, II/36b-38b.

sarımsakdan 1 para, 1 adet kaba hasırdan 1 para, 1 aded a'lâ hasırdan 2 para, 1 aded destiden 0.2 para, 1 aded bardakdan 0.125 para, 1 kıyye üzümünden 0.88 para, 1 kıyye penbe (pamuk)'den 10 para, 1 kıyye kayısıdan 1 para, 1 kıyye şekerden 4 para, 1 kıyye zeytinden 2 para, 1 adet âhen kantar (demir kantar)'dan 120 para, 1 adet urgandan 1 para, 1 aded kuşakdan 30 para, 1 aded peştemal-den 3 para, 1 aded fesden 10 para, 1 kıyye harîr (ipek)'den 13.33 para, 1 kıyye biberden 7 para, 1 kıyye kpeynirden 2 para, 1 kıyye revgân-ı sâde (tereya-ğı)'den 4 para, 1 aded kaba hasırdan 2 para, 1 aded a'lâ hasırdan 4 para, 1 tob alaca (kumaş)'dan 2 para, 1 kile cevizden 2 para, 1 varil hellim peynirinden 150 para, 1 kıyye aseî (bal)'den 2.85 para, 1 çift babuçdan 2.95 para, 1 kıyye boyadan 4 para, 1 kıyye fındıktan 1.90 para, 1 kıyye bakladan 0.76 para, 1 kile arpadan 2 para, 1 kile cevizden 5 para, 1 kile susamdan 12 para, 1 kıyye köfter (üzüm şirasından yapılan kalın pestil)'den 1.18 para, 1 kıyye kaliye taşı (sodyum asidi, sudkostik)'ndan 1 para, 1 kıyye kalaydan 12 para, 1 tob kirbâs (bez)'dan 3.7 para, 1 kıyye kırmızı havyardan 3.23 para, 1 aded lüleden 0.08 para, 1 aded yorgan yüzünden 20 para, 1 aded hamam çıkmasından 12.5 para, 1 aded kemerden 8 para, 1 kıyye gönden 20 para, 1 kıyye balık yumurtasından 12 para, 1 kıyye şekerden 5.54 para, 1 aded yün kuşakdan 3 para, 1 kıyye zencebilden 6 para, 1 kıyye nohutdan 0.5 para, 1 kıyye çividen 4.32 para, 1 kıyye kırmızı havyardan 4 para, 1 kıyye ketenden 2 para, 1 aded demirden 100 para resm-i gümrük alınmıştır.

1230 (1814-1815) senesinde: 1 çuval kınadan 10 para, 1 kile susamdan 1.66 para, 1 kıyye penbe (pamuk)'dan 2 para, 1 kıyye harîr (ipek)'den 9.28 para, 1 kile arpadan 2 para, 1 kile susamdan 16 para, 1 kıyye ketenden 2 para, 1 aded dasdar (eşarp)'dan 4 para, 1 kıyye rişte-i penbe (pamuk ipliği)'den 4 para, 1 kıyye kahveden 2 para, 1 kıyye keten ipliğinden 5 para, 1 kıyye siyah biberden 8 para, 1 kıyye zencebil ve günlükden 9 para, 1 kıyye şekerden 5 para, 1 kıyye şekerden 10 para, 1 tob keten bezinden 6 para, 1 aded gönden 15 para, 1 kıyye tömbakîden 16 para, 1 kıyye enfiyeden 16 para, 1 zirâ' kaba

çuhadan 16.125 para, 1 tob basma çitden 80 para, 1 tob kaba kağıddan 25 para, 1 kıyye lifden 6 para, 1 tob mavi bezden 20 para, 1 aded gömlekdan 5,625 para, 1 zirâ basmadan 5 para, 1 tob astardan 5 para, 1 tob kirbâs (bez)'dan 60 para, 1 kıyye dakik (un)'den 0.8 para, 1 kıyye iplikden 4 para, 1 kiie susamdan 16 para, 1 kıyye köhne bakırdan 3.30 para, 1 kıyye akdariye üzümnden 0.5 para, 1 aded seccadeden 40 para, 1 aded küçük seccadeden 30 para, 1 aded kilimden 13.37 para, 1 aded ki heğbeden 5 para, 1 aded bez gömlekdan 9.47 para, 1 tob keten bezden 10 para, 1 çift siyah küçük yemeniden 2 para, 1 kıyye çam sakızından 2 para, 1 kıyye çividen 3.89 para, 1 kıyye revgân-ı sâde (tere yağı)'den 5 para, 1 kıyye kalaydan 13.32 para, 1 aded küçük abadan 10 para, 1 tob abadan 15 para, 1 aded kaba dıasdardan 4 para, 1 top penbe bezi (pamuk bezi)'nden 4 para, 1 tulum pekmezden 10 para, 1 kıyye demirden 2 para resm-i gümrük alınmıştır.

Tesbit ettiğimiz *resm-i gümrük* miktarlarında, malın cinsi ve kalitesinden dolayı olmalıdır ki farklılıklar ortaya çıkmıştır. Aynı sene içerisinde görülen bu farklılıklar, keyfi bir uygulamayı değil, her malın özelliklerine göre vergiyi tâbî tutulduğunu göstermektedir.

Gümrüğe tâbî olan mallar yalnızca idhâl olunanlar değildir. Aynı zamanda ihrâç olunan mallardan *daesm-i gümrük* alınmaktadır.

1229 (1813- 1814) senesinde Antaiya'dan İskenderiye'ye deniz yoluyla ihrâç olunan mallardan alınan *resm-i gümrük* miktarları şöyledir⁽⁹⁷⁾: 1 kıyye kükürden 0.5 para, 1 aded cilde deriden 1 para, defa 1 aded cilde deriden 1.89 para, 1 aded kilimden 20 para, 1 aded bakır leğenden 3.98 para, 1 kıyye kurşundan 2 para, 1 çift küçük pabuodan 1 para, 1 çift zenne pabuodan 2

---

(97) AŞS, II37b.

para, 1 çift çizmeden 3.32 para, 1 çift küçük çizmeden 2 para, 1 aded çakı bıçakdan 1 para, 1 aded kilimden 10 para, 1 kıyye afyondan 4.54 para, 1 kıyye köhne bakırdan 4 para, 1 aded külâhdan 1.5 para, 1 deste kaşıktan 0.25 para, 1 aded zeyif kilimden 30 para, 1 kıyye anasondan 1 para, 1 kıyye soğandan 0.3 para, 1 kıyye şekerden 2 para, 1 kıyye revgân-ı sâde (tere yağı)'den 5 para, 1 kıyye havyardan 7.5 para, 1 kıyye çilekden 1 para.

Resm-i gümrük miktarları tesbit edilirken, keyfi sûretde değil, ancak ferman ile bildirilmekte idi. İdhal edilen mallar arasında özel bir yere sahip olan kahvenin her bir kıyyesi için 1233 (1817-1818) senesinde 2 para resm-i gümrük⁽⁹⁸⁾ alınırken, 15 ramazan 1242 (12 nisam 1827) tarihli bir ferman sûretinde; Antaiya ve Alâiye mütesellimlerinden, gümrüklere gelen kahvenin beher kıyyesinden beşer para resim alınması istenmiştir⁽⁹⁹⁾.

Zaman ilerledikçe gümrük resmlerinin de arttığı görülmektedir. Meseîâ, 1229 (1813 - 1814) senesinde 1 kıyye baldan 2.85 para resm-i gümrük alınırken⁽¹⁰⁰⁾, 1233(1817 - 1818) senesinde bu miktarın 5 paraya çıktığı görülmektedir⁽¹⁰¹⁾.

Resm-i gümrük gelirlerini teşkil eden mebliğ içerisinde, devletin bir bölgesinden diğer bir bölgesine götürülen mallardan alınan resimleri de görmekteyiz. Meseîâ, 1230 (1814-1815) senesinde Antaiya'dan aldığı malları Manav-

(98) AŞS, III/1b.

(99) AŞS, III/37b.

(100) AŞS, I/37b.

(101) AŞS, III/1b.

gat'a götüren Alâiyeli Muhammed'den alınan resm-i gümrük şöyledir: 1 kıyye köhne bakırdan 3.30 para, 1 kıyye akdâriye üzümünden 0.5 para.

Bunlardan başka, resm-i gümrük gelirleri içerisinde, seyahat edenlerden alınan resmleride görüyoruz. Meselâ, 1229(1813-1814) senesinde, Antalya'dan Alâiye'ye giden hacılardan toplam 820 parçasm-i gümrük alınmıştır⁽¹⁰²⁾.

Antalya'ya mal getiren tüccarlara baktığımızda, genel olarak Alâiye, Çamlıca, İskenderiye, Meyis, Sakız, Kıbrıs, Lazkiye, Girid, Tirabius gibi beledelerden olduklarını, görüyoruz. Tüccarların bir çoğunun müslüman olmasına rağmen, gayr-i müslimlerde önemli bir mevki tutmaktadır.

Gayr-i müslim tüccarları şöylece sıralayabiliriz: Meyisli Kara Yorgi, Meyisli Nikola, Yorgi, Giridli Yorgaki bâzergân, çamlıcalı. Yâni reis, Lefter, Yorgaki reis, Borbo reis, Sakızlı Lamro reis, Yorgi zımmî, Sarı Dimitri, Tuzcu Gorgi, Todori, Zanâil bâzergân, Antaiya'lı Mihâil bâzergân, Meyisli Maniska, berber Afnam, Meyisli Dimitri reis, Malaz reis, Nikola reis, Meyisli Mihâil, Andoki reis, Andorun reis, Manika reis, Bu gayr-i müslim tüccarların Antaiya'ya getirdikleri mal çeşitleri ise şöyledir: Biber, pekmez, peynir, kahve, pirinç, tereyağı, zeytin yağı, üzüm hurma, sabun, loblebi, bakla, hasır çeşitleri, sarımsak, un, soğan, tuz, kına, mercimek, şeker, tımbaki, fes, dasdar, demir, kara biber, bal, ceviz, köfter (üzüm şurasından yapılan kalın pestil), zeytin, gön, balık yumurtası, nohut, sırça halhal, arpa, yorgan yüzü, şehriye, iplik, susam.

Bunlardan ayrı, İngiltere'den gelen bir gemiden; soğan, demir kantar ve zeytin yağı ihhâl edilmiştir.

---

(102) ASS, II/37a.

Gayr-i müslimlerin Antalya'ya getirdiği eşyalar gencl olarak gıda maddesi olarak görülüyorsa da, Müslüman tüccarlar, bunun haricinde elbette çeşitli mamuller getirmiş olacaktır ki, Beaufort'da seyahatnamesinde⁽¹⁰³⁾, Antalya'daki pazar ve dükkanlarda elbiseler, madeni eşyalar, İngiliz ve Alman mamullerin birçok numûnelerini gördüğünü belirtmektedir.

Burada, Antalya'ya ticaret için gelen ve orada ölen tüccarın durumu hakkında da kısaca bilgi vermek isteriz.

Kayıtlardan yaptığımız tesbitlere göre, ölen tüccarın malı satılarak, malın cinsi miktarı ve kaçta satıldığı sicil def

terine kaydedilmekteydi. Meblağdan düşülen masraflar ve vergiler de aynen gösterildikten sonra, kalan kısmı vârislere teslim edilmekte idi. Bu uygulamada müslim, gayr-i müslim ayırımı yapılmamaktaydı.

1224 rebü'l-evvel (1809 nisan) kayıtlı bir arşiv belgesinde;İskendireye sâkinlerinden olan ve Bursa tarafından ticaret yaparak gelir iken ölen Hamid adındaki kişinin mâl-ı metrukesi vazî bedestan olunmuş olup, işbu tarihte İskenderiye'den gelen, anası Mahbûba ve karındaşı Hasan'a teslim olunmuştur⁽¹⁰⁴⁾.

Yine 21 Ramazan 1224 (1 Kasım 1809) tarihli bir başka arşiv belgesinde ise; ticaret yaparak Mısır cânibinden gelir iken Medine-i Antalya'da Paşa Hanı'nda ölen (mürd ü hâlik olan) Bogos adındaki zımminin terekesinin

---

(103) F. Beaufort, *Karamania*, s. 126.

(104) AŞS, II/12a.

ma'rifet-i şer'île tahrîr ve hıfz olunup, karındaşı Karabet adındaki zimmi gelince, çeşitli vergiler ve masraflar düşüldükten sonra teslim edildiği belirtilmiştir⁽¹⁰⁵⁾.

17 muharrem 1241 (1 Eylül 1825) tarihli bir başka begede ise; 11 muharrem 1241 (26 ağustos 1825) tarihinde Kıbrıs'dan Antalya'ya gelerek İskele Hanı'nda ölen Hafız Mustafa adındaki kişinin zâhirde vâris-i ma'rûfî ve ma'rûfesî olmadığından mevcut eşyalarının Emîn-i Beytî'l-Mâl ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'î şer'île Sûk-ı Sultânî'de artırılarak satıldığı belirtilmektedir⁽¹⁰⁶⁾.

Bu durumdaki metrûkât gelirleri, beytî'l-mâl müdür ve memurları olan yerlerde onlar tarafından, bulunmayan mahâllerde de mâl memurları tarafından beş sene müddetle emâneten hıfzedilirdi. Bu müddet zarfında vâris çıkar ise teslim edilir, aksi takdirde mâl sandıklarına teslim olunurdu⁽¹⁰⁷⁾.

Bu uygulamalar, tüccarın ne şekilde korunduğu ve sağlanan kolaylıkları göstermesi bakımından önemlidir.

4. FİYATLAR

Osmanlı Devleti'nde, kuruluşundan beri, *narh* kurumun işletilmesi, devletin kendisini, üretici ile tüketiciyi korumak için devarnî olarak iktisâdî tedbirler aldığı göstermesi bakımından önemlidir.

İncelediğimiz dönemdeki fiyat hareketlerini şer'iyye sicilinden genel olarak takip etmek mümkündür. Piyasadaki oluşan fiyatlardan bazıları resmî uygu-

---

(105) AŞS, II/12a.

(106) AŞS, II/5a.

(107) M.Z. Pakalın, OTDTS, I, 225-226.

lamalardan, bazılar ise serbest piyasadaki uygulamalardan kaynaklanmakta idi ki bunları bir kaç kısımda incelemek mümkündür:

Birinci fiyat çeşidi, kadı, muhtesib veya ihdisab nazırı, esnaf şeyh ve kedhüdaları, â,yân, eşrâf ve vücûh-ı ehâlf denilen kimselerden oluşan "narh komisyonu" nun, mevsimine göre, genellikle yılda iki defa (fazla da olabilir) hemen hemen bütün eşyalara verdikleri *resmî narh fiyatları*dır⁽¹⁰⁸⁾. Bu fiyatlarla ilgili kayıtlar aşağı yukarı her sicilin ilk sayfalarında bulunmaktadır.

Şer'iyye sicilinde şöyle bir narh kaydına raslamaktayız: "Medîne-i Antalya'da vâkı' habbazân esnafları meclis-i şer' de cümle ehâlf vücûh-ı muvâcehelerinde ma'rifet-i şer' ve esnaflar ma'rifetiye kandîl-i habbazân üzerlerine bâş nasb ve ta'yin idûb yetmişbeşer dirhem iki pâreye işlemek üzere gâyet a'lâ olmak üzere etmekçi Memiş oğlu Osman ve Arab Muhammed, Anaştaş zımmî ve Muhammed Arab yetmiş beşer dirhem ikişer pâreye der'ünde itdikleri kayd olundu"⁽¹⁰⁹⁾.

Burada 75 dirhem a'lâ ekmeğe, 2 para narh konduğunu görüyoruz.

21 cemâziye'î-evvel 1230 tarihli (1 Mayıs 1815) vesfikada, Antalya kalaycı esnafının sahan, tâbe(tava), ibrik, tencere, çamaşır leğeni, hamam leğeni ve kazan (kazan) kalaylarının narh tesbiti şöyle⁽¹¹⁰⁾.

---

(108) M. Çadırıcı, *Tanzimatın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826 - 1839)*, A.g.â., s. 1224.

(109) AŞS, II/1b.

(110) AŞS, II/26b.

Sağır sahan: 6 para

Kebîr sahan : 8 para

Sağır ve kebîr tâbe: 8 para

Sağır tencere: 12 para

Vasat tencere : 25 para

Kebîr tencere:40 para

Çamaşır leğeni: 40 para

Kazgan: 40 para

Leğen ve İbrik : 40 para

Süt leğeni: 15 para

Kahve ibriği: 6 para

Kebîr kahve ibriği: 10 para

Hamam leğeni: 50 para

İkinci resmî fiyat, " mübâyâ'a " fiyatıdır. Devlet, İstanbul halkının zahire⁽¹¹¹⁾ ve et ihtiyacını karşılamak⁽¹¹²⁾, sefer zamanlarında ordunun yiyecek ve

---

(111) AŞS, I / 10a-b, 18b, 20a; III/16b, 17b, 21a, 79b, 80a; III/36a; VI/26a, 35b; VII/68b.

(112) AŞS, III/13a.

nakiye ihtiyacını⁽¹¹³⁾ temin etmek üzere tesbit etmiş olduğu fiyatlar üzerinden canlı hayvan (koyun, keçi, öküz, at, katır, deve v.b.) ve hububat (buğday, arpa, un, v.b.) satın almaktadır. Sicillerde, Anadolu valisinin⁽¹¹⁴⁾ ve kalelerin⁽¹¹⁵⁾ ihtiyacı olan arpa ve buğdayın da sancak kazalarından mübâya'a olunduğu görülmektedir. Söz konusu mübâya'a fiyatları, herkesin uyması icâb eden fiyatlardır.

Sicil kayıtlarında, Antalya kazalarından mübâya'a olunan zahirenin miktarı fazla görünmemesine rağmen, mübâya'a kayıtlarının hepsinde fiyatlar mevcut değildir. Ancak kaydedilen rakamlar, fiyatlar hakkında bir fikir verebilmesi itibariyle önemlidir.

1223 (1808) senesinde 500 kile hinta bedeli için 2000 guruş ödenmiştir ki, kilesi 4 guruştan mübâya'a edilmiştir⁽¹¹⁶⁾.

27 Safer 1225 (3 nisan 1810) tarihli bir kayıtda, 500 kile huntanın 3500 guruş baha ile mübâyaa edildiği belirtilmektedir⁽¹¹⁷⁾. Bu kayıtda, huntanın kilesinin, kısa bir zaman içerisinde 7 guruşa çıktığı görülmektedir. Bu ve benzeri fiyat artışlarının sebebi, Avrupa'daki savaşlar yüzünden zahire ihtiyacının büyümesi sebebiyle, mübâya'a fiyatlarının üzerinde bir fiyatla satın alınan ve XVI. yüzyılın başlarından itibaren uygulanmaya başlanan Anadolu'dan dışarıya zahire kaçakçılığının⁽¹¹⁸⁾ sür'atle artmış olmasındandır.

---

(113) AŞS, III/4a.

(114) AŞS, III/21 a.

(115) AŞS, III/13a.

(116) AŞS, III/0b.

(117) AŞS, III/6a.

(118) M. Akdağ, *TİV, A.g.d., s. 391*; Ö.L. Barkan, *XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri, Belleter, XXXIV/136, (1970), s. 585-586.*

1230 (1815) senesinde ise 7010 kile hintanın beher kilesinin 60'sar akçeden mübâya'a olunduğunu görüyoruz⁽¹¹⁹⁾.

1250 (1834 - 1835) senesine gelindiğinde, fiyatların hayli yükseldiği görülmektedir. 2500 İstanbul kilesi zahire, beher kilesi 10 guruşdan mübâya'a edilmiştir⁽¹²⁰⁾.

Antalya bölgesinde, XIX. yüzyılın başlarında düşük olan zahire üretiminin, yüzyılın ortalarına doğru büyük bir artış gösterdiğini mübâyaa miktarlarından tesbit edebilmekteyiz.

---

(119) AŞS, II/39a.

(120) AŞS, VI/26a.

Sene	Mübâya'a olunan zahire miktarı (kilo)
1223 (1808 - 1809)	500
1225 (1810)	500
1225 (1810)	7010 5037 12047
1230 (1814-1815)	7010
1232 (1816-1817)	Mübâya'a yapılmış mikdar belli değil
1233 (1817-1818)	7010
1233 (1817-1818)	30.000
1233 (1817-1818)	(Arpa) 30.000
1233 (1818-1819)	(Arpa) 1000 (Vali için)
1236 (1820-1821)	Mübâya'a yapılmış mikdar belli değil
1240 (1824-1825)	1306 (Sakız adasına)
1242 (1826-1827)	7010
1247-1248 48.666 (1831-2/1832-3)	
1248 (1832-1833)	20.000
1249 (1833-1834)	23.965
1249 (1833-1834)	34860
1250 (1834-1835)	2500
1251 (1835-1836)	47100

Mübâya'a olunan agnâm fiyatları ise, kayıtlardan şu şeklide tesbit edilmektedir.

1223(1808-1809) senesinde 440 guruş bedelle 120 davar mübâya'a edilmiştir⁽¹²¹⁾.

1244 (1809-1810) senesinde, bir seferinde mübâya'a olunan 110 agnâm için 440 guruş, bir diğer seferinde 120 re's agnâm için 480 guruş ödenmiştir⁽¹²²⁾. Her agnâm için 4 guruş fiyat tesbit edilmiştir.

1234 (1818-1819) senesinde 1000 adet agnâm beşer guruşdan mübâya'a edilmiştir⁽¹²³⁾.

1241(1825-1826) senesinde, İstanbul'un et ihtiyacını karşılamak gayesiyle yine aynı fiyattan 1000 adet agnâm satın alınmıştır⁽¹²⁴⁾.

Ordunun, ihtiyacı için mübâya'a ettiği develer sebebiyle deve fiyatını da tesbit edebilmekteyiz.

1224(1809-1810) senesine ait bir kayıtda 24 adet devenin 7200 guruşa, yani tanesinin 300 guruşu mübâyaa edildiği belirtilmektedir⁽¹²⁵⁾.

---

(121) AŞS, II/10b.

(122) AŞS, II/14a.

(123) AŞS, III/3b, 4a.

(124) AŞS, III/13a.

(125) AŞS, II/14a.

Yine aynı sene, ordunun ihtiyacı olan 24 baş deve, bu defa 100 guruş bedelle mübâyaa edilmiştir (126).

Üçüncü fiyat çeşidi ise, yarı resmî durumda olan *tereke fiyatları*dır. Mahkeme, ölen kişinin malını yazıp, her eşyaya belirli bir fiyat takdir ettikten ve satış yapıldıktan sonra, bu fiyatlar toplamından çeşitli masraflarla birlikte resimler (kısmet, huddâmiye, muhzuriye, kâtibiye, harc-ı defter) de alınır. Kalanı vârisler arasında taksim edilirdi⁽¹²⁷⁾.

1224 rebfü'l evvel (1809 nisan)'ine ait arşiv belgesinde Antalya'nın Câmî-i cedîd mahallesinden Kılân oğlu Lafroz zımminin ölümü üzerine bir aded menzili (ev) 700 guruşa satılmıştır⁽¹²⁸⁾.

1249 senesi Ramazan (1834 ocak)'ına ait bir sicili kaydında, Akmesoid sakinlerinden iken ölen Ahmed'in, vârislerine taksim olunan mal kaydında, 2 merkeb 150 guruş (1 merkeb 75 guruş), çul 20 guruş, sac 3 guruş olarak tesbit edilmiştir⁽¹²⁹⁾.

5 sefer 1267 (10 aralık 1850) tarihli bir sicili kaydında, Antalya'da Karakoyunlu aşfretünden, Aşağıoba sakinlerinden iken vefâ⁽¹³⁰⁾: Sarık 16 guruş, kuşak 80 guruş, entari 20 guruş, kebe 10 guruş, tabanca 200 guruş, kilim 10 guruş, gömlek 8 guruş, kefenlik 15 guruş.

---

(126) AŞS, I/14a.

(127) AŞS, III/1b; VI/4a, 5a; VIII/12b, 13a-14a, 18a; XVIII/9b, 10b, 11b, 12a-15b, 32a-b, 37a-b, 70a-b.

(128) AŞS, II/12a.

(129) AŞS, III/5a.

(130) AŞS, VIII/12a.

25 cemaziye'l-evvel 1286 (2 Eylül 1869) tarihli sicil kaydında, İstanos'a tâbî Balıklı yaylasında vefât eden Hâilbin Süleyman bin Mehmed'in tereke kaydında fiyatlar şöyledir⁽¹³¹⁾: Çui 50 guruş, kilim 60 guruş, ibrik 30 guruş, öküz 400 guruş, erkek deve 100 guruş, dişi deve 2000 guruş, erkek merkeb 300 guruş.

1287 rebiu'l- evvel (1870 haziran)'ine ait bir Kayıtta ise, Antalya'ya bağlı İstanos (Korkud-eli) kasabasına tâbî Köseier köyü ahâlisinden iken vefât eden Hasan Ali İsmail bin Abdullah'ın terekesine ait fiyatlar şöyle tesbit edilmiştir⁽¹³²⁾: 2 aded köhne yorgan 50 guruş (1 adedi 25 guruş), 2 aded köhne döşek 20 guruş (1 adedi 10 guruş), 2 aded köhne çui 36 guruş (1 adedi 18 guruş), tencere 30 guruş, tas 10 guruş, kilim 40 guruş, ibrik 20 guruş, araba 400 guruş.

Bunlardan başka *dördüncü çeşit fiyat* tesbitini Antalya'yla çeşitli beledelerden gelip orada ölen kimselerin müzayede ile satılan mallarına ait kayıtlardan tesbit etmekteyiz. Sicil kayıtlarından yaptığımız tesbitlere göre, Antalya limanından giriş yaptıktan sonra ölen kimselerin malları müzâyede ile satılmakta idi.

Ölen kişinin vârisleri gelene kadar emîn-i beytî-mâl ma'rifetiye muhafaza edilen malların gelirinden " resm-i kismet, gümrük mesârifi, kâtibiye, muhızıye, deliâliye, emîn-i beytî-mâl, harc-ı defter, bedestan masrafı ve bazar ağasına v..s. "ait resm ve masraflar⁽¹³³⁾ alındıktan sonra kalan kısım vârislere teslim edilmekte idi.

---

(131) AŞS, XVIII/9b.

(132) AŞS, XVIII/52b.

(133) AŞS, II/12a, III/18b.

Bu tür fiyat kaydına bazı misaller verebiliriz:

Bursa'dan, ticaret yaparak Antalya'ya gelip, orada ölen İskenderiyeli Hamdi'nin kalan mallarının satış fiyatları 1224 rebîu'l-evvel (1809 nisan) kayıtlı belgede şöyle gösterilmiştir: Abdest ibriği 50 aded 350 guruş (tanesi 7 guruş), abdest leğeni 17 aded 1000 guruş, Çorba tası 4 aded 20 guruş (tanesi 5 guruş), bal mumu 12 kıyye 40 guruş (kıyyesi 3,33guruş), entari ve terlik 5 guruş, müstamel kilim 10 guruş, köhne tencere ve sahan 6 guruş, piring kilid 20 guruş, Babuc 186 aded 300 guruş (tanesi 1.61 guruş), filcan zarfı 20 deste 30 guruş (destesi 1.5 guruş) peştemal 2 aded 12 guruş (tanesi 6 guruş) yasdık yüzü 10 guruş, sandık 6 guruş, ibrişim 17 kıyye 330 guruş (kıyyesi 19.41 guruş, mesh babuc 36 guruş⁽¹³⁴⁾).

15 rebîu'l-âhîr 1233 (22 şubat 1818) tarihli bir sicil kaydında: "aslen Mağrib diyarından olup, Antalya'da ticaret ile meşgul iken ölen Hacı Mahmud'un zâhîrde vârisi olmadığından dolayı malı (muhallefâtı), emin-i beytü'l-mâl, Antalya gümrükçüsü Ali Ağa ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'ile, insanlar arasında müzâyede (beyne'n-nâs bi'l-müzâyede) ile satılarak" sicile şöylece kaydedilmiştir: Müstağmel yorgan 5 guruş 5 para, müstağmel kilim 3 guruş 5 para, müstağmel ihram 11 guruş, sofrâ altı 3 guruş 35 para, müstağmel halı 16 guruş 30 para, müstağmel sarık 5 guruş 25 para, müstağmel entari 20 guruş 25 para, müstağmel şaivar 7 guruş 20 para, Sakız kârı kuşak 22 guruş 30 para, şaivar 81 guruş, müstağmel kebe 12 guruş, hi'at 22 guruş 20 para, kuşak 13 guruş, sarık 10 guruş 5 para, filcan 12 guruş 17 para tabanca çift 80 guruş, def'a tabanca çift 110 guruş, kılınç 96 guruş, tüfenk 93 guruş⁽¹³⁵⁾.

1250 (1834 - 1835) senesine ait sicil kaydında, hacdan döner iken ölen Kütahyalı el-Hac Hafız Süleyman'ın tereke kaydında fiyatlar şöyle tesbit edil-

---

(134) AŞS, I/12a.

(135) AŞS, III/18b.

miştir⁽¹³⁶⁾. 3 şal 45 guruş (1 şal 15 guruş), yorgan yüzü 20 guruş, 4 bohca 20 guruş (1 bohça 5 guruş), sarık 15 guruş, yağmurluk 40 guruş, müstağmel şalvar 15 guruş, 5 deste tesbih 25 guruş, 2 kıyye kahve 30 guruş (1 kıyye kahve 15 guruş), tencere ve kapak 10 guruş, tuzluk 1 guruş, saat 30 guruş.

Beşinci fiyat çeşidi ni ise, yine yarı resmî durumdaki, mütesellim veya mutasarrıf sarayı, konakları veya çeşitli ihtiyaçlar için resmî görevlilerce satın alınan eşyaların, sicillerdeki mesârif-i sancak kayıtları arasından tesbit etmekteyiz: Meselâ, 1229 - 1230 (1813-1815) senesinde bir çalar saatin fiyatı 30 guruşdur⁽¹³⁷⁾.

1230 (1814- 1815) senesinde; 12 adet Kıbrıs kârî yasdık 32 guruş (1 adedi 2.66 guruşdur), 500 kıyye yün 250 guruş (1 kıyye yün 0,5 guruş), 230 aded Çirkino-ba hasırı 230 guruş (1 adedi 1 guruş), 450 aded Mısır hasırı 157,5 guruş (1 aded 0.35 guruş)'dur⁽¹³⁸⁾.

Altıncı fiyat çeşidi ise, resmî işçi fiyatları olarak karşımıza çıkıyor.

1232 (1816 - 1817) senesinde gönderilen bir emir kaydında, "Antalya'da yapılacak tamir için lâzım gelen amele, neccar ve duvarcılarının beherine "fiyat-ı mîriye üzere", amele yevmiyeleri otuzar para, neccar (marangoz) yevmiyeleri altmışar para ve duvarcı yevmiyeleri ise altmışar para" olduğu ifade edilmiştir⁽¹³⁹⁾.

---

(136) AŞS, V/21a.

(137) AŞS, II/2b.

(138) AŞS, II/3b.

(139) AŞS, II/5b.

III. BÖLÜM

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANTALYA'DA İÇTİMAÎ HAYAT

1. HALKIN UMUMİ DAĞILIMI

a. Müslümanlar

Antalya Sancağı'nın aslı unsurunu teşkil eden Müslüman-Türk insanını, içtimai hayat içerisinde incelerken çeşitli gruplar halinde ele almak mümkündür.

Şer'iyye sicillerindeki kayıtlar itibariyle değerlendirecek, ilk sırayı ziraat ve hayvancılıkla uğraşan zümre teşkil etmektedir. Antalya sancağından yapılan zahire mübâya'asının⁽¹⁾ miktarı göz önüne alınırsa sancakdaki, hayatını çiftçilikle devam ettiren insanların genel dağılımı hakkında tahmini bir fikir verebilir. Sicil kayıtlarının belirttiğine göre, XIX. yüzyılın başlarında düşük olan zahire üretiminin, yüzyılın ortalarına doğru artış göstermesi, geçimini ziraatten temin edenlerin yüzyıl başlarında sıkıntıda olduğunu ifade etmektedir.

Ziraatle meşgul olanlar, aynı zamanda hayvancılıkta yapmaktadırlar. Sancakdan sık sık deve⁽²⁾ ve davar mübâya'ası yapılması, agnâm vergisi⁽³⁾ alınması ve

---

(1) AŞS, I/10b, 14b, 16a, 18b, 39b; III/16b, 21a; III/36a, V/26a, 35b; VI/68b.

(2) AŞS, I/16b, 20b.

(3) AŞS, I/6a.

halkın bu konuda düştüğü çeşitli sıkıntılar müslümanların çiftçilik yanında, hayvancılık da yaptığını bize açık bir şekilde göstermektedir.

Zahire üretiminde olduğu gibi, XIX. yüzyılın başlarında az olan koyun ve keçi miktarı, yüzyılın ortalarına doğru artış göstermiştir. Bu durum, fakir bir hale düşmüş olan hayvan üreticisinin durumunun gittikçe düzeldiğini göstermektedir.

Burada, XIX. yüzyılın başlarında vukû buian bir olay sebebiyle, halkın sıkıntılarına, çaresizliğine, fakirliğine bir misâl vermek isteriz:

Bir arşiv belgesinden, 1227-1229 (1812-1814) senelerinde, Tekelioğlu mak-tui İbrahim'in halka zulm ve tecavüz etmesi sebebiyle, halkın koyun ve keçisinin kalmadığı ve fakirleştiği, bu sebeple de "agnâm bedeliyesi"ni dahi ödeyemeyecek duruma geldiğini tesbit etmekteyiz⁽⁴⁾. Antalya kazalarında 1227-1228 (1812-1813) senelerinde 2000 baş koyun ve keçi bulunduğuna bakılırsa, bu tarihlerde fakirliğin kol gezdiği anlaşılabilir. Bunun üzerine bir de zulüm eklenince, durumun daha da acı olacağı âşikârdır.

Bundan sonraki zümreyi ise, esnaf grup teşkil etmektedir. Müslüman esnafı demirci⁽⁵⁾, heivacı⁽⁶⁾, börekci⁽⁷⁾, ekmekçi⁽⁸⁾, saraç⁽⁹⁾, tabak⁽¹⁰⁾ v.s. gibi çeşitli

---

(4) AŞS, II/6a.

(5) AŞS, II/31a.

(6) AŞS, II/30b.

(7) AŞS, II/30b.

(8) AŞS, II/30b.

(9) AŞS, II/30b.

(10) AŞS, II/18a.

dallar yanında, "yağ-hane⁽¹¹⁾" gibi küçük sanayi sahalarında da çalışmakta idi.

Diğer zümreyi ise, şehir yönetimindeki görevliler teşkil etmektedir. Bunları genel olarak mutasarrıf, mütesellim veya muhassıl, a'yân-ı vilâyet, şehir kethüdası, emîn-i beytî-mâl, cebeci başı, kale dizdarı, kale kethüdası, kale erleri veya kale müdürü, kadı, nâib ve diğer mahkeme görevlileri ile, imam, müezzîn, müderris, kütübhânci ve vakıf görevlileri v.s. gibi çeşitli mevkîlerde bulunan kimselerdir. Bu zümre, diğer iki gruptan farklı olarak idâreci durumda olması sebebiyle, düzenli bir gelire ve daha rahat bir hayata sahip idi.

Gayr-i müslimleri de aralarında barındıran ve herhangi bir farklılık gözetmeyen Müslüman Türk halkının, bazen de zimmlerden dolayı zarara uğradığı görülmektedir. Meselâ, Antalya'daki reâyâlara ve ekmekçilere un satışı yapan Tuturuş adındaki bir yahudi tacirin köylere sattığı un acı çıkmıştır⁽¹²⁾. Bu durum, müslüman halk arasında her türlü imkâna sahip olan zimmlilerin ticarî ahlâkını ve müslümanlara verdikleri zarar ve zulmü göstermesi bakımından önemlidir.

b. Gayr-i Müslimler

Osmanlı toplum hayatında olduğu üzere, Antalya şehir hayatında da, Müslüman-Türk unsuru yanında, bir de azınlık durumundaki gayr-i müslim tebaayı görmekteyiz. Devlet içerisinde buldukları her yerde olduğu gibi Antalya sancağında da ticarî faaliyetlerde bulunuyorlar ve bazı idâri kararların alınmasında rey hakları olması dolayısıyla etkili oluyorlardı.

---

(11) AŞS, I/31a.

(12) AŞS, I/33b.

Antalya sancağında yaşayan gayr-i müslimler, ticarî hayatta Müslüman-Türk esnaf ile birlikte görmekteyiz. Tabii olarak bu durum onları içtimai hayatta da yan yana getirmektedir.

Zımmîler, müslümana uygulanandan daha farklı bir muâmeleye tabii tutulmazlardı. Halledilmesi gereken meseleleri hüccet-i şer'a uygun olarak halledilir ve şer'iyye siciline kaydedilirdi.

Müslümanlarla aralarında olan meselelerde olduğu gibi, kendi aralarındaki andlaşmazlıklarda da müslüman mahkemesine mürâcaat ederek sulha kavuşurlardı. 27 rebîü'l -evvel 1232 (14 şubat 1817) tarihli bir begede, zımmîler arasında vukû bulan bir alacak meselesinin halledilerek şer'iyye siciline kaydedildiği belirtilmektedir⁽¹³⁾.

Gayr-i müslimlerin, bir çok konuda olduğu gibi verâset meselelerinde de imdâdlarına müslüman mahkemeleri yetişmiştir⁽¹⁴⁾. 1224 (1809-1810) senesinde ölen bir zımmînin, kalan evi satılarak, vergi alındıktan sonra vârisleri arasında pay edilerek sicilde kayda geçirilmiştir⁽¹⁵⁾.

Müslüman-Türk'ün söz sahibi olduğu yerde, zımmîler de aynı hakka sahip idi, Meselâ, Antalya'daki esnaf grupları arasında zımmîlere de rastlanmaktadır: Hab-bazân (ekmekçi) esnafı arasında Anaştâş adında bir zımmînin bulunduğunu ve narh komisyonunda görevli olduğunu sicildeki karar kaydından öğrenmekteyiz⁽¹⁶⁾.

---

(13) AŞS, II/2a.

(14) AŞS, II/5a.

(15) AŞS, II/12a.

(16) AŞS, II/1b.

Bundan başka, zimmîlerin "sarraf" olarak da görev yaptıklarını tesbit etmekteyiz. Meselâ, Tekeli oğullarının sarrafları Zanâyî oğlu Dimitri ve karındaşı Kerobi zimmîlerdir. Maktul İbrahim'in sarrafı ise Bolgor zimmî adında birisidir⁽¹⁷⁾.

Gayr-i müslimleri, ticarî konularda da birinci el olarak görüyoruz. Ancak, "Antalya'da reâyâlara ve ekmekçilere un dağıtımı yapan yahûdi tacir Tuturuş'un köylere sattığı unun acı çıkması⁽¹⁸⁾" çok dikkat çekicidir ve bazı zimmîlerin elde ettikleri imtiyazları ne şekilde kullandıklarını göstermesi bakımından da önemlidir.

Gayr-i müslimler, din hürriyetine sahip olarak yaşamaktaydılar. Onlar kendi dinî liderleri tarafından idâre edilmiş ve dinî liderlerinin kontrolü altında bulunmuşlardır. 15 rebü'l- evvel 1243 (6 ekim 1827) tarihli bir berât-ı

şerif kaydında, "Antalya ve İsbarta metropolitliğine Sevâîi adında bir râhibin görevlendirildiği, ona karşı papaz ve keşişlerin muhalif davranmaması gerektiği ve her şeyleriyle metropolidin ilgileneceği" belirtilmektedir⁽¹⁹⁾.

1264 (1847-1848) senesinde yine Hamid, Teke ve Alâîye sancakları, İsbarta metropolitliğine bağlıdır ve metropolit ise Yerasimo'dur⁽²⁰⁾.

Gayr-i müslimler, Antalya sancağında, dolayısıyla Osmanlı Devleti bünyesinde her sahada huzur ve güven içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

---

(17) AŞS, II/26a.

(18) AŞS, II/33b-34a.

(19) AŞS, III/45b.

(20) *Salnâme sene 1264*, s. 90.

Reâfânın, bir nevî, kendilerini himâyeye mukâbil olan⁽²¹⁾ cizye şer'aları, a'îâ, evsât ve ednâ hesâbiyle istihkaklarına göre verildiğinden⁽²²⁾ faziadan herhangi bir vergiye muhatap olmadıklarından iktisadî sıkıntıları görülmemiştir. Adîf konularda da , haksızlığa uğratılarak ezilme veya Müslüman unsurdan tecrid edilerek içtimaî-iktisadî hasara uğratılmamışlardır. Onlar, aynı mahallelerde olabildiği gibi, Müslüman mahallelerdede, her yönden huzur içerisinde ve Müslümanlarla içiçe yaşamışlardır.

2. UMUMÎ NÜFUS DURUMU

XIX. yüzyılın ilk yarısında, Antalya Sancağının nüfusunu tesbit ederken, şer'iyye sicillerinde kayıtlı olan " *avârız ve müstül hâneleri* " nden istifade etmemiz gerekir. Ancak " *avârız ve nüzül hâneleri* " nin her birinin kaç " *gerçek hâne* " olduğunu tesbit etmek mümkün görünmemektedir. Antalya sancağı hakkında yapılmış olan araştırmalarda da, bu konu ile ilgili olarak fazla bir çalışma yoktur. Yalnız , Nejat göyünç, Antalya'ya bağlı bazı köylerin " *gerçek hâne* " üzerinden nüfusunu tesbit etmeye çalışmıştır⁽²³⁾.

Seyahatnâmelerde ise, yalnız Antalya şehrinin tahmini nüfusu verilmiştir. F. Beaufort, şehrin nüfusunun XIX. yüzyılın başlarında 8.000 civarında tahmin etmektedir.⁽²⁴⁾

II. Mahmud zamanında, 1831'de, yalnız erkek nüfusu ihtiva eden bir nüfus sayımı yapılmış ve çıkarılan tahmini sonuca göre, Anadolu'da 9-10 milyon kişi yaşa-

---

(21) Boris Christoff Nedkoff, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş Vergisi)*, A.g.d., s. 621.

(22) AŞS, VI/88b.

(23) N.Göyünç, " *Hâne* " deyimi hakkında, *İÜFTD*, 32 (1979), s. 335-336.

(24) F.Beaufort, *Karamania*, s. 123.

maktadır⁽²⁵⁾. Bu sırada Antalya'nın nüfusunu, ch. Texier 15.000-25.000 olarak tahmin eder⁽²⁶⁾. 1840 senesinde ise, Antalya şehrinin nüfusu 18.000 civarında tahmin edilmektedir⁽²⁷⁾.

Şer'iyye sicillerinden yaptığımız tesbitlerde, Antalya sancağının 1234 (1818-1819)⁽²⁸⁾, 1236 (1820-1821)⁽²⁹⁾ 1237(1821-1822)⁽³⁰⁾, 1241 (1825-1826)⁽³¹⁾, 1246(1830-1831)⁽³²⁾, 1250(1834-1835)⁽³³⁾ senelerine aid " avâriz ve nüzûli hâne " sayıları, her seferinde 938 aded olarak gösterilmiştir. Belgelerde, Antalya şehrinin 432 aded " avâriz ve nüzûli hânesi " ne sahip olduğu belirtilmiştir⁽³⁴⁾.

Bir avâriz hânesi içinde, beldeye göre bazen 5, bazen 10, bazen de 15 hakiki

---

(25) Selçuk Trak, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımı DTCPD, II/3 (1944), s. 465.

(26) Ch. Texier, Küçük Asya, İstanbul, 1340, III, s. 262.

(27) Y.Öztuna, BTT, XII, 49 [J.J. Hellert'in Hammer'in 18 cildine zeyl olarak hazırladığı Atlas de L'Empire Ottoman'ından (Paris, 1844)].

(28) AŞS, III/2b-3a.

(29) AŞS, III/53a-b.

(30) AŞS, III/73a-b.

(31) AŞS, III/14a.

(32) AŞS, IV/5b.

(33) AŞS, VI/4b.

(34) AŞS, III/2b-3a, 4b.

hâne olabildiği gibi⁽³⁵⁾, bir hakiki hânenin kat sayısının ortalama 5 civarında⁽³⁶⁾ kabul edilmesine rağmen, sicillerde; Antalya sancağında bir avârız hânesi içerisinde kaç hakiki hâne bulunduğu ve bir hakiki hânenin kat sayısının kaç olduğuna dair bir kayıt bulunmaması, alacağımız her türlü rakamın hayali olacağı fikrini doğuracaktır. Bundan dolayı burada, tahmini rakamlar üzerinde durmak yerine, 1831 senesinde yapılan sayımda tesbit edilen müslüman erkek sayısını vereceğiz⁽³⁷⁾.

---

(35) Ö.L.Barkan, "Avârız", İA, II, 15; Ö. Ergenç Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler, Belleten, LIII/203, (1988), s. 681.

(36) N. Göyünç, "Hane" deyimi hakkında, s. 335-346.

(37) Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831 (T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü), Ankara, 1943, s. 122.

Teke sancağında vaki Antaiya ve tevâbif kazalarında gayr ez-reâyâ mevcut olan eh-i İslâm'ın mikdarı

	Nüfus	Topçu ve Müstahfaz	Yekün
Nefs-i derunu Antaiya	2158	171	2329 mim 550 2879
Şehre tâbî kura (26)	1412	551	1963
Nahiye-i İstanos	3791	1242	5033
Kaza-i Eimalı	3661	1074	4735
Kaza-i Kaş	2322	611	2933
Kaza-i Kaikan	1198	474	1672
Kaza-i Finike	1001	306	1307
Kaza-i İğdir me'a Kardıc	1517	376	1893
Kaza-i Serik me'a Beşkonak			
ve nahiye-i Karaveliler me'a Has	1578	532	2110
Kaza-i Bucak me'a Germeğe	1281	443	1724
Kaza-i Kızılkaya	737	205	942
Üç beş seneden beri çeşitli kazalardan Antaiya'ya gelip yerleşen nüfus	-	-	439
Mora cânibinden hicret ederek livâ-i mezkûra yerleşen nüfus (ekserisi sekban)	-	-	522
Livâ-i mezkûr dahilinde mevcut aşîret ve yörükân nüfus	-	-	7148
Livâ-i mezkûr kazaların tahtacı ve abdal tâbir eyledikleri kıptî nüfus	-	-	539
Antaiya ve tevâbif kazalarında gayr ez-reâyâ mevcut olan eh-i İslâm'ın mikdarı	-	-	35839

İncelediğimiz dönemde, Antalya sancağının nüfusu hakkında bir fikir edinebilmek için sicillerde cizye evrâkı sayıları verilen gayr-i müslimleri de dikkate almak gerekir.

Antalya sancağında bulunan gayr-i müslimler 1224 muharrem (1809 şubat)'inde 55 a'îâ, 390 evsât, 60 ednâ olmak üzere toplam 505 cizye evrâkına⁽³⁸⁾, 1227 (1812) senesinde 55 a'îâ, 390 evsât, 60 ednâ olmak üzere toplam 505 cizye evrâkına⁽³⁹⁾, 1243 (1827-1828) senesinde 250 a'îâ, 1100 evsât, 100 ednâ olmak üzere toplam 1450 cizye evrâkına⁽⁴⁰⁾, 1251 (1835-1836) senesinde ise 32 a'îâ, 559 evsât, 353 ednâ olmak üzere 944 cizye evrâkına⁽⁴¹⁾ sahip idiler.

1251 (1835-1836) senesinde, cizye evrâkının Antalya sancağına dağılımı şöyle idi:

	A'îâ	Evsât	Ednâ	
Antalya:	31	468	322	
Eimâli:	-	84	24	
Kalkana:	-	6	-	
Kaş:	1	1	3	
Finike:	-	-	4	
Toplam	32	559	353	= 944

(38) AŞS, I/11a.

(39) AŞS, I/11a.

(40) AŞS, III/38b.

(41) AŞS, VI/43a.

Antalya sancağının toplam cizye evrâkı sayısı 1243 (1827-1828) senesinde 140 aded iken, 1251 (1835-1836) senesinde cizye evrâkı sayısının 944 adede inmesi hususuna göç, ölüm v. s. gibi bazı sebepler göstermek mümkün ise de, arşiv belgelerinde önemli bir sebebe daha rastlamaktayız ki; o da, gayr-i müslîm iken İslâm ile müşerref olanların bulunmasıdır. İslâm dinini seçenler huzûr-ı şer'a gelerek " *dîn-i Muhammedîyi kabul ile müşerref* " olmak istediklerini belirterek, aldıkları müslüman ismini sicile tescil ettirmektedirler.

13 ramazan 1245 (8 mart 1830) tarihli bir arşiv belgesinde şöyle bir kayda rastlamaktayız: Antalya'daki Rum tâifesinden Sayrân veledi Yorgi nâm nasrânî, huzûr-ı şer'a gelüb dîn-i bâtıdan nâdim olduğunu ifade etmiş ve dîn-i Muhammedîyi kabul ile müşerref olarak Zühre İsmail adını almış ve çeribaşı hacı İbrahim Ağa menziline irsal olunmuştur⁽⁴²⁾.

İncelediğimiz dönemde, Antalya çevresinde zimmîlerin üç mahallede yaşadıklarını görmekteyiz. Bunlar, yalnız birer avâz hânesinin bulunduğu " *Mahalle-i perakende-i zimmîyân* " " *Mahalle-i perakende-i zimmîyân makbûle*", " *çit zimmî* " adındaki mahallelerdir. Avâz-hâne sayıları verilen mahalleler içerisinde açık bir şekilde zimmîlerin oturduğu ifade edilen başka bir yer yoktur.

3. VAKIFLAR

Vakıf; menfaati ibâdullahâ âid olur vecihle (aid olmak üzere) bir ayn'ı Cenâb-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere, temlik ve temellükden mahbus ve memnu' kılmaktır⁽⁴³⁾.

---

(42) AŞS, II/63b.

(43) Ömer Hilmi Efendi, *İthafu'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf*, Ankara, 1933, s. 13; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara, 1966, s. 54.

Vakfedilen şeyin aslı (rakabe), Allah'ın kullarına (ibâduallahâ) aid olmayıp , ya Allah'ın veya vakfeden kişinin mülkünde olmak üzere müebbeden mahbus bulunacaktır. Vakıf geliri tek bir şahsa bırakılamaz, topluma aiddir. Vakfın gâyesi, Allah'ın hoşnudiğini kazanma ve bütün insanlığa hizmettir.

Toplumun vakıflardan yararlanması; hastahane, cami, medrese ayn'iyie intifâ olunanlardan "*bizzat* ", bu hayır kurumlarının yaşaması için gerekli olan gelirden yararlanması ise "*dolayısıyla* "dir.

Vakfedilen şey alınıp satılamaz, bağışlanamaz ve miras olunamaz, muayyen süreler için vakıf yapılamaz⁽⁴⁴⁾.

Cemiyetin ihtiyaçlarını teşkil eden dîni, hayrî veya içtimai bir gayeye mâtuf, Allah'a yakın oima niyetiyle tesis edilen vakıf müessesesi, Türk- İslâm dünyasının iktisadi, içtimai dîni ve hatta siyasi hayatında son derece ehemmiyetli bir rol oynamıştır⁽⁴⁵⁾.

Osmanlı Devleti tarihine bakıldığında, bugünkü devlet anlayışına göre kamu hizmetleri niteliği taşıyan bir çok içtimai vazifenin vakıflar yoluyla ifâ edildiği görülmür. Gerçekten yollar, köprüler yapımı ve sulama çalışmaları gibi amme işleri, hastahaneler yapımı ve fakirlere yardım gibi sosyal yardımlaşma faaliyetleri; eğitici ve öğretici kadronun ücretlerini, talebelerin bakımını, medreseler ve kütüphaneler yapı-

---

(44) Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara, 1983, s. 28-29.

(45) Bahâeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara, 1985, s. 134.

minı teminat altına almaya yönelik kültür işleri; camiler inşası gibi din hizmetleri Osmanlı Devleti'nde vakıflar yoluyla idâre ediliyordu⁽⁴⁶⁾.

Tanzimattan sonraki gelişmeler içerisinde, çeşitli sınıstimaleri önlemek ve daha iyi hizmet vermelerini sağlamak için vakıfların da bir sisteme oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir.

20 rebü'l-âhir 1265 (15 Mart 1849) tarihli bir ferman sùretinde; "vakıfların ekserisinin mütevellîlerinin, fazla hâsûlâtı yiyerek hayrâtlarının imârına bakmadığından harâb ve mu'attal olmakda ve hademe-i seyyidîn hizmetlerini edâ etmeyerek terk eyilemekte olduğundan ve bu keyfiyetin şerâit-i evkâfa mugâyir ve münâff olduğundan her bir tarafa *evkâf müdürü* mâmiyle me'mûr ta'yîn ve irsâl olduğundan, Alâiye, Teke ve Hamid sancakları vakıflarının da, Konya evkâf müdürlüğinden ayrılarak, üzerlerine Mehmed Ferhad Efendi'nin müdür ta'yin edildiği" belirtilmiştir.

Aynı fermân sùretinde; " Konya vilâyeti vakıflarının idâresinin ise Halil adında bir şahsa verildiği " ifade edilmiştir⁽⁴⁷⁾.

Bundan böyle evkâf müdürlüğü" vazifesi kesintisiz devam etmiştir⁽⁴⁸⁾.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya şehrinde bulunan vakıfları mâhiyetleri itibariyle şöyle tasnif edebiliriz:

---

(46) Bahaeddin Yediyıldız, *Müesseseler-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi*, *Vakıflar Derg.* Ankara, 1982, XV, s. 24.

(47) AŞS, VII/4a.

(48) 1299 (1881-1882) senesinde Antalya sancağı evkâf müdürü Şevket Beğ'dir. *Salnâme-i Konya sene 1299*, s. 131.

a- Hayri veya Şer'î Vakıf

Hayrî vakıf, kurucusunun, mülklerinden bir kaçını vakıf haline getirdikten sonra, onlardan gelen gelirlerin, ya bizzat kendisi tarafından veya başkaları tarafından tesis edilmiş kamu kuruluşlarına tahsis ettiği vakıftır; öyle ki böyle bir vakfın kurucusu, kurduğu vakıftan, çoğunlukla ilâhî lûtf ve bazen de şöhret ve sosyal nüfuz dışında hiç bir maddî menfaat beklememektedir. Bundan böyle, vâkıf ile vakıf kuruluşları ve bunların yine vakıf haline getirilmiş gelir kaynakları arasında hiçbir münâsebet sözkonusu olmamaktadır⁽⁴⁹⁾.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya şehrinde bulunan, sicillerden tesbit ettiğimiz vakıflar umumiyetle " hayrî vakıf"lardır. Bunların çoğu gelirlerini camilere bırakmışlardır. Ayrıca, gelirlerinin dergâh-ı şerife ve eğitim-öğretime şart koşanlar'da vardır. Bu özellikleri taşıyan vakıfları şöyle sıralayabiliriz.

1- Yıkık minare vakfı⁽⁵⁰⁾.

2- İskender camii vakfı⁽⁵¹⁾.

3- Ak mescid vakfı⁽⁵²⁾.

4- Zincir kıran Hüseyin Efendi hazretlerinin dergâh-ı şerifinde meşrû olan atıka ve cedîde vakıfları⁽⁵³⁾.

---

(49) B.Yediyıldız, TTVM, A.g.d, s. 28.

(50) AŞS, I/30b.

(51) AŞS, I/30b.

(52) AŞS, I/31a.

(53) AŞS, I/2a.

- 5- Aii Fahreddin'ii Hacı Mehmed vakfı⁽⁵⁴⁾.
- 6- Antalya ahâlisinden Naci oğlu Hacı Mustafa vakfı⁽⁵⁵⁾.
- 7- Toyranlı müderris vakfı⁽⁵⁶⁾.
- 8- Şehirli zâde vakfı⁽⁵⁷⁾.
- 9- Bali Beğ vakfı⁽⁵⁸⁾.
- 10- Köseler köyünden Salih Şeyh Sinan vakfı⁽⁵⁹⁾.
- 11- İbrahim bin Ebubekir ve Âdem Efendi bin Atâullah vakfı⁽⁶⁰⁾.
- 12- Adem Efendi vakfı⁽⁶¹⁾.
- 13- Abdulliah Hafız vakfı⁽⁶²⁾.

---

(54) AŞS, I/32a.

(55) AŞS, I/32a.

(56) AŞS, I/30b.

(57) AŞS, I/30b.

(58) AŞS, I/31a.

(59) AŞS, III/16a.

(60) AŞS, I/31a.

(61) AŞS, I/2a.

(62) AŞS, I/2a.

14. Murad Paşa vakfı⁽⁶³⁾.

15- Hoca Nebî vakfı⁽⁶⁴⁾.

b- Avâız Vakıf

Geliri bir köy veya mahalle sâkinlerinin ihtiyaclarına sarf edilmek üzere tesis edilmiş vakıflardır. Bazı köy, mahalle ve esnaf teşekküllerinde hastalık dolayısıyla iş, güç ve kazançdan âciz kalanların giydirilip, yedirilip, içirilmesine, tedavilerinin sağlanmasına, sermaye bulamayanlara sermaye verilmesine, fakirlerden ölenlerin donatım ve kefenlenmesine, borcunu ödeyememekten mahrum olanların borçlarının ödenmesine, fakir olanların cihazına (çeyiz), köy ve mahallenin yol, kaldırım, kuyu, su yolları v. s . gibi yerlerin tamirlerine sarfolunmak üzere tesis olunan vakıflar bu kabilindedir. Bu gibi vakıflar, bir hayır sahibi tarafından tesis olunduğu gibi, mahalle veya köyün zenginlerinden, esnaftan para toplanmak sûretiyle vergilerin ödenmesi için bugünkü yardım sandığı şeklinde kurulmuş da vardır⁽⁶⁵⁾.

Sicillerden yaptığımız tesbitlere göre, XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya şehrinde yalnız iki adet " avâız " türü vakıf görülmektedir.

Bunlar "Yüksek mahalle vakfı⁽⁶⁶⁾" ve "Makbul Ağa mahalle vakfı" dir⁽⁶⁷⁾. Sicillerde; isimlerinden başka, vâkıfları ve şartları hakkında her hangi bir kayda rast-

---

(63) AŞS, II/11a.

(64) AŞS, II/24b.

(65) Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, s. 85-86.

(66) AŞS, II/31a.

(67) AŞS, II/31a.

layamadığımız bu iki vakfın, mahiyetleri itibariyle "avâriz vakıf"larından olduğu kanaatindeyiz.

c- Yarı- Ailevi Vakıf

Bu tür vakıflarda, vâkıf kurmuş olduğu hastahane, tekke, mektep çeşme v. s. gibi kamu müesseselerinin, muhtelif masraflarının ve oralarda çalışan personelin ücretlerinin karşılanması için mülklerinden bir kısmını vakf eder. Vakfın idaresi kurucusuna ve sülâlesine ait olur. Gelir fazlası ise, umûmiyetle vâkıfın ailesi fertleri arasında pay edilir. Diğer görevler de, yakınları arasında dağıtılır.

Bu tür vakıflarda, vâkıf ve ailesi sağlam ve sürekli bir gelir elde etmiş olur. Diğer taraftan ise bizzat kendisinin kurmuş olduğu müesseselerde, kendi şahsı ve ailesinin bazı üyeleriyle haika büyük hizmette bulunuyordu⁽⁶⁸⁾.

Antalya şehrinde, XIX. yüzyılın ilk yarısında, bu tür vakıflardan yalnız bir adet görüyoruz. Bu vakıf, Teke sancağı mütesellimi el-hac Mehmed Ağa bin el- Hac Osman ağanın kurduğu vakıftır⁽⁶⁹⁾.

Mütesellim Mehmed Ağa, 1225 (1810) tarihli vakfiye kaydında; " mütevellifinin, ölene kadar kendisi, öldükten sonrada ailesinden kişilerin olmasını" şart koşturmuştur.

Vakfiyede, yevmi olarak hatib için 5 akçe, imam için 5 akçe, müezzin için 3 akçe, kayyum için 3 akçe, kütüphaneci için 3 akçe, muallim-i sibyan için 5 akçe, müderris için 20 akçe, mekke-i mükerrreme için senelik 3600 akçe, mütevellif için aylık 80 akçe tahsis edilmiştir.

---

(68) B.Yediyıldız, TTVM, A.g.d., s. 29.

(69) AŞS, I/29b-31b.

Görülüyor ki, bu tür vakıflar hem halka, hem de vâkıf ve ailesine fayda sağlamaktadır.

ç- Zapt Etmek Süretiyle Hayri veya Şer'i Vakıf

Herhangi bir kişinin, mallarının devlet tarafından zapt edilerek vakıf haline getirilmesidir. Bu kişiler umû-miyetle devlet erkânından kişiler olmaktadır. Görevleri esnasında gayr-i meşru yollarla biriktirdikleri servetleri, sonunda devlet tarafından zaptedilerek, bir " *vakf-ı matlûbe-i tâhire* "de toplanılmaktadır.

Burada şahsın veya vârislerinin rızalarının aranması söz konusu değildir.

Müşahhas bir misal verelim: 1227 (1812) senesinde Teke sancağı mütesellimi Mehmed'in ölümü üzerine, Teke sancağına mübâşir tayin edilen İsmail Ağa'dan "acele olarak Antalya'ya varması ve hatt-ı hümayûn-ı şâhâne üzere müteveffâ-yı mûmâ ileyhin, Antalya ve havâlisinde ne kadar mâl ve mülkü var ise, cânib-i mirîçün zaptedilerek, deftere kaydedilmesi ve bir *vakf-ı matlûbe-i tahire*de toplanması " istenmiştir.

Bu şekilde hareket edilmesinin sebebi ise, " Hacı Mehmed'in uzun müddetden beri mütesellim olması hasebiyle, Teke sancağının ekser mahalli idâresinde ve uhdesinde bulunduğundan servet sahibi zenginler arasına girdiği ve uzun süredir emvâl ve emlâk biriktirdiğinin bilindiği⁽⁷⁰⁾ şeklinde ifade edilmiştir.

Bundan anlaşıldığına göre, mütesellim Mehmet, yetkisini kötüye kullanarak, gayr-i meşrû yoldan servet sahibi olmuştur. Ancak bu durumun farkında olan Devlet, neticede bu serveti zapt etmek süretiyle ve vakıf yoluyla gerçek sahiplerine iâde etmiştir.

---

(70) AŞS, II/19a.

•
SONUÇ

Antalya'nın idarî, iktisadî, içtimaf tarini hakkında, çalıştığımız döneme ait şer'iyye sicillerinin değeriendirilmesi sûretiyle ortaya konan bu araştırmadan şu sonuçlar çıkarılabilir.

Türk toplumunun hayat ve geçim tarzı, ticarî ve kültürel hayatı ile her bölgenin mahalli olaylarının tesbitinde şer'iyye sicillerinin zarûriyeti gözden uzak tutulamaz.

Bu arşiv beigelерinin ışığında, çalıştığımız dönem Antalya'sının mahalleleri, köyleri, nâhiye ve kazaları tesbit edilmiş, şehirdeki görevlilerin genel durumları ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bir mütesellimin idarî vazifesi yanında, kazâ vazîfeyi de ifâ etmek gibi, diğer mütesellimlerden farkı ortaya konmuştur.

Mütesellim vekilliği, kal'a mühimmat müdürlüğü gibi yeni inđas edilmiş vazîfeleer ve bunların yetkileri tesbit edilmiştir. Bu tür uygulamalar, Antalya'nın idarî teşkilatında doğabilecek boşlukların önlenebilmesi için gayret sarfedildiğini göstermektedir.

Meyvecilik, çiftçilik, hayvancılık ve ticaretle uğraşan Antalya halkı, XIX. yüzyılın başlarında çok az olan üretimi, yüzyılın ortalarına doğru büyük bir hızla artırmıştır. Mübâya'a kayıtları ve tahsil olunan vergiler de bu artışı anlatması bakımından önemlidir.

Önceki yüzyıllarda, meblağı milyon akçeyi geçen ve önemli bir gümrük olan *Antalya emtia gümrüğü*, incelediğimiz dönemde önemini kaybetmiş görünmektedir.

Devletin her yerinde ve önceki yüzyıllarda olduğu gibi, XIX. yüzyılın ilk yarısında da, Antalya'daki müslüman ve az bir nüfusa sahip gayr-i müsîm halkı hayatın her safhasında iç içe görmekteyiz. Aynı mahallelerde oturan, aynı meslek dallarında çalışan bu insanların aralarında ciddi hiç bir mesele çıkmadığı ve herhangi bir problemleri olduğu zaman aynı yere mürâcaat ettikleri görülmektedir.

Sonuç olarak Antalya üzerine, şer'iyye sicilleri kaynak olarak alınan ilk çalışma olduğunu ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Antalya şehrinin genel yapısı, gelişmesi , yönetimi, iktisadî ve içtimai hayatı hakkında genel bir tabloyu meydana çıkardığımızı söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV VESİKALARI

Antalya Müzesi'nde bulunan, Antalya Şer'iyye Sicilleri:

I numaralı Sicil (1223-1232/1808-1817)

II numaralı Sicil (1233-1241/1817-1826)

III numaralı sicil (1241-1246/1825-1831)

IV numaralı sicil (1241-1249/1825-1834)

V numaralı Sicil (1249-1251/1833-1836)

VI numaralı Sicil (1251-1253/1835-1838)

VII numaralı Sicil (1266-1271/1849-1855)

XVIII numaralı Sicil (1268-1288/1851-1872)

II. KİTABELER

Antaiya kalesi tamir kitâbesi: Antaiya kalesinin, Sultan II. Mahmud tarafından tamir ettirildiğine dair, 1233 (1817-1818) tarihli bu kitâbe, Antaiya Müzesi salonlarında sergilenmektedir.

Bosch, E., Antaiya Bölgesinde Araştırmalar I Antaiya Kitâbeleri, Terc. S. Atian, Beiletten, XI/41, (1947), s.87-125.

Erten, Süleyman Fikri, Antaiya Vilâyeti Tarihi, İstanbul , 1940 (Kitabın bir bölümü; Antaiya'daki Selçuklu eserlerine ait kitâbeleri ihtiva etmektedir).

III. SEYAHATNAMELER VE SALNAMELER

Beaufort Francis. Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and the Remains of Antiquity with plans, views, London, 1817.

İbn-i Batûta, Tuhfetu'n-Nüzzâr fi Garâ'ibi'l-Emsâr ve Acâ'ibu'l-Esfâr Seyahâtnâme-i İbn-i Batûta, müt. , Muhammed Şerif, I, İstanbul, 1333-1335.

Texsier, Charles, Küçük Asya, III , İstanbul 1340.

Salnâme sene 1264, İstanbul, 1264

Salnâme-i Konya sene 1299 , Konya 1299.

Salnâme-i Umûmî, İstanbul 1318.

IV. ARAŞTIRMALAR

Abdurrahman Vefik, Tekâlif Kavâidi, I. Kısım, İstanbul, 1328.

Akbai, Fazıla, 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus, Belleten, XV/60(1951), s. 617-628.

Akgündüz, Ahmet, Şeri'ye sicilleri, I, İstanbul, 1988.

Akgündüz, A.; Yinanç, Refet; Genç, Reşat; Koprıman, Kâzım Yaşar; Çetin, Atilla; güzelbey, C. Cahit, Şeriye sicilleri, II, İstanbul, 1989.

Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul, 1930.

Akdağ, Mustafa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve inkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti, Belleten, XIII/51, (1949) , s. 497-568.

_____ , Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar, DTCFD, XIII/1-2 (1955). s. 27-51.

_____ , Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaf Tarihi, c.I-II, İstanbul, 1974.

Alptekin, Coşkun, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, "Türkiye Selçukluları" c. VIII, İstanbul 1988.

Altındağ, Şinasi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma, DTCFD. c. V (1947), s. 187-197.

Barkan, Ömer Lütfi, "Avârız", İA.II, s.13-19

_____ , Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler II Kolonizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, II. (1942)

_____ , Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler İFM, XI, (1949-50)

_____ , XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri, Belleten, XXXIV/136, (1970), s. 557-607.

Berkî, Ali Himmî, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler, Ankara, 1966

Chan, Claude, La Turquie Pre- Ottomane, İstanbul, 1988.

Çadırcı, Musa, Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme, Belleten, XXXIV/135, (1970), s. 409- 420.

_____ , II. Mahmud Döneminde Mütesevvelik Kurumu, DTCCFD, XXVIII/3-4 , (1970), s. 287-296.

_____ , Tanzimatın İâmî Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839), Belleten L1/201 (1987) s. 1215-1240.

_____ , Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856), Belleten, LII/ 203, (1988), s. 601-626.

_____ , Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876), Belleten, LIII/206, (1989), s. 237-257

Çelebi, Ahmet, et-Tarîhu'l- İslâmî ve'l Haderatü'l- İslâmîyye"den, Doğuştan Günümü-

ze Büyük İslâm Tarihi " Abbasiiler Devri", c. III, İstanbul, 1986.

Çetin, Atilla, Başbakanlık Arşivi Klavuzu, İstanbul, 1979.

Darkot, Besim, " Antalya", İA, I,s.459-462

Demirtaş, Faruk , Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları, DTCFD, VII /2 (1949), s. 321-385.

Ebul'ulâ Mardin "Kadı", İA, VI, s.42-46.

Ergenç, Özer, XVII. Yüzyıl Başlarında Ankara İktisadî tarihine Ait Araştırmalar, Türk İktisat Tarihi Semineri Ankara, 1973.

_____ , Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler, Belleten, LII/203, (1988), s.627-683.

_____ , XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler, Belleten, LII/203, (1988), s. 501-533.

Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul, 1338.

Erten, Süleyman Fikri, Antalya Livası Tarihi, İstanbul, 1339-1340.

_____ , Antalya Vilâyeti Tarihi, İstanbul, 1940.

_____ , Antalya Tarihi, Antalya ,1948.

Faroqni, Suraiya, XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı, VIII. Türk Tarihi Kongresi II. ciltten ayrı Basım , Ankara, 1981, s. 1461-1471.

Fekete, Lajos, Türk Vergi Tahrirleri, çev. S. Karatay, Belleten, XI/42,(1947), s. 299-328.

Göyünç, Nejat, "Hâne" Deyimi Hakkında İÜEFTD, 32, (1979), s. 331-348.

Halaçoğlu, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyasetinde Derbentlerin Yeri, Milli Eğitim ve Kültür, sayı: 6, (1980), s. 95-102.

Heyd, W, Yakın- Doğu Ticaret Tarihi, Terc. E. Z. Karal, Ankara 1975.

Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't- Tevârih, (sad. İ. parmaksızoğlu), c.I Ankara, 1979.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831 Ankara 1943.

_____ , Osmanlı Tarihi, V, Ankara, 1970.

Kazıcı, Ziya, Osmanlılarda Vergi Sistemi, İstanbul, 1977.

Köprülü, Fuat, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara, 1959.

Köylerimiz, (İçişleri Bakanlığı Yayını), Ankara, 1968.

Köymen, M. Altay, Anadolu'nun Türk Yurdu Olmasında Selçuklular'ın Rolü, Milli Kültür Derg. Sayı: 65, (1989), s. 28-35.

Moğol, Hasan , Antaiya Şer'iye Sicilleri, Diyanet Dergisi, 24/2, (1988), s. 79-93.

Mustafa Nuri Paşa, Netâyicü'l- Vukûât, Sad. N. Çağatay, Ankara, 1980, c. I-IV.

Nedkoff, Boris Chrisstoff, Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye, (Başvergisi), çev. Ş. Aitundağ, Belleten, VIII/32 (1944) , s. 599-652.

Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı, İstanbul, 1967.

_____, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, İstanbul, 1987.

Ömer Hilmi Efendi, İthâfu'l- ahiâf fi Ahkâmi'l- Evkâf, Ankara, 1933.

Özdemir, Rifat, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, idarî ve Sosyo- Ekonomik Yapısı) 1785-1840, Ankara, 1986.

Özkaya, Yücel, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Ayânlık İddiaları, DTCFD, XXIV/ 3-4, (1966) s. 195-231.

_____, XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi, DTCFD, XXVIII/ 3-4, (1970), s. 369-390.

_____, Osmanlı İmparatorluğu'nda A'yânlık, Ankara, 1977

_____, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında yerli Ailelerin Ayânlıkları Ele Geçirîşleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu Belirten, XLII/ 168, (1978), s. 667-723.

_____, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara, 1985.

Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul, 1977-1979.

Öztürk, Nazif, Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara, 1983.

Sümer, Faruk, Bozoklu Boylarına Dair, DTCFD, XI/I, (1953), s. 65-103.

_____, Bayındır, Peçenek, Yüreğir'ler, DTCFD, XI/2-4, (1953), s. 317- 344.

_____ , Yiva Boyuna Dair, Türkiyat Mecm. X, s. 151-166.

_____ , Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler, DTCFD, XVII/3-4, (1959), s. 359-456.

_____ , Oğuzlar (Türkmenler) Tarihçesi, Boy Teşkilatı-Destanlar, Ankara, 1967.

_____ , Karakoyunlular, Ankara, 1967.

Taeschner, Fr., "Antalya", Encyclopédie de L'Isiam, Paris, 1960, I, s. 533.

Tabakoğlu, Ahmed, Türk Ticaret Tarihi, İstanbul, 1986.

_____ , Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, İstanbul, 1985.

Tekindağ, Şehabeddin, Teke-eli ve Teke Oğulları, Tarîh Enst. Derg. sayı: 7-8, s. 55-79.

Trak, Seiçuk, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Nüfus Sayımı, DTCFD, II/3, (1944), s. 464-468.

Turan, Osman, Seiçuklu Devri Vakfiyeleri II Mübârizü'd-Dîn er-Tokuş ve Vakfiyesi, Belleten, XI/43, (1947), s. 415-429.

_____ , Türkiye Seiçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Ankara, 1958.

_____ , Seiçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.

Uzuncarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Karpıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı, Ankara, 1943.

_____ , Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devleti, Ankara, 1969.

_____ , Osmanlı Tarihi, Ankara, 1982, c.I.

_____ , Osmanlı Tarihi, Ankara, 1982-1983 II-IV

_____ , Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Ankara, 1984.

_____ , "Ayân, İA, II, s. 40-42.

_____ , "Cebeci", İA, III,s.35-36.

Varlık, Çetin, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, "Anadolu Beylikleri", c.X, İstanbul, 1989.

_____ , Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, "Anadolu Beylikleri", c.VIII, İstanbul, 1988.

Yediyıldız, Bahaeddin, Müessesesi- Toplum Münasebetleri çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi, Vakıflar Derg. XV, s. 23-53.

_____ , Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara, 1985.

Yücel, Yaşar, XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler, Belleten, XLI/163, (1977), s. 495-506.

V.SÖZLÜKLER VE HARİTALAR

Antalya Şehrinin Harita-i Umûmiyesi (aslı, Antalya Belediyesi İmar Müdürlüğü'nde bulunmaktadır).

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III, İstanbul, 1983.

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Der- Saâdet, 1317.

•
E K L E R

EKLERİN LİSTESİ

I. VESİKALAR

- 1- Ek:1 Teke, Hamid ve Alâiye sancaklarına Evkâf Müdûri tayini ile alâkalı, Antalya Şer'iyye Sicili VII/4a'dan alınmış fermân sûreti fotokopisidir.
- 2- Ek:2 Ek:1'de bahsedilen vesikanın transkripsiyonudur.
- 3- Ek:3 Antalya kalfasına, mühimmât-ı kal'a için müdür tayini ile alâkalı, Antalya Şer'iyye Sicili V/ 29b'den alınmış fermân sûreti fotokopisidir.
- 4- Ek:4 Ek:3 'de bahsedilen vesikanın transkripsiyonudur.
- 5- Ek: 5 İmam tayini ile alâkalı, Antalya Şer'iyye sicili II/12b'den alınmış berât-ı hümayûn sûreti fotokopisidir.
- 6- Ek :6 Ek: 5'de bahsedilen vesikanın transkripsiyonudur.
- 7- Ek: 7 İmdâd-ı Seferiyye ile alâkalı, Antalya Şer'iyye Sicili I/20a' dan alınmış emir sûreti fotokopisidir.
- 8- Ek: 8 Ek: 7'de bahsedilen vesikanın transkripsiyonudur.

9- Ek: 9 Kalaycı esnafının narh tesbiti ile alâkalı, Antalya Şer'iyye Sicili I / 26b'den alınmış vesfkanın fotokopisidir.

10- Ek: 10 Ek:9'da bahsedilen vesfkanın transkripsiyonudur.

11- Ek:11 Antalya Şer'iyye Sicili I/12a'dan alınmış tereke kaydı ile alâkalı bir vesfkanın fotokopisidir.

12- Ek: 12 Ek: 11'de bahsedilen vesfkanın transkripsiyonudur.

II. KİTÂBELER

13- Ek: 13 Antalya kal'asının Sultan II. Mahmud tarafından tamir ettirildiğine dair bir kitâbenin resmidir.

14- Ek: 14 Ek: 13'de bahsedilen kitâbenin transkripsiyonudur.

III. RESİMLER

15. Ek: 15 Bir Avrupalı tarafından çizilmiş, Antalya şehrinin XIX. yüzyıla ait gravürü.

16. Ek: 16 Antalya şehrinin 1817 yılında çizilmiş gravürü.

17. Ek: 17 XVII . yüzyılda Antalya limanı.

18. Ek: 18 XIX. yüzyılda Antalya limanı..

19. Ek: 19 XIX. yüzyılda Antalya limanı.

20. Ek: 20 XIX. yüzyılda Antalya şehir surları.

21. Ek: 21 Antaiya evi taşlığı.

22. Ek: 22 XVIII. yűzyılda Antaiya evi.

23. Ek: 23 Bir eski Antaiya evi planı.

IV. HARİTALAR

24. EK: 24 Onuıncű asr-ı hicri ortasına dođru Kűk Asya.

25. Ek: 25 Osmanlı İmparatorluğu'nda idari taksimat 1831.

26. Ek: 26 XIX. yűzyılın ilk yarısında Antaiya Sancağı.

27. Ek: 27 XIX. yűzyıla ait Antaiya űehrinin harita-i Uműmiyesi.

28. Ek: 28 XIX. yűzyıl Antaiya űehir planı.

Ek: 1

Antaiya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: VII

Varak Nu: 4a

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or court record. The text is dense and written in a cursive script. At the top, there is a header in Ottoman Turkish: "Müddet-i Şer'iyye". The main body of the text contains several paragraphs of dense script, with some lines starting with "Bina" and "Bina". The text appears to be a legal proceeding or a court decision. At the bottom, there is a signature and a date: "1608".

Ek: 2

Antalya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: VII

Varak Nu : 4a

Teke ve Hamid ve Alâiye Sancakları Evkâf Müdürlüğüne Me'mur Mehmed Ferhâd Efendi ile Evkâfa Emr-i Şeref Sudûr İden Fermân-ı Ali Kaydı

Düstûr-ı mükerrrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûri'i cumhûr bi'l- Fikri's- sâkıb mütimim-i mehâmî'l- enâm bi'r- e'yi's - sâ'ib mümehhid-i bünyânî'd-devlet ve'l -ikbâi müşeyyid-i erkânî's-sa'âdet ve'l-iciâl el-mahfûf bi-sunûf-ı avâtıfu'l-melikî'l a'lâ Konya vâlisi vezîrim Hasan Hakkı Paşa - Edâm- Allahü Te'âlâ iclâlehu- mefnaru'l ümerâ'î'l-kirâm mu'temüdü'l-kebir el- fihâm zü'l- kadr-i ve'l- inürâm sâhibü'l-izz ve'l- ihtîşâm el-muhtass bi-mezîd-i inâyetü-i - meliki'd-dâim Alâiye muhassılı Ferhâd Paşa- dâme ikbâlehu- ve mefâhiru'l- ekâbir ve'l- ekârim istabl-ı 'âmire müdürlüğü pâyelûilerinden Teke Sancığı muhassılı "İzzet Beğ ve Hamid Sancığı Muhassılı Ahmed Beğ- zîde uluvvuhumâ ve mefâhiru'l - kuzât ve'l- hükkâm ma' âdinü'l -fezâ'il ve'l- kelâm eiviye-i mezkûrenin hâvî olduğu kazâların kuzât ve nüvvâbı - zîde fazluhum- ve mefâhiru'l-emâsil ve'l-akrân eiviye-i mezkûrede bi'l-cümle evkâf-ı şerifeye bu defa müdir nasb ve ta'yin olunan Mehmed Ferhâd ve sâ'ir a'zâ meclisi- zîde kadruhum- tevkî'î ref'i hümâyûn vâsi olacak malûm ola ki; Teke ve Hamid ve Alâiye sancaklarında vâki' müstakil me'mûr ile idâre olunmakta iken muahharan Konya evkâf müdiri Halil Efendi- zîde mecdûhu- ya 'ilâve-i me'mûriyet olarak ihâle kılınmış ise de Konya evkâfının hitâmının ve mezkûr-ı eiviye-i selâsenin dahî oraya ba'deyn(?) bulunmak hasebiyle bunların bir me'mûr marifetiyle bir vakf-ı matûsb-ı hüsn-i idâreleri mümkün olamayacağından ve kâffe-i evkâf-ı şerife husûsâtının ise her halde nizâmı vechile hüsn-i tesviyesi muktezâsı irâde-i seniyyemden bulunduğundan yalnız Konya vilâyeti evkâf-ı şerifesi kemâkân mûmâ ileyh Halil-zîde mecdûhu ma' rifetiyle idâre olunmak üzere fakat el-

viye-i selâse-i mezkûrenin evkâf-ı şerifesinin bi't- tefrik sâbık vechile müstakki me'mûr nasbiyle idâre itdirilmesi lâzımeden görünmüş ve bu husûsa mûmâ ileyh Mehmed Ferhâd zîde kadruhu ehi u erbâb bulunduğı tahkik ve istihbâr kılınmış olmakia bu sûrette zikr olunan eiviye-i selâse evkâfının Konya'dan bi't- tefrik husûsâtını nizâmına tatbik hüsn-i idâre ve beher sene muhâsebelerini görüb me'a mürettebât mûmzâ ve memhûr defterlerinin vakt uzemâniyle hazîne-i evkâf-ı hümâyûnuma ısdar ve itâre itmek ve seiefinin müddet-i muhâsebesinin dahî mahallesinde meclisce bi'r-rü'yet defteri tanzim ve bu tarafa takdim kılınmak üzere eiviye-i selâse-i mezkûreye mûmâ ileyh Mehmed Ferhâd zîde kadruhunun evkâf müdürü muvâfik-ı irâde-i seniyyem olduğı halde evkâf muhâsebesine kayd ile me'mûriyetini hâvî lâyhasıyla me'an emr-i şerifim ısdâr ve evkâf-ı hümâyûnum ve mülhakât zimmetleri ve gedikleri (?) defterlerine 'ilmü haberleri tahrir ve itâsiyia icrâsı husûsı efânım-i ricâi-i devlet-i 'aliyyemden hâlen evkâf-ı hümâyûnum nâzım iftuhârü'l- a'lâ ve'l- e'âzım 'Ali Şefik Bey dâme' uluvvenü tarafından bi't- tefrik lede'l-'arz inhâ ve istizân olunduğı üzere icâbının icrâsına irâde-i seniyye-i pâdişâhânem müte'allik ve şeref sudûr olmuş ve ol vechile keyfiyyet muhâsebe-i merkûmeye kayd ve imiâ ve mahâl-i merkûmeye ilm ü haberleri tahrir ve itâ itdirilmiş olmagia mûmâ ileyhimin me'muriyetini hâvî lâyhasıyla beraber işbu emr-i şerifim ısdâr ve irsâi olunmuşdur imdi sen ki vâli ve paşa-yı müşârun ve muhassıllar ve kuzât ve nüvvâb ve sâ'ir mûmâ ileyhimsiz cümlelerin ma'lûmu olduğı üzere evkâf-ı şerife-i mezkûreden ekserîsinin mütevellileri fazla hâsılâtını eki iderek hayrâtıların imârına bakmadığından harâb ve mu'attal olmakda ve hademe-i seyyidîn hizmetlerini edâ itmeyerek terk eylemekde olduğından bu keyfiyyet şerâit-i evkâfın hilâfi ve rızâ-i meyâmin irtizâ-yı şâhâneme mugâyir ve münâfi olarak her bir tarafa evkâf müdürü nâmiyle me'mûr ta'yîn ve irsâlınden murâd-ı aslî sâye-i hayret-vâye-i şâhânemde tahriri(?) husûsan taht-ı râbitaya idhâi olunmakda idüği mistülû vaktiyle bunca himmetle husûle gelmiş olan evkâf-ı şerifenin nizâmına şerâit ve kazıyyelerine tatbikan hüsn-i irâdeleriyle hâsılâtlarının me'küliyetden kurtarılmış ve hayrâtıların imâr ve ihyâsı kazıyye-i hayriyyesinden 'ibâret iduğundan eiviye-i selâse-i merkûme ve tevâbi'i kazâlardan kâ'in

bi'l-cümle evkâf-ı şerîfenin husûsâtı dahî şurut-i vakfiyelerine ve lâyiha-i mezkûrede muharrer nizâmâta tevfikân hüsn-i irâde itdirilmesi ve beher sene muhâsebeleri görölüb memnûr ve mumzâ defteriyle mürettebât-ı hazîne ve harc-ı ferâga ve intikâl ve rüsûmât-ı sâ'ire vakt ve zemâniyle hazîne-i evkâf-ı hümayûnuma irsâl ve itâre kılınması ve muhâsebelere hîn-i rü'yelerinden ne makûle hayratları olduğı keyfiyetlerini bi't-tahkîk içlerinde hayratları harâb olduğı tebeyyün iden evkâfın fazla hâsîlâtını evlâda ve mütevellife meşrût olsun ve gerek olmasın ol emrden fazialarından hayratlarına sarfıa i'mâr ve inhyâlarına bakılmak üzere keyfiyetleri lâyiha-i mezkûrede beyân olduğı vechile bu tarafa inhâ ve istizân olunması ve hâsîlât-ı evkâfa bir vechile halel gelmeyerek ve bir sûretle keim ü ihfâ olunmayarak cânib-i hazîneye gönderilmesi ve elviye-i mezkûre-i selâseden mûmâ ileyh Halil zîde mecdehunun müddet-i idâresinde bi'l-cümle husûs merfû'un muhâsebesi bâ-ma'rifet-i şerî meclisce bir-rüyet-i zimmetinde akce zuhûr ider ise bi't-tahsîl lâzım gelen muhâsebe defteriyle me'an tesyâr kılınmış ve hîdmet-i evkâfın yedilerinde mevcûd berâtlarında mastûr olduğı üzere bilâ kusur edâ-yı hîdmet itdirilmesiyle hayratlarının nezâfetile tolması ve hîdme-i mezkûrun içlerinden şâyed terk ü tekâsür iderler olur ise ve nâ-ehîl bulunur ise ref'lerinden ehî ü erbâbına tevcih olunmak üzere müdür-i mûmâ ileyh tarafından 'arz ve meclis cânibinden mazbata ve il'âm-ı şerîsinin ba'is u isrâsıyla bu hususdan dolayı asiâ hatıra ve gönüle bakılmayıp ve meclis tarafından ve taraf-ı âhardan kimesne iltizâm olunmayıp zât-ı maslahat mültezim tutulmuş ve'l-hâsîl husûsât-ı evkâfın bir vakf-ı matlûb-ı rü'yet ve tesviyesi emrinde müdür-i mûmâ ileyhime lâzım gelen mu'âvenetin ifâsıyla nizâmât-ı evkâf-ı şerîfenin halelden vikâyesi hususlarına sarf-ı hîn ü miknet ve sen ki müdür mûmâ ileyhsin bu husûsa me'mûr ta'yin kılınmış olduğından senin dahî kaza-yı me'mûriyetin üzere işbu emr-i şerîfim mazmûn-ı münifi iktizâsınca 'amei ve hareket ve yedine itâ olunan mâru'z-zikr lâyhâda münderic şerâ'it ve nizâmâtın harf bi-harf icrâsıyla ifâ-yı emr-i me'mûretin dâmen-i dermiyân gayret ve hilâf-ı emr ve rızâ ve mugâyir-i lâyhâ vaz' u hâlât vukû'unu tecvîzine dünya ve âhiretde mes'ûl olunmaktan be-gâyet mübâ'adet eylemeniz bâbında fermân-ı 'âl-i şânım sadır olmuştur buyurdum ki hüküm-i şerîfimle vusûl buldukda bu bâbda vech-i

meşrûh üzere şerefyâfte-i sudûr iden işbu fermân-ı 'âl-i şânımın mazmûn-ı itâ'at
makrûniyle 'amel idesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerife i'timad kulasız. Tahfîren fi'l-
yevmi's-sâlis işrîn min şehri reb'ul-âhir sene hamse ve sittin ve mi'eteyn ve elf. An-
talya'ya vusul târihi 14 sa (Safer) sene 1266.

Mahrûse-i Kostantiniyye

Ek: 4

Antalya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: V

Varak Nu: 29 b

Mühimmât-ı Kai'a için Müdür Nasb Olunan Tobcı Süleyman zâde Hüseyine
Mâhiye Fermân Kaydı.

fi 7 c. (cemâziye'l-âhir) sene 1250

Emîrü'l-ümerâ'îl-kirâm kebirü'l-küberâ'îl-finâm zü'l-kadr ve'l-ihirâm
sâhibü'l-'izz ve'l-ihirâm el-muhtass bi -mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-a'lâ hâlen Teke san-
cağı muhasssî el-Hac Osman Paşa dâme ikbâluhu ve kudveti'n-nüvvâb el-
müteşerri'n Antalyaya nâibi meviânâ-zâde 'ilmünü- tevkî'i refî'i hümâyûn vâsî olacak
ma'lûm ola ki mühimmâta nazar eylemek üzere birinin mühimmât müdri nasb ve
ta'yini muhsenâtdan hâlif olmayacağı ve Antalya sâkinlerinden Tobcı Süleyman zâde
Hüseyin -zâde kadri'nin her vechile liyâkâtı olduğu beyâniyle merkûma mâhiye yi-
nirmibeş gurus tahsisi ile mühimmât müdri nasb ve ta'yini hususuna müsâade-i 'ali-
yyem erzânî kılınmış sen ki muhasssî-ı mîmâ ileyhsin tarafından bu defa Der-
Sa'âdet'ime bâ-tahrîrât inhâ ve iş'âr olunmuş olmakdan nâşi keyfiyyet kuyûdî ba'de'l-
ihrâc iktizâsı ricâl-i devlet-i 'aliyyemde mühimmât-ı harbiye nâzırı iftuhârü'l-emâcîd
ve'l-ekârim Mehmed Emîn -dâme meoduhu- tarafından ilâm olunduktan sonra keyfi-
yyet-i hâl asâkir-i mansûre ser-askeri düstür-ı mükerrerem müşir-i müfahham
nizâmü'l-'âlem vezîrim Hüseyin Paşa edâm-Allahü Te'âlâ iclâlehuya lode'l-havâle bi'l-
cümie kılâ'-ı hâkâniyemde olan müstahfızân ve sunûf-ı sâ'ireden sarf-ı nazar oluna-
rak her ka'anın cesâmet ve mevcûd tobianına göre bâ-irâde-i seniyyem tobcı askerî
tertib ve emr-i muhâfız ve muharebesi yüzbaşılara sipâriş olunarak müehhîran mü-
himmât müdri nasb olundığına dâir emsâl-i kaydı bulunmadığı kuyûddan müstebât
olmakia bu sûretde mezkûr ol mikdâr mâhiyenin Teke muhasssîlığı temessûkünden
mâh be mâh vîriilmek üzere merkûm Tobcı Süleyman zâde Hüseyin'in müdür nasbı

muvâfik-i irâde-i seniyyem olduğu halde keyfiyyet piyâde kalman kaydı ile ifâde-i hâlf müş'ir sana hitâben emr-i şerifim ısdâr ve lâzım gelân mahallere 'ilm u haberi itasiyie tanzîmi hususını i'âm itmekle mücebince emr-i şerifim ısdârı husûsuna irâde-i 'aliyyem ta'alluk idüb ol vechle keyfiyyet kalemi-i mezbûre kayd ve imlâ ve lâzım ve lâzım gelân mahallere 'ilm ü haberi tahrîr ve i'tâ olunmuş oılmakla ifâde-i hâlf müş'ir sana dahî işbu emr-i 'âlişânım ısdâr ve irsâi olunmuş imdî merkûm Hüseyin'in mühimmat müdürü nasb ve ta'yîn olunmuş olduğu mantûk-ı emr-i şerifimden ma'ûm oldukda müceb ve muktezâ-yı emr-i şerifime imtisâl ve vezâ'if birle müdür-i merkûmun zikr olunan yinirmi beş gurus mâhiyesinin muhassılık mezkûr temessükünden mâh be mâh bi'l-ifrâz bilâ tereddüd merkûm yedine i'tâ emrine sarf ve hasıl-ı kudret eyeyesiz ve sen ki nâib-i mûma ileyhısın sen dahî müceb-i emr-i şerifimle 'amei ve hareket ve hilâfından hazer u mücânebet eylemen fermân-ı âi-i şânım sadır olmuştur buyurdumki vârid-i rikkat bu bâbda vech-i meşruh üzere şerefyâfte-i sudur olan işbu emr-i şerif-i ceîlûş-şân vâcibu'l-itiba' ve lâzımü'l-imtisâlimin mazmûn-ı münffi birle âmîl olasız şöyie bilüb 'alâmet-i şerife i'timad kıyasız ei-yevmür-râbi' işrin şehr-i rebî'ü'l-âhir sene hamsîn ve miyetyn ve eif.

Ek: 5

Antaiya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: II

Varak Nu: 12b

مدينة انتايا مضافا سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني
 بنيم اقمه وطينه وبقه من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 مدينة درباب استخفافا سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 مدينة وكنى وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 كمانى شامى وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 وصدقه وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 هينى وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم
 وكنى سنة ١٢٠٠ هـ من قبل الخليفة العثماني السلطان محمد الثاني بنيم

Ek: 6

Antaiya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: II

Varak Nu: 12b

Medîne-i Antalya muzâfâtından İstanos mahallâtından Çatal köpri mahallesinde vâki' mesid-i şerîfde yevmî nîm akce vazîfe ile imam olan Mehmed fevt olub yeri harab ve hizmet-i lâzimesi mahlûl olmagia yerine erbâb-ı istihkâkdan sulbî oğlu işbu râfi' tevkî' u ş-şân-ı hâkânî eş-Şeyh Ali Halife her vechle lâyük ve mahalli u müstehak olmagın imâmet-i mezkûra müteveffâ babası mahlûlünden tevcih olunub yerine berât-ı şerîf-i 'âl-i şânım vîrilmek bâbında kâzısı mevlânâ es-Seyyid Ömer -zîde fazlunu- 'arz itmeğin mücebince merkûma tevcih ve sadaka idûb bu berât-ı hümâyûn-ı sa'adet makrûnı vîrdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm mevlânâ-yı merkûm eş-şeyh Ali Halife bin Mehmed varub zirk olunan mesoid-i şerîfde müteveffâ babası yerine imam olub hizmet-i lâzimesin mer'î ve mü'eddâ kıldıkdan sonra yevmî nîm akce vazîfesiyle mutasarrıf olub vâkînin rûhî ve devâm-ı ömr-i devletçûn du'âya müdâvemet göstere ol bâbda taraf-ı âhardan ferd-i vâkî' ve müdâhalem ve mu'âriz olmayûb asia dahl u ta'arruz kılmayalar şöyle bileler 'alâmet-i şerîfe i'timâd kıialar tahrîrî'ş-şân el-yevmî't-tâsi' min şehr-i râbî'î âhire sene selâse ve selâsîn ve mi'eteyn ve eif. 2 § (Şa'ân) sene 1233.

Ek: 8

Antalya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: I

Yarak Nu: 20a

Sene 27 İmdâd-ı Seferiyye

Mefâhiru'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdin-i fezâ'îl ve'l-keiâm gayr ez-livâ-i Ankara Eyâlet-i Anadolu'da vâkî' kazâların kuzât ve nüvvâbı -zîde fazluhum- ve mefâhiru'l-emâsîl ve'l-akrân a'yân ve zâbitân ve iş erleri -zîde kadrunum- tevki'î refî': hümayûn vâsil olacak ma'lûm ola ki hâien Anatoî vâlisi düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfahham nizâmu'l-'âlem vezîrim Şakir Ahmed Paşa -edâm-Allahu Te'âlâ icîâlehû- rikâb-ı hümayûnum kâ'imakâmı olub umûr-ı seferiyye ve mevâdd-ı cihâdiyye ile iştigâî olmak hasebiyle seferber hükmünde olmakdan nâşi gayr ez-livâ-i Ankara Anatoî Eyâletinde vâkî' kazâlardan seferler vukû'unda vâliçün müretteb ve mu'in olan üçyüzaitü kise akçe imdâd-ı seferiyyenin bin ikiyüz yinirmiyedi senesine mahsûb ber-müceb-i şurût ref'ine tevzi' ve tahsî ve kâ'imakâm müşârun ileyh tarafın- dan kabzına me'mûra edâ ve teslim husûsuna irâde-i şâhânem ta'alluk etmekle siz ki mevlânâ ve a'yân-ı vilâyet mûmâ ileyhimsiz gayr ez-livâ-i Ankara eyâlet-i mezbûrda vâkî' kazâlardan vâliçün sefer vukû'unda tahsis kılınan ol mikdar kise akçe imdâd-ı seferiyye sene-i merkûmeye mahsûben re's-i sene gurre-i muharrem i'tibâr olunarak ber-müceb-i şurût ref'ine kazâlar ahâlîsine tevzi' ve taksîm ve yerli yerinden cem' ve tahsî ve paşa-yı müşârun ileyh tarafından kabzına me'mûra te'diye ve teslim ihtimâm-ı mubâderet eylemeniz fermânım olmağın meştâ-yı ordu-yı hümayûnumdan işbu emr-i şerîfim ısdâr ve irsâl olunmuşdur.

Mucebince buyuruldu: defter vârid olmuşdur.

İmzâ Muhammed Kâ'imakâm-ı Anatoî.

Ek: 9

Antalya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: I

Yarak Nu: 26b

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or record. The text is arranged in several lines and includes names and titles. A large, faint watermark is visible in the background.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or record. The text is arranged in several lines and includes names and titles. A large, faint watermark is visible in the background.

Ek : 10

Antalya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: I

Varak Nu: 26 b

Kalaycı esnafının sahan tâbe ibrik tencere çamaşur leğeni ve hamam leğeni ve kazgân kalaylarının narah husfısı bu mahalle şerh virildi. Fî 21 cemâziye'l-evvel sene 1230.

Sagır sahan 6 pâre, kebîr sahan 8 pâre, sagır ve kebîr tâbe 8 pâre, sagır tencere 12 pâre, vasat tencere 25 pâre, kebîr tencere 40 pâre, çamaşur leğeni 40 pâre, kazgan 40 pâre, leğen ve ibrik 40 pâre, süt leğeni 15 pâre, kahve ibriği 6 pâre, kebîr kahve ibriği 10 pâre, hamam leğeni 50 pâre.

Ek: 11

Antalya Şer'iyye Sicili

Defter Nu: I

Varak Nu: 12a

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or record, partially obscured by a large red watermark.

Ek: 12

Antalya Şer'iyye Sicili

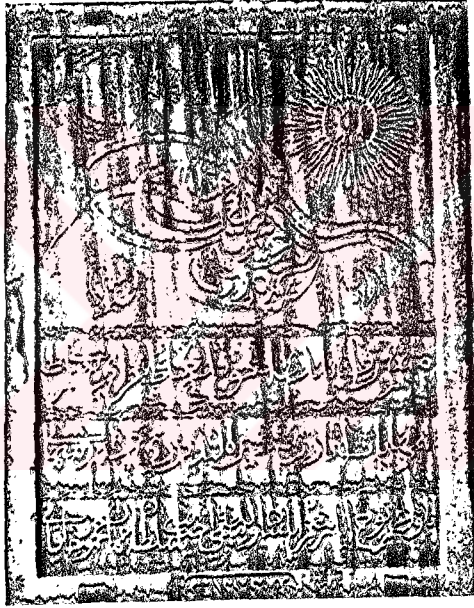
Defter Nu: I

Varak Nu: 12a

Antalya mahallâtundan câmi'i cedîd mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem mürd-ü hâlik olan Kflân oğlı Lafroz nâm zammînin dÿyûn-ı terekesinden ezîd olub mersûmun mahalle-i mezkûrda bir menzîli olmagia cÿmle ma'rifet ve ma'rifet-i şer'ile menzil-i mezkûr yediyÿz guruşa fÿruht olunub beher guruşda onbeşer pâreden 'alâ tariki'l-guramâ' dÿyûna edâ olunan defterdir ki ber vech-i âtî zikr olunur. Tahfîren fi'l-yevmi'l-hâmis min şehr-i rebÿû'l evvei sene erba'a ve miyeteyn ve elf.

Ek: 13

Antalya Müzesi salonlarında sergilenen, "Antalya kal'asının Suitan II. Mahmud tarafından tamir ettirildiğine dâir " kitâbe.

Ek: 14

Antalya Müzesi salonlarında sergilenen, "Antalya kal'asının Sultan II. Mahmud tarafından tamir ettirildiğine dâir" kitâbe.

1. Müşerref eyledi el-Hak kal'a-i tuğrâ-yı Sultânı

2. Mehâbât-âsârı hîrelelendirdi çeşm-i düşmanı

3. Tavfi-i ömr-i nûh ile mu'ammer eylesün Allâh sıfı ihyâsı Sultan-ı cihân
Mahmûd Hâkânı

4. Sene 1233.

Ek: 15 Bir Avrupalı tarafından çizilen, Antalya şehrinin XIX. Yüzyıla ait gravürü.

Ek: 16

Antalya Şehrinin 1817 yılında çizilmiş bir gravürü (F. Beaufort, Karamania)

Ek: 17

XVII. Yüzyılda Antaiya Limanı.

Ek: 18

XIX. Yüzyılda Antalya Limanı.

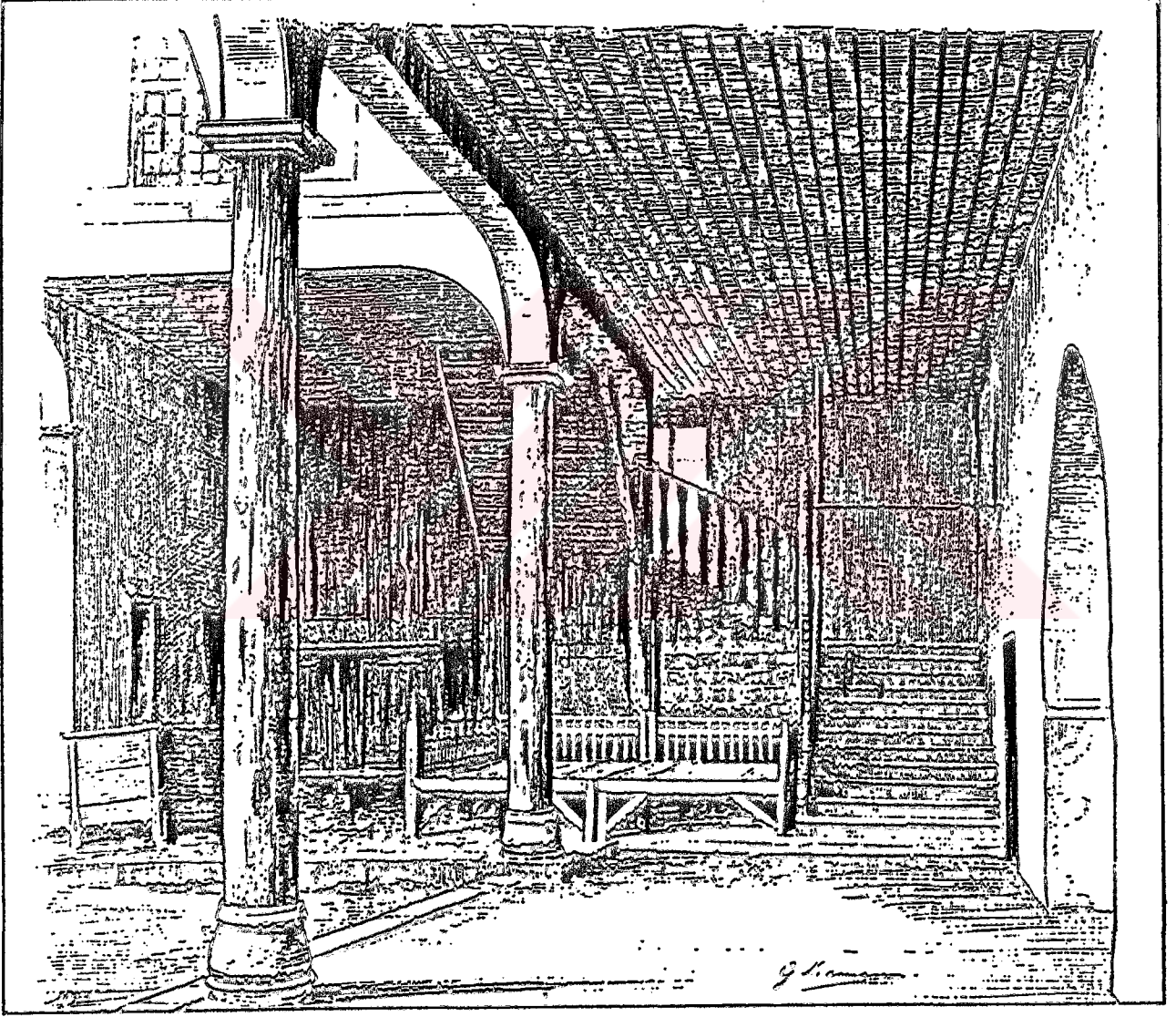
Ek: 19

XIX. Yüzyılda Antalya Limanı.

Ek: 20

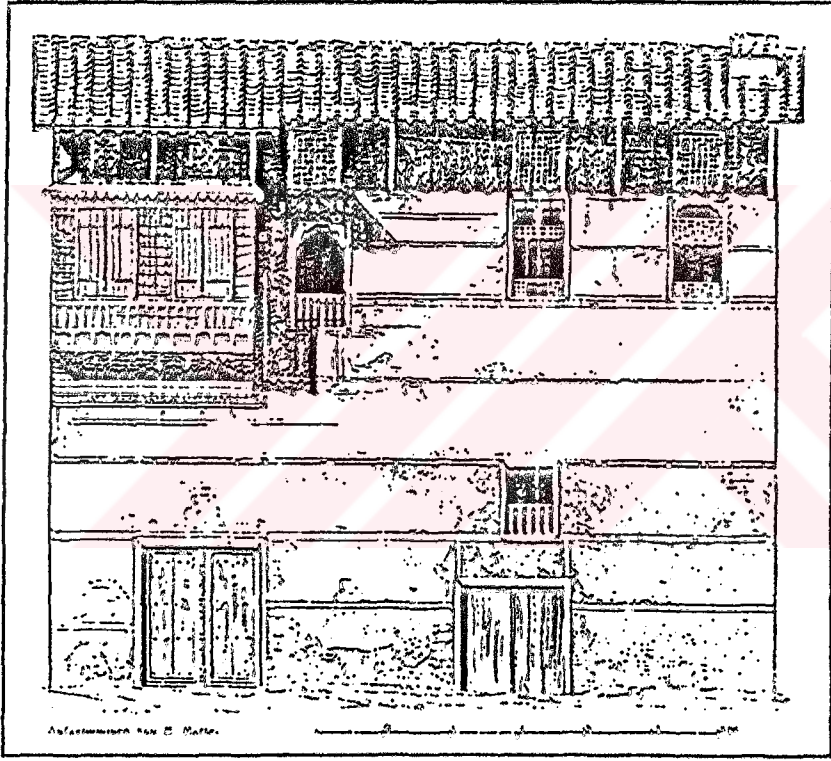
XIX. Yüzyılda Antalya Şehir Surıları.

Ek: 21

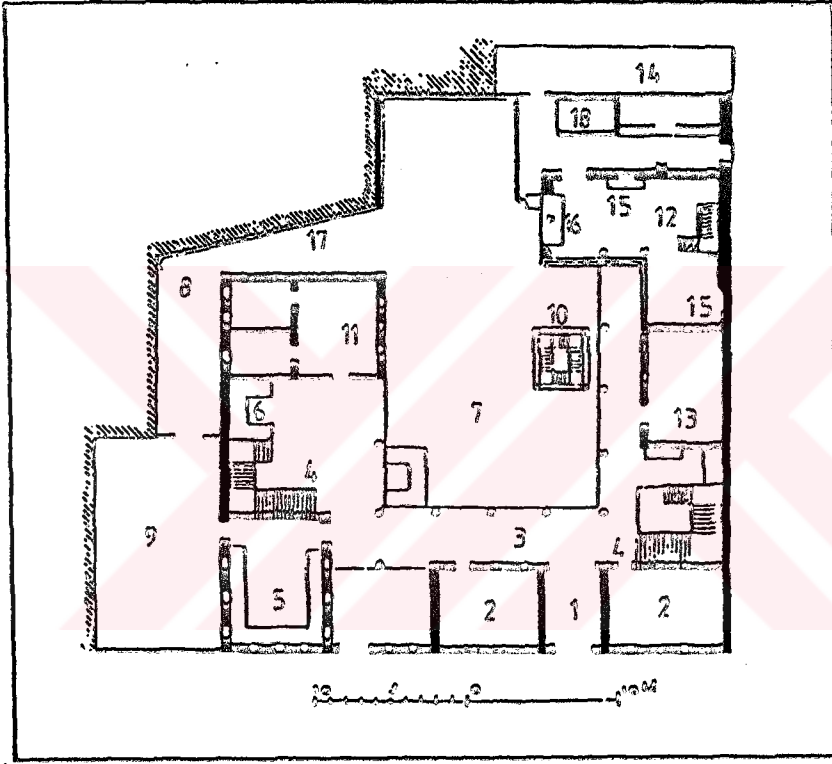
Antaiya evi taşığı (S.F.Erten, Antaiya Tarihi, 3. Kısım).

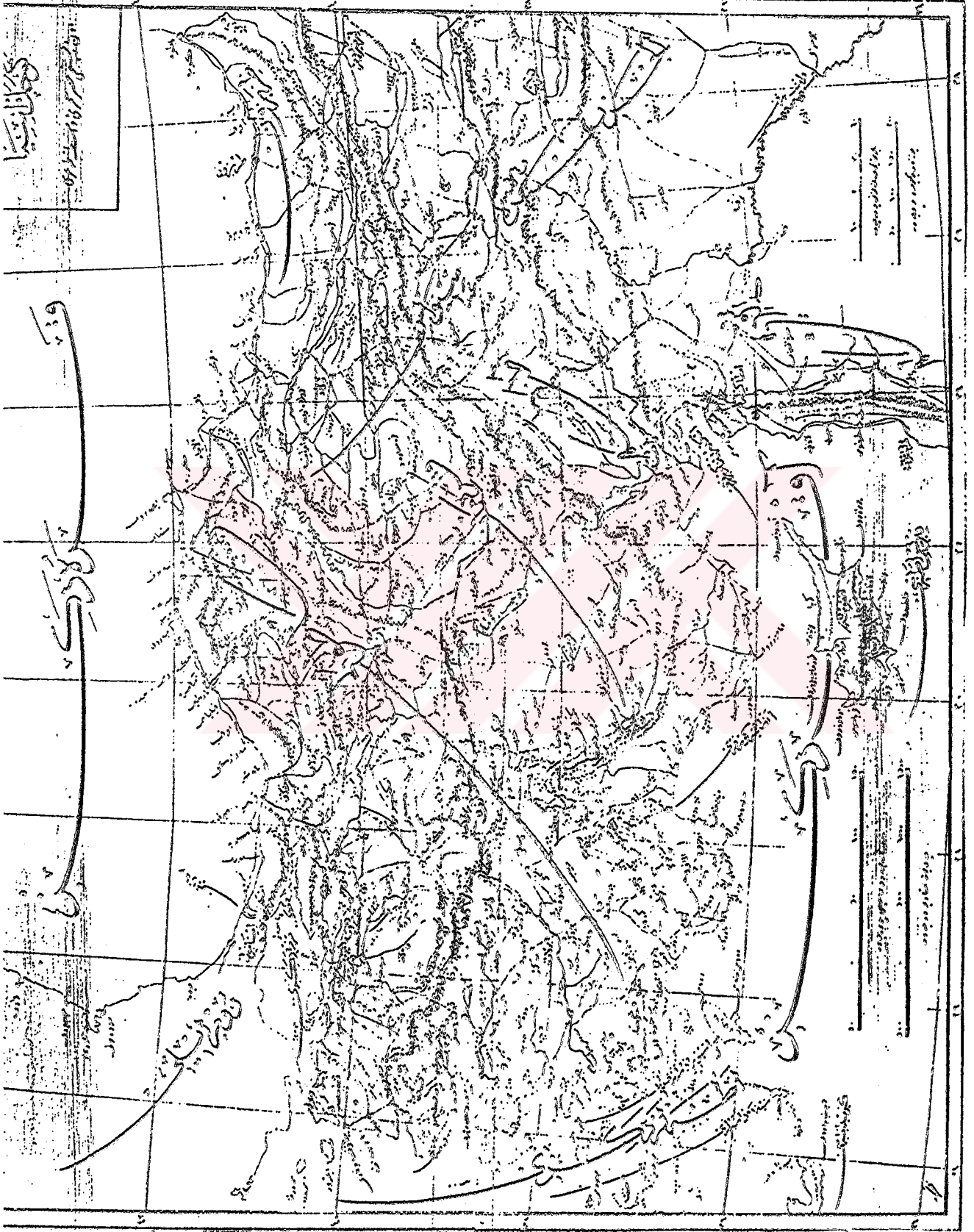
Ek: 22

XVIII. Yüzyılda Antalya evi.

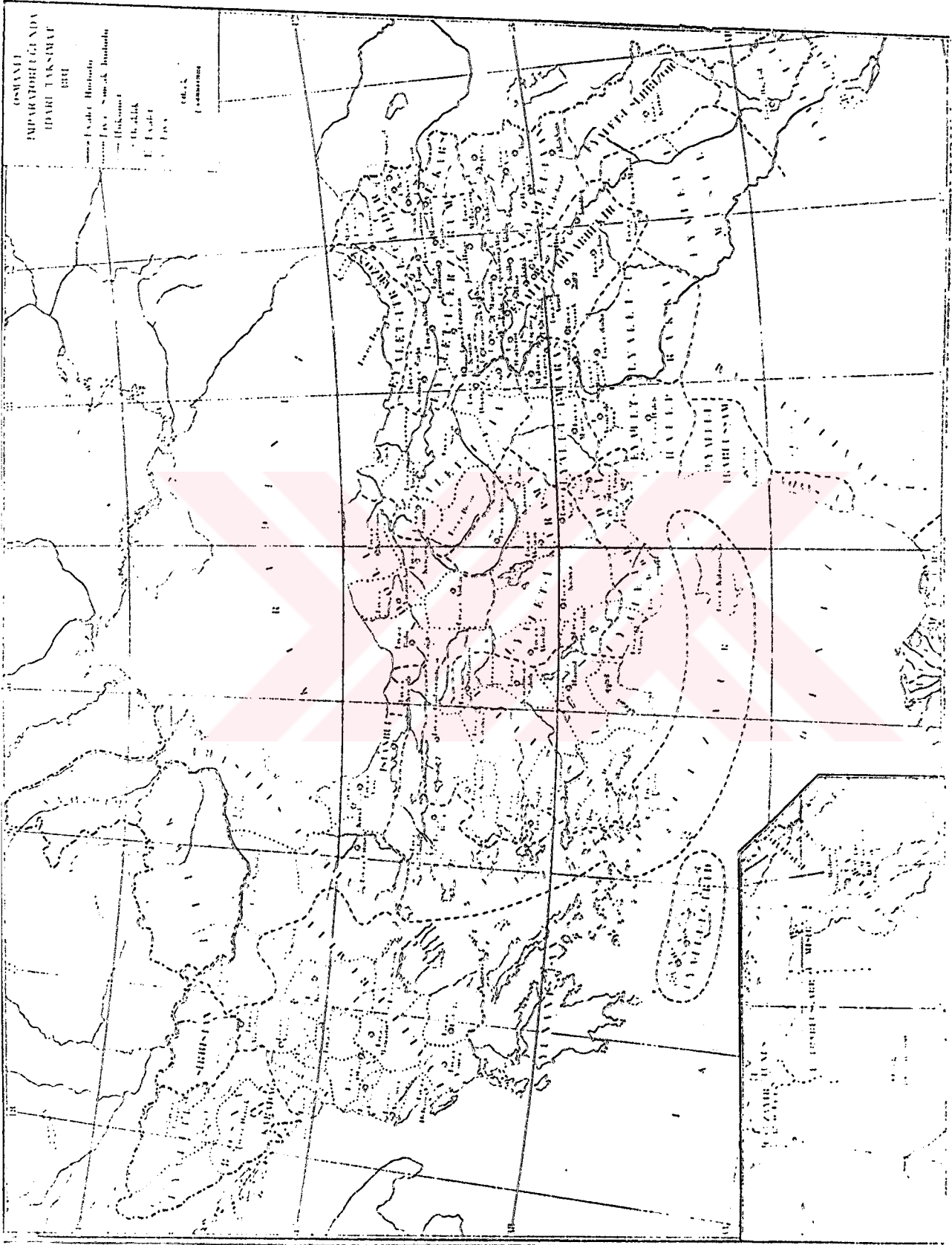

Ek: 23

Bir eski Antalya evi planı (1. Giriş kapısı, 2. Depo, 3. Koridor, 4. Merdivenler, 5. Kabul odası, 6. Dinlenme divanları, 7. Taşlık (Avlu), 8. Yan avlular, 9. Bahçe, 10. Seyir kulesi, 11. Oturma odası, 12. Mutfak, 13. Ahır, 14. Gübrelik, 15. Ocak, 16. Sarnıç, 17. Kanal, 18. Fırın).

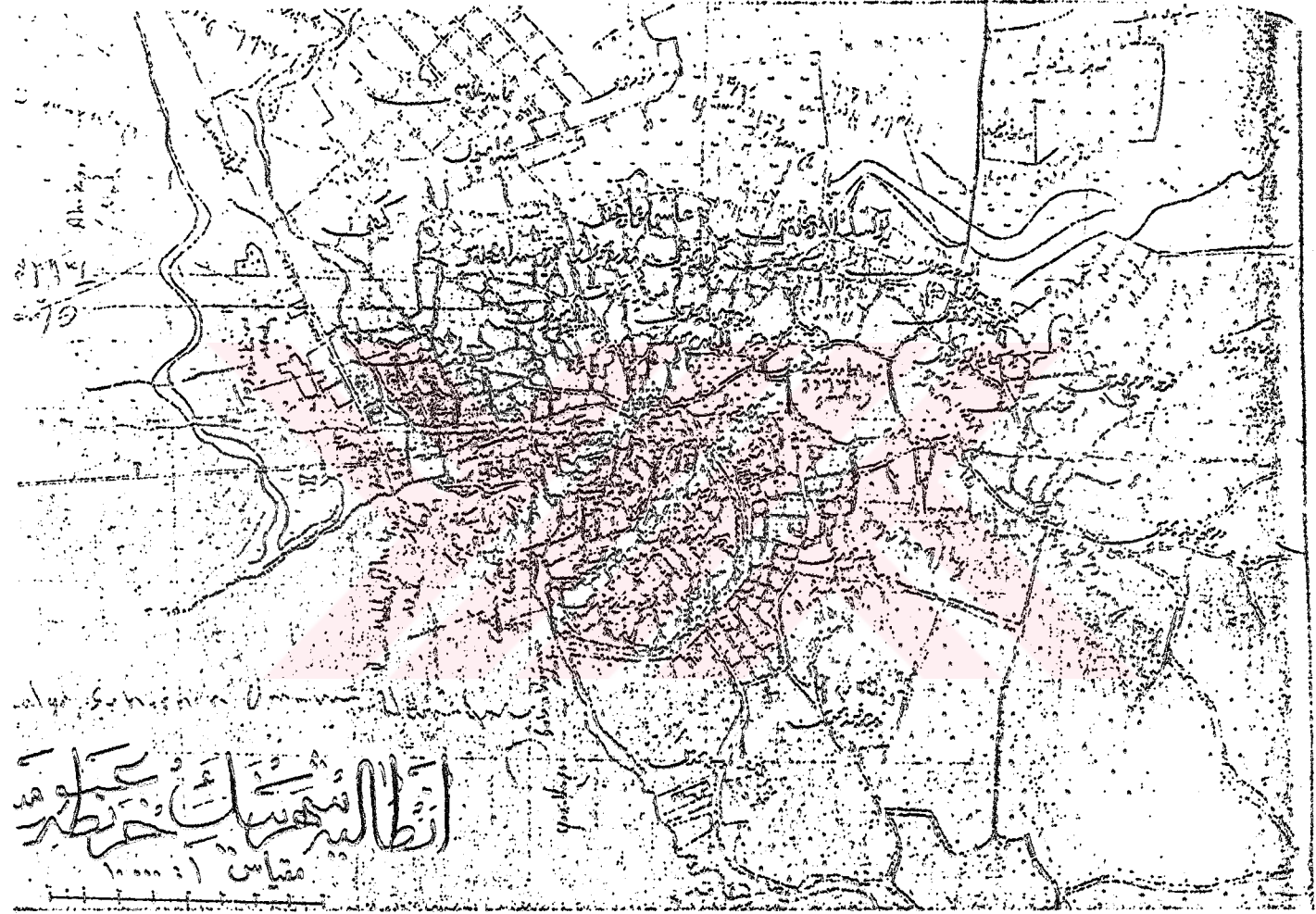
Ek: 24 Onüçüncü asr-ı hicrî ortasına doğru Küçük Asya (Ch. Texsier, Küçük Asya).

Ek 25 Osmanlı Devleti'nde İdarî Taksimat 1831 (F. Akbal).

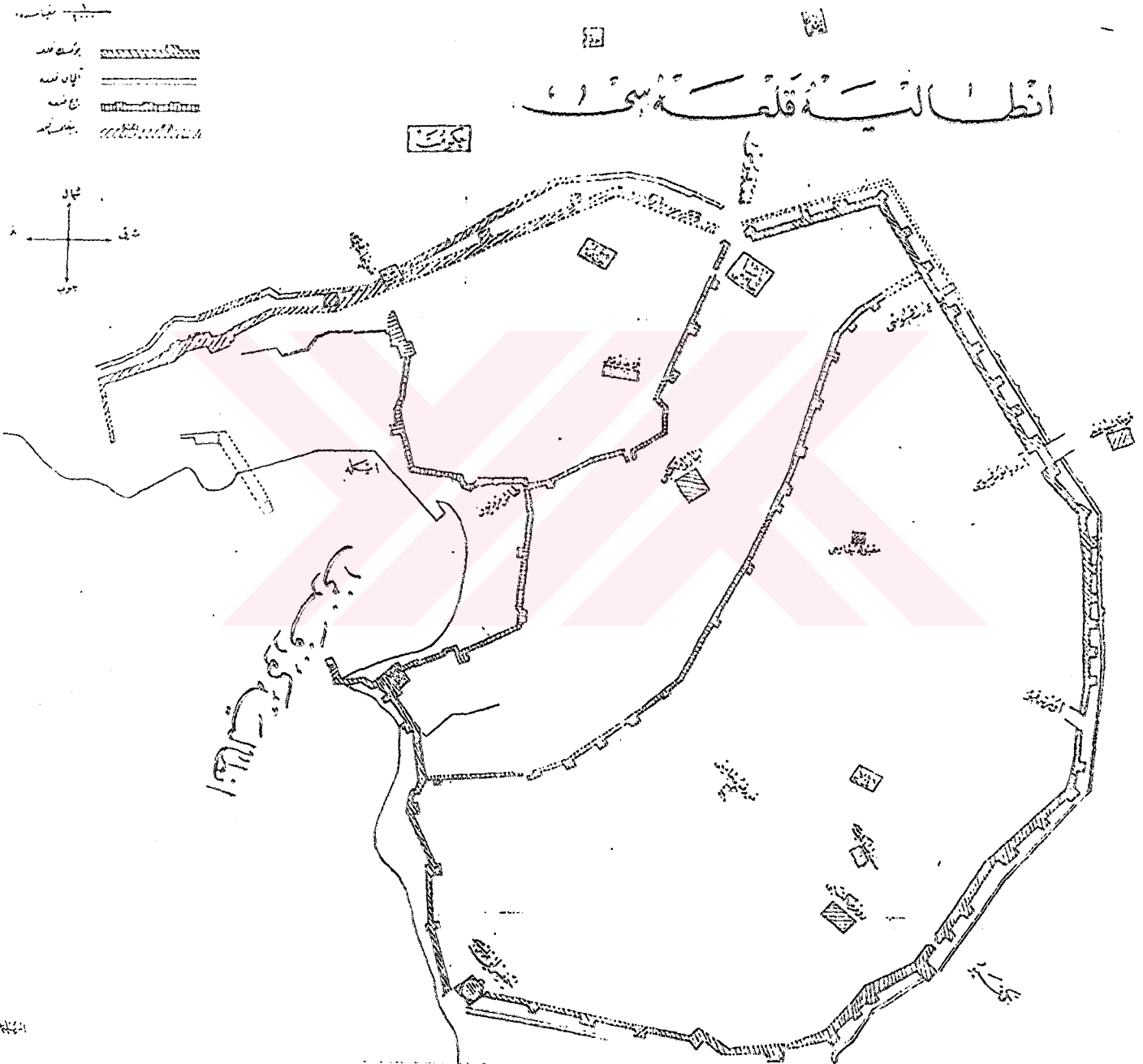

Ek: 27

XIX. Yüzyıla ait Antalya şehrinin harita-i umûmiyesi (ası, Antalya Belediyesi İmar Müdürlüğü'nde bulunmaktadır).

انطاكية قلعة

Ek: 28

XIX. Yüzyıl Antalya şehir planı (S.F. Erten, Antalya Livası Tarihi).